

CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

NACRT

ANALIZA
VELEPRODAJNOG TRŽIŠTA
GARANTOVANIH KAPACITETA

Podgorica, jul 2026. godine

SADRŽAJ:

1.	REZIME	4
2.	UVOD	5
2.1	REGULATORNI OKVIR EVROPSKE UNIJE ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE	5
2.2	PRAVNI OSNOV ZA SPROVOĐENJE ANALIZE TRŽIŠTA USLUGA ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA	9
2.3	SARADNJA SA AGENCIJOM ZA ZAŠTITU KONKURENCIJE	11
2.4	HRONOLOŠKI REDOSLJED AKTIVNOSTI AGENCIJE U POSTUPKU ANALIZE RELEVANTNOG TRŽIŠTA	11
3.	VELEPRODAJNI GARANTOVANI PRISTUP – GLAVNE KARAKTERISTIKE	14
4.	PREGLED I KARAKTERISTIKE RELEVANTNOG TRŽIŠTA	17
5.	DEFINICIJA RELEVANTNOG TRŽIŠTA	20
5.1	OPIS POSTUPKA DEFINISANJA TRŽIŠTA	20
6.	RELEVANTNO TRŽIŠTE U DIMENZIJI USLUGA	22
6.1	DEFINICIJA MALOPRODAJNOG TRŽIŠTA	22
6.1.1	<i>Analiza stepena supstitucije na strani tražnje</i>	23
6.1.2	<i>Da li VPN usluge pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?</i>	25
6.1.3	<i>Da li usluge garantovanog kapaciteta putem xWDM tehnologije pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?</i>	26
6.1.4	<i>Da li usluge tradicionalnih iznajmljenih linija pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?</i>	27
6.1.5	<i>Da li usluge (S)HDSL iznajmljenih linija pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?</i>	27
6.1.6	<i>Da li usluge širokopojasnog pristupa za masovno tržište pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?</i> 29	
6.1.7	<i>Da li usluge iznajmljene linije realizovane putem radio-relejnih (mikrotalasnih) veza pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?</i>	30
6.1.8	<i>Segmentacija iznajmljenih linija prema kapacitetima</i>	30
6.1.9	<i>Zaključak o relevantnom maloprodajnom tržištu u dimenziji usluga</i>	32
6.2	DEFINICIJA VELEPRODAJNOG TRŽIŠTA	32
6.3	ANALIZA STEPENA SUPSTITUCIJE NA STRANI TRAŽNJE	33
6.4	DA LI VELEPRODAJNA USLUGA GARANTOVANIH KAPACITETA U CJELOSTI (S KRAJA NA KRAJ) I USLUGA ZAVRŠNIH SEGMENTATA GARANTOVANIH KAPACITETA PREDSTAVLJAJU SUPSTITUTIVNE USLUGE?	35
6.5	DA LI U RELEVANTNO TRŽIŠTE ULAZI USLUGA IZNAJMLJIVANJA OPTIČKIH VLAKANA BEZ PRENOSNE OPREME (ENG. DARK FIBRE)?	37
6.6	DA LI USLUGE GARANTOVANIH KAPACITETA KOJE OPERATORI PRUŽAJU ZA SOPSTVENE POTREBE (ENG. SELF SUPPLY) PRIPADAJU OPSEGU RELEVANTNOG TRŽIŠTA?	38
6.7	ANALIZA STEPENA SUPSTITUCIJE NA STRANI PONUDE.....	38
6.8	ZAKLJUČAK O RELEVANTNOM VELEPRODAJNOM TRŽIŠTU U DIMENZIJI USLUGA.....	39
7.	RELEVANTNO TRŽIŠTE U GEOGRAFSKOJ DIMENZIJI	40
7.1	UOPŠTENO O GEOGRAFSKOJ ANALIZI	40
7.2	KRITERIJUMI KORIŠĆENI ZA IZBOR ODGOVARAJUĆE GEOGRAFSKE JEDINICE.....	40
7.3	KRITERIJUMI KORIŠĆENI U PROCJENI HOMOGENOSTI USLOVA UNUTAR GEOGRAFSKIH JEDINICA	42
7.4	ANALIZA PODATAKA ZA GEOGRAFSKU DEFINICIJU RELEVANTNOG TRŽIŠTA.....	43
7.5	ZAKLJUČAK O GEOGRAFSKOJ DIMENZIJI TRŽIŠTA	50
8.	ANALIZA KONKURENCIJE NA VELEPRODAJNOM TRŽIŠTU GARANTOVANIH KAPACITETA	51
8.1	CILJ I PREDMET ANALIZE RELEVANTNOG TRŽIŠTA	51
8.2	TRŽIŠNO UČEŠĆE OPERATORA NA VELEPRODAJNOM TRŽIŠTU GARANTOVANIH KAPACITETA.....	52
8.3	EKONOMIJA OBIMA I EKONOMIJA ŠIRINE	54
8.4	STEPEN VERTIKALNE INTEGRACIJE	55
8.5	KONTROLA INFRASTRUKTURE KOJU JE TEŠKO REPLICIRATI.....	56
8.6	KOMPENZACIONA KUPOVNA MOĆ	57
8.7	ZAKLJUČAK NA OSNOVU ANALIZE TRŽIŠTA VELEPRODAJNIH GARANTOVANIH KAPACITETA.....	58
9.	PREPREKE RAZVOJU KONKURENCIJE	59
9.1	TRŽIŠNA DIMENZIJA PREPREKA RAZVOJU KONKURENCIJE.....	60
9.1.1	<i>Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage</i>	60
9.1.2	<i>Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage</i>	61
9.1.3	<i>Značajna tržišna snaga na pojedinom tržištu</i>	61
9.1.4	<i>Završavanje (terminacija) poziva</i>	61

9.2	UZROČNO POSLJEDIČNA DIMENZIJA PREPREKA RAZVOJU KONKURENCIJE	62
9.3	PREPREKE RAZVOJU EFIKASNE KONKURENCIJE NA TRŽIŠTU VELEPROD AJNIH GARANTOV ANIH KAPACITETA 62	
9.3.1	<i>Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa.....</i>	63
9.3.2	<i>Prenošenje značajne tržišne snage na ne–cjenovnoj osnovi</i>	64
9.3.3	<i>Prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.....</i>	67
10.	REGULATORNE OBAVEZE OPERATORA SA ZNAČAJNOM TRŽIŠNOM SNAGOM	69
10.1	OBAVEZA PRISTUPA FIZIČKOJ INFRASTRUKTURI.....	70
10.2	OBAVEZA PRISTUPA I KORIŠĆENJA POSEBNIH ELEMENATA MREŽE I POVEZANE OPREME	70
10.3	OBAVEZA TRANSPARENTNOSTI	75
10.4	OBAVEZA OBEZBJEĐIVANJA NEDISKRIMINATORNOSTI.....	81
10.5	OBAVEZA NADZORA CIJENA I VOĐENJA TROŠKOVNOG RAČUNOVODSTVA.....	82
10.6	OBAVEZA ODVOJENOG VOĐENJA RAČUNOVODSTVENIH EVIDENCIJA	85

1. REZIME

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost¹ je, shodno članu 5 Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl. list Crne Gore”, broj 100/24) nezavisni regulatorni organ koji vrši javna ovlašćenja u skladu sa ovim zakonom. Agencija, shodno članu 179 tačka 17 i 18 Zakona o elektronskim komunikacijama, između ostalog, sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Osnovni cilj postupka analize tržišta je da se utvrdi da li postoji na određenom tržištu efikasna tržišna konkurencija ili na tom tržištu postoji operator ili više operatora koji imaju značajnu ili zajedničku značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu. Na osnovu rezultata sprovedene analize Agencija će odrediti, zadržati, izmijeniti ili ukinuti regulatorne obaveze u skladu sa članovima 114 do 120 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Agencija je u sprovođenju postupka analize tržišta, koji je propisan članom 112 Zakona o elektronskim komunikacijama, uzela u obzir preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima i smjernice Evropske komisije o analizi tržišta i ocjeni značajne tržišne snage. S tim u vezi Agencija se rukovodila Preporukom Evropske komisije iz 2018. godine o relevantnim tržištima proizvoda i usluga u sektoru elektronskih komunikacija podložnim prethodnoj (lat. *ex_ante*) regulaciji i Smjericama Evropske komisije iz 2020. godine o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage shodno zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge.

Dva relevantna tržišta obuhvaćena važećom Preporukom Evropske komisije i Odlukom Agencije o relevantnim tržištima od 28.04.2025.godine su relevantna tržišta usluga koja su podložna *ex_ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlašćenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste relevantnih tržišta podložna *ex_ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma. U tom smislu Agencija je kandidovala još dva relevantna tržišta u sastav pomenute Odluke.

Pripremljen je upitnik koji se odnosi na usluge garantovanih kapaciteta. Upitnikom su specificirani tehnički, statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od poslednje tri godine (na polugodišnjoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnih tržišta. Nakon prijema popunjenih upitnika, Agencija je otpočela sprovođenje Analize tržišta Veleprodajnih garantovanih kapaciteta.

Osnovni koraci u postupku analize relevantnog tržišta su:

- Definicija relevantnog tržišta u dimenziji usluga i geografskoj dimenziji;
- Analiza relevantnog tržišta, odnosno utvrđivanje da li je na tržištu prisutna efikasna konkurencija ili postoji operator koji posjeduje značajnu tržišnu snagu;
- Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza.

¹ u daljem tekstu Agencija

2. UVOD

2.1 Regulatorni okvir Evropske unije za elektronske komunikacije

Postojeći regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, koji je dopunjen i izmijenjen 2009. godine, rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija.

Regulatorni okvir EU danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije, među kojima je i Crna Gora. Regulatorni okvir je u skladu sa tendencijom konvergencije i obuhvata sve mreže i usluge elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, sadrži sljedeće direktive:

- Direktiva Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva“)²;
- Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciju elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta („Direktiva o pristupu“)³;
- Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga („Direktiva o odobrenju“)⁴;
- Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („Direktiva o univerzalnom servisu“)⁵;
- Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama“)⁶.

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, dopunjen je i izmijenjen 2009. godine, donošenjem jednog pravilnika i dvije direktive. Regulatorni okvir izmijenjen je i dopunjen sljedećim dokumentima:

- Uredba 1211/2009 o uspostavljanju Tijela evropskih regulatora za elektronske komunikacije (BEREC)⁷;
- Direktiva 2009/136/EC kojom se mijenjaju Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu, Direktiva 2002/58/EC o korišćenju podataka o ličnosti i Pravilnik 2006/2004 o saradnji nacionalnih organa nadležnih za primjenu propisa o zaštiti prava potrošača – Direktiva o pravima građana⁸;

² Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002).

³ Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002).

⁴ Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002).

⁵ Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002).

⁶ Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002).

⁷ Regulation (EC) No 1211/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office.

⁸ Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws.

- Direktiva 2009/140/EC, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom okviru, Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonenciji i Direktiva 2002/20/EC o izdavanju odobrenja za mreže i usluge – Direktiva o boljoj regulaciji⁹.

Evropska komisija je u decembru 2018. godine usvojila Direktivu (EU) 2018/1972¹⁰ Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. decembra 2018. godine o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge, koja predstavlja trenutno važeći regulatorni okvir na području elektronskih mreža i komunikacionih usluga. U uvodnom dijelu Direktive pod stavkom (125) stavljaju se van snage Direktive 2002/19/EC, 2002/20/EC, 2002/21/EC, 2002/22/EC, a pri tome se upućivanja na direktive stavljene van snage smatraju upućivanjima na ovu Direktivu i čitaju se u skladu s korelacionom tablicom kako je definisano u Prilogu XIII navedene Direktive.

Evropska Komisija je na osnovu navedenih direktiva, preporukama i smjernicama dodatno definisala regulatorni okvir. 2002. godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela o definisanju i analizi relevantnih tržišta¹¹, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenjem iste metodologije definisanja i analize tržišta obezbjeđuje se da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Na osnovu člana 15 Okvirne direktive (Direktiva 2002/21/EC), Evropska komisija je usvojila sljedeće preporuke o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

- Preporuku (2003/311/EC)¹² o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji, a koja je zamijenjena i
- Preporuku (2007/879/EC)¹³ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 7 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji.
- Preporuku (2014/710/EU)¹⁴ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 4 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji.

Na osnovu direktive iz 2018. godine (Direktiva (EU) 2018/1972), Evropska komisija je usvojila sljedeću preporuku o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

⁹ Directive 2009/140/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directives 2002/21/EC on a common regulatory framework for electronic communications networks and services, 2002/19/EC on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities, and 2002/20/EC on the authorisation of electronic communications networks and services.

¹⁰ Direktiva (EU) 2018/1972 Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. decembra 2018. godine o Evropskom elektronskom komunikacionom kodu

¹¹ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002).

¹² Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

¹³ Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

¹⁴ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex_ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC 2014/710 from 9 October 2014).

- Preporuku (EU) 2020/2245 o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 2 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji.¹⁵

Preporuka iz februara 2003. godine je sadržala 18 tržišta podložnih prethodnoj regulaciji, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), te na taj način utvrdila da su navedena tržišta podložna prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Navedena Preporuka o relevantnim tržištima izmijenjena je na način da umjesto 18 relevantnih tržišta, na osnovu nove Preporuke o relevantnim tržištima iz decembra 2007. godine, postoji 7 relevantnih tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima, nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu tretirati, ali na način da prethodno dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Evropska komisija je 9. oktobra 2014. godine usvojila Preporuku (2014/710/EC) o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija koja podliježu *ex_ante* regulaciji u skladu sa Direktivom Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge. Preporukom su definisana sljedeća tržišta usluga i to:

- 1) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
- 2) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u mobilnoj telefonskoj mreži
- 3)
 - a) Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji;
 - b) Veleprodajni centralni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište;
- 4) Veleprodajni visokokvalitetni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji.

Tržišta obuhvaćena važećom Preporukom su relevantna tržišta koja su podložna *ex_ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlaštenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste od četiri gore navedena relevantna tržišta, podložna *ex_ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

Evropska komisija je 29. decembra 2020. godine usvojila Preporuku (EU) 2020/2245 o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja podliježu *ex ante* regulaciji u skladu sa Direktivom (EU) 2018/1972 Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. decembra 2018. godine o Evropskom elektronskom komunikacionom kodu. Preporukom su definisana sljedeća tržišta usluga i to:

1. Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji i
2. Veleprodajni garantovani kapaciteti

¹⁵ COMMISSION RECOMMENDATION (EU) 2020/2245 of 18 December 2020 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council establishing the European Electronic Communications Code

U Tabeli broj 1 dat je pregled svih tržišta podložnih *ex ante* regulaciji u skladu sa odredbama preporuka Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2003.,2007.,2014. i 2020. godine.

Naziv relevantnog tržišta	Preporuke Evropske komisije			
	2003/311/E3	2007/879/E3	2014/710/EU	(EU) 2020/2245
Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji	1-2	1		
Maloprodajno tržište javno dostupne telefonske usluge	3-6			
Maloprodajno tržište osnovnog skupa iznajmljenih linija	7			
Veleprodajno tržište originacije poziva u javnoj telefonskoj mreži	8	2		
Veleprodajno tržište terminacije poziva u javnoj telefonskoj mreži	9	3	1. Veleprodajno tržište terminacije poziva u javnoj telefonskoj mreži	
Veleprodajno tržište usluge tranzitiranja saobraćaja u fiksnoj javnoj telefonskoj mreži	10			
Veleprodajno tržište (fizičkog) pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)	11	4	3a) Veleprodajno tržište lokalnog pristupa mreži na fiksnoj lokaciji	1. Veleprodajno tržište lokalnog pristupa mreži na fiksnoj lokaciji
Veleprodajno tržište širokopoljarnog pristupa	12	5	3b) Veleprodajno tržište središnjeg pristupa za masovno tržište	
Veleprodajno tržište iznajmljivanja završnih segmenata telekomunikacione mreže	13	6	4)Veleprodajno tržište visokokvalitetnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji	2. Wholesale dedicated capacity
Veleprodajno tržište iznajmljivanja prenosnih segmenata telekomunikacione mreže	14			
Veleprodajno tržište pristupa i originacije poziva u mobilnoj mreži	15			
Veleprodajno tržište terminacije poziva u mobilnoj mreži	16	7	2. Veleprodajno tržište terminacije poziva u mobilnoj mreži	
Veleprodajno tržište za međunarodni roming	17			
Veleprodajno tržište usluga emitovanja prenosa	18			

Tabela br.1: Tržišta podložna prethodnoj regulaciji (*ex ante*) prema preporukama Evropske komisije

2.2 Pravni osnov za sprovođenje analize tržišta usluga elektronskih komunikacija

Direktiva (EU) 2018/1972 Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. decembra 2018. godine o Evropskom elektronskom komunikacionom kodu je transponovana u crnogorsko zakonodavstvo Zakonom o elektronskim komunikacijama ("Službeni list Crne Gore", br. 100/24) (u daljem tekstu: ZEK), koji je stupio na snagu 18.10.2024. godine.

Agencija sprovodi postupak analiza relevantnih tržišta na osnovu člana 179 stav 2 tačka 17 i 18 ZEK-a sa ciljem procjene stepena efikasnosti konkurencije tržišta. Osnovni cilj sprovođenja postupka analize relevantnih tržišta je utvrđivanje prisustva operatora koji imaju status pojedinačne ili zajedničke tržišne snage na relevantnom tržištu. Agencija određuje regulatorne obaveze operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ako postupkom analize i/ili Testa tri kriterijuma utvrdi da konkurencija na relevantnom tržištu nije efikasna ili ih ukida ako utvrdi suprotno. Osim toga, Agencija sprovodi i nadzor nad implementacijom propisanih regulatornih obaveza od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Agencija sprovodi postupak utvrđivanja i preispitivanja relevantnih tržišta, saglasno članu 111 stav 1 ZEK-a, u saradnji sa nezavisnim organom nadležnim za zaštitu konkurencije. Agencija u ovom postupku naročito vodi računa o primjeni Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima proizvoda i usluga u sektoru elektronskih komunikacija podložnim prethodnoj (ex ante) regulaciji (EU 2020/2245, u daljem tekstu: Preporuka). Važeća Preporuka je donijeta u skladu sa Direktivom Evropskog parlamenta EU 2018/1972 od 11.12.2018. godine o Evropskom Zakonu o elektronskim komunikacijama i sadrži listu od 2 (dva) tržišta i to: Veleprodajno tržište lokalnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji i Veleprodajno tržište garantovanih kapaciteta.

Relevantna tržišta iz Preporuke Evropske komisije su tržišta 1) i 2) Odluke Agencije o relevantnim tržištima broj: 0302-2334/3 od 28.04.2025. godine su sljedeća:

- 1) Veleprodajno tržište lokalnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji
- 2) Veleprodajno tržište garantovanih kapaciteta

Međutim, Agencija može preispitati i druga tržišta proizvoda i usluga koja nijesu navedena u Preporuci ukoliko, u skladu sa okolnostima na tržištu elektronskih komunikacija u Crnoj Gori, ocijeni da se na istim može dokazati da istovremeno ispunjavaju kriterijume iz člana 111 stav 3 Zakona. U tom smislu Agencija je Odlukom kandidovala tržišta 3) i 4) iz ove Odluke i to:

- 3) Veleprodajno tržište pristupa fizičkoj infrastrukturi
- 4) Veleprodajno tržište centralnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište

ZEK-om je propisano da se prilikom određivanja relevantnih tržišta uzima u obzir praksa Evropske unije, što znači da se bez dokazivanja kumulativne ispunjenosti tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), može vršiti *ex-ante* regulacija samo onih relevantnih tržišta iz Preporuke.

Ostala tržišta se mogu regulisati ukoliko se utvrdi da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma iz člana 111 stav 3 ZEK-a i to:

1. prisustvo značajnih i trajnih prepreka ulasku na tržište, strukturne, pravne ili regulatorne prirode;
2. struktura tržišta koja ne teži razvoju efikasne konkurencije u odgovarajućem roku, uzimajući u obzir stanje infrastrukturne konkurencije i druge faktore konkurencije, osim prepreka ulasku na tržište i
3. primjena relevantnih propisa o konkurenciji koji sami po sebi ne rješavaju adekvatno identifikovane prepreke razvoju konkurencije.

U skladu sa članom 111 ZEK-a, Agencija definiše relevantna tržišta prema nacionalnim okolnostima, posebno relevantna geografska tržišta unutar teritorije države, uzimajući u obzir, između ostalog, stepen infrastrukturne konkurencije u infrastrukturi na tom području, uzimajući u obzir primjenu Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima i Smernicama Evropske komisije za analizu tržišta i procjenu značajne tržišne snage, u skladu sa principima prava konkurencije.

U opisanom postupku, Agencija će uzeti u obzir rezultate geografskog pregleda iz člana 12 ZEK-a, ako proceni da su ti rezultati od značaja za određivanje relevantnog tržišta.

U postupku analize tržišta, Agencija procjenjuje razvoj relevantnog tržišta tokom određenog perioda u odsustvu regulacije, uzimajući u obzir slijedeće okolnosti:

1. razvoj tržišta koji utiče na mogućnost razvoja efikasne konkurencije na relevantnom tržištu;
2. sve značajne konkurentske pritiske na veleprodajnom i maloprodajnom nivou, bez obzira na to da li takvi pritisci proizilaze iz elektronskih komunikacionih mreža, elektronskih komunikacionih usluga ili drugih vrsta usluga ili aplikacija koje su uporedive sa stanovišta krajnjeg korisnika, i bez obzira na to da li su takvi pritisci dio relevantnog tržišta;
3. druge važeće propise ili obaveze koje utiču na relevantno tržište, ili povezano maloprodajno tržište, ili tržišta tokom određenog perioda, uključujući i obaveze nametnute u skladu sa članovima 109 – 120 ZEK-a.

Nakon određivanja prethodno navedenih dimenzija relevantnog tržišta, Agencija će, u saradnji s Agencijom za zaštitu konkurencije, ocijeniti efikasnost tržišne konkurencije na tom tržištu.

Agencija će u slučaju nedostatka efikasne tržišne konkurencije, a u skladu sa ZEK-om, procijeniti postoji li na tom relevantnom tržištu jedan ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom. Shodno članu 113 ZEK-a, Agencija rješenjem određuje operatora, odnosno operatore sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu, pri čemu nalaže preduzimanje najmanje jedne od mjera iz članova 114 do 120 ovog zakona, uz primjenu načela racionalnosti i proporcionalnosti.

Predmetno relevantno tržište Veleprodajnih garantovanih kapaciteta (Tržište 2 Odluke Agencije) navedeno je u Preporuci (EU 2020/2245) što znači da je Evropska komisija zaključila da su na ovom tržištu zadovoljena sva tri kriterijuma, te da je podložno *ex ante* regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Iz tog razloga Agencija je u mogućnosti ovo tržište

prethodno regulisati, a samim tim i utvrditi bez dokazivanja da su istovremeno zadovoljena tri kriterijuma navedena u članu 111 ZEK-a.

2.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 111 stav 1 ZEK-a propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 112 stav 3 ZEK-a Agencija sprovodi analizu relevantnih tržišta, u saradnji sa nezavisnim organom nadležnim za zaštitu konkurencije, pri čemu u najvećoj mjeri uzima u obzir preporuke Evropske komisije i smjernice Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage.

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Agencija za zaštitu konkurencije potpisale su, dana 28.04.2009. godine, Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

Savjet Agencije je, po pribavljenom Mišljenju Agencije za zaštitu konkurencije broj: broj: 01-430/25-146/3 od 31.03.2025. godine, odnosno mišljenju da nema primjedbi na tekst Nacrta Odluke o relevantnim tržištima, na sjednici od 25.04.2025.godine usvojio konačan tekst Odluke o relevantnim tržištima. Mišljenje Agencije u vezi sa pomenutom Odlukom se nalazi u Prilogu 1 ovog Dokumenta.

2.4 Hronološki redosljed aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnog tržišta

Evropski regulatorni okvir upućuje da se prilikom određivanja relevantnih tržišta usluga i relevantnih geografskih tržišta uvažavaju nacionalne okolnosti i specifičnosti.

Nakon sagledavanja više faktora koji se odnose na veličinu i strukturu tržišta Crne Gore, postojeći nivo razvoja tržišta elektronskih komunikacija, kao i ciljeve regulatorne politike, Agencija je Odlukom odredila četiri relevantna tržišta.

- Savjet Agencije je na sjednici održanoj dana 27.02.2025. godine usvojio Nacrt Odluke o relevantnim tržištima;
- Agencija je u skladu sa članom 206 ZEK-a u periodu od 28.02.-28.03.2025. godine sprovela postupak javnih konsultacija;
- Crnogorski Telekom je dopisom od 14.03.2025. godine, odnosno tokom postupka javnih konsultacija, tražio pojašnjenje koje se odnosi na sadržinu i pretpostavljenu definiciju Veleprodajnog tržišta pristupa infrastrukturi, odnosno tržišta 3 Nacrta Odluke o relevantnim tržištima.;
- Agencija je u svom odgovoru od 17.03.2025. godine ukazala da je postupak definisanja tržišta u dimenziji proizvoda složen postupak najprije identifikacije glavnog ili fokalnog proizvoda, zatim utvrđivanja stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude, procjene potencijalne konkurencije, analize stepena homogenosti

konkurentskih uslova, ocjene prisustva direktnih i indirektnih ograničenja i sl. Drugim riječima, Agencija će moći da pristupi grupisanju proizvoda, odnosno usluga koji predstavljaju jedinstveno relevantno tržište u dimenziji proizvoda tek nakon sprovođenja opisanog opsežnog postupka definicije relevantnog tržišta;

- Crnogorski Telekom A.D. Podgorica je dopisom broj:07-5535 od 28.03.2025. godine dostavio i druge primjedbe, komentare i sugestije na Nacrt predmetne Odluke;
- ONE Crna Gora d.o.o Podgorica je dopisom broj: 02-1187 od 27.03.2025. godine dostavio primjedbe, komentare i sugestije na tekst Nacrta Odluke;
- Agencija za zaštitu konkurencije je dostavila dopis broj: 01-430/25-146/3 od 31.03.2025. godine, odnosno mišljenje da nema primjedbi na tekst Nacrta Odluke o relevantnim tržištima;
- Savjet Agencije je na sjednici od 25.04.2025. godine usvojio konačan tekst Odluke o relevantnim tržištima i Izvještaj o sprovedenom konsultativnom procesu u vezi Nacrta Odluke o relevantnim tržištima. Isti su objavljeni na internet stranicama Agencije.
- Pripremljen je upitnik koji se odnosi na relevantno tržište Veleprodajnih garantovanih kapaciteta. Upitnikom su specificirani tehnički, statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od poslednje tri godine od prve polovine 2022. godine do prve polovine 2025. godine (na polugodišnjoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnih tržišta;
- Agencija je dana 24.11.2025. godine uputila Upitnik za relevantno tržište Veleprodajnih garantovanih kapaciteta uz obavezu da se traženi podaci po Upitniku dostave najkasnije 15 (petnaest) dana od dana dobijanja zahtjeva.

Upitnik je upućen sljedećim operatorima:

1. Crnogorski telekom AD, Moskovska 29, Podgorica
2. One Crna Gora DOO, Bulevar Džordža Vašingtona br. 83, Podgorica
3. Mtel DOO, Bulevar Svetog Petra Cetinjskog br. 143, Podgorica
4. Radio-difuzni centar DOO, Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 130/V, Podgorica
5. Ipmont DOO, Mitra Bakića bb, Podgorica
6. Crnogorski elektroprenosni sistem AD, Bulevar Svetog Petra Cetinjskog br. 18, Podgorica
7. Fibercom DOO, Bohinjska bb, Podgorica
8. Siol DOO, Džordža Vašingtona 108/36A, The Capital plaza, Podgorica

Popunjene upitnike dostavili su sljedeći operatori:

1. Crnogorski elektroprenosni sistem AD, dostavljeno dana 05.12.2025. godine,
2. Mtel DOO, dostavljeno dana 11.12.2025. godine,
3. Radio-difuzni centar DOO, dostavljeno dana 16.12.2025. godine,
4. Crnogorski telekom AD, dostavljeno dana 17.12.2025. godine,
5. One Crna Gora DOO, dostavljeno dana 23.12.2025. godine.

- Ipmont doo je dana 09.12.2025. godine, putem e-maila, dostavio informaciju da na posmatranim tržištima nemaju aktivnosti.
- Nakon prijema popunjenih upitnika, u skladu sa Odlukom Agencija je pristupila analizi Veleprodajnog tržišta garantovanih kapaciteta;
- Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je na sjednici od 02.07.2026 godine usvojio Nacrt Analize Veleprodajnog tržišta garantovanih kapaciteta;
- Nacrt dokumenta je bio predmet otvorenog konsultativnog postupka u periodu 06.07.-06.08.2026.godine.
- Takođe, nacrt dokumenta je dostavljen Agenciji za zaštitu konkurencije radi davanja mišljenja.

3. VELEPRODAJNI GARANTOVANI PRISTUP – GLAVNE KARAKTERISTIKE

Usluge garantovanih kapaciteta specifične su po sposobnosti pružanja namjenskih i isključivih veza i simetričnih brzina kao npr. usluge iznajmljenih linija koje karakteriše garantovani prenosni kapacitet između fiksnih lokacija, garantovani visoki nivo kvaliteta usluge, simetrična brzina u dolaznom i odlaznom smjeru i garantovana dostupnost. Usluge garantovanih kapaciteta mogu se pružati putem različitih tehnologija, npr. kao tradicionalne iznajmljene linije ili xWDM iznajmljene linije u konfiguraciji tačka-tačka ili usluge bazirane na Ethernet tehnologiji koje mogu biti u konfiguraciji tačka-tačka (PtP, eng. *point to point*) i tačka-više-tačaka (PtMP, eng. *point to multipoint*).

Prema Eksplanatornom memorandumu¹⁶, usluge garantovanog kapaciteta karakterišu određene napredne karakteristike kvaliteta usluge na veleprodajnom nivou, kao što su:

- (i) garantovana dostupnost i visok kvalitet usluge u svim okolnostima (uključujući SLA, neprekidnu korisničku podršku, kratko vrijeme otklona kvara i redundantnost),
- (ii) upravljanje mrežom visokog kvaliteta koje rezultira brzinama prenosa koje su prilagođene poslovnim korisnicima i vrlo mala vjerovatnoća zagušenja (eng. *very low contention*) i
- (iii) mogućnost pristupa mreži na tačkama koje su definisane prema geografskoj gustini i distribuciji poslovnih korisnika, a ne prema gustini korisnika usluga za masovno tržište.

Usluga garantovanih kapaciteta pruža se na maloprodajnom nivou i na nivou veleprodaje. Usluga veleprodajnih garantovanih kapaciteta omogućava operatorima ponudu maloprodajnih usluga garantovanih kapaciteta koje se koriste za pružanje različitih elektronskih komunikacionih usluga poslovnim korisnicima iz privatnog i javnog sektora, koja koriste ovu uslugu za povezivanje svojih poslovnih lokacija. Maloprodajne usluge garantovanih kapaciteta su na primjer javno dostupna telefonska usluga u fiksnoj i mobilnoj mreži, usluga prenosa podataka, usluga širokopojasnog pristupa internetu i slično. Pored toga, maloprodajne usluge garantovanih kapaciteta se mogu koristiti i za usluge virtuelnih privatnih mreža – VPN, koje omogućavaju poslovnim korisnicima međusobno povezivanje različitih poslovnica, uključujući *data centre*, u svrhu razmjene podataka i pristupa poslovnim aplikacijama.

Potreba za uslugama garantovanog kapaciteta će rasti dodatno sa uvođenjem novih „pametnih“ aplikacija koje se baziraju na M2M (eng. *Machine to machine*) i IoT (eng. *Internet of things*) tehnologijama, kao što su npr: u sektorima pametne poljoprivrede, prevoza, zdravstva, obrazovanja i drugim sličnim oblastima. Osim toga, razvoj analize velikih podataka, koji zahtijeva dvosmjerni pristup računskim sistemima visokih performansi (eng. *High performance computing*, HPC sistemi), vjerojatno će takođe zahtijevati posebne veze, pri čemu će neki linkovi trebati terabitnu povezanost kako bi podržali obradu podataka u stvarnom vremenu od strane HPC sistema.

¹⁶ Explanatory Note, SWD (2020)337 final, dokument objavljen uz preporuku Evropske komisije o relevantnim tržištima podložnima prethodnoj regulaciji, od 18.12.2020.godine.

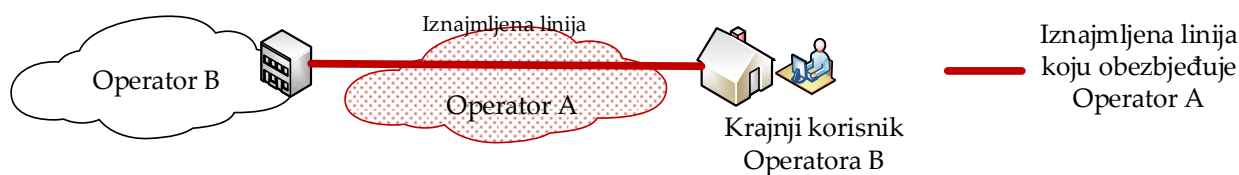
Ono što je značajnije iz ugla ove analize tržišta je pružanje usluga garantovanog kapaciteta na nivou veleprodaje. Prema Eksplanatornom memorandumu, operatori koriste usluge iznajmljenih linija na nivou veleprodaje, sa ciljem izgradnje i razvoja svoje mreže i pružanja usluga krajnjim korisnicima.

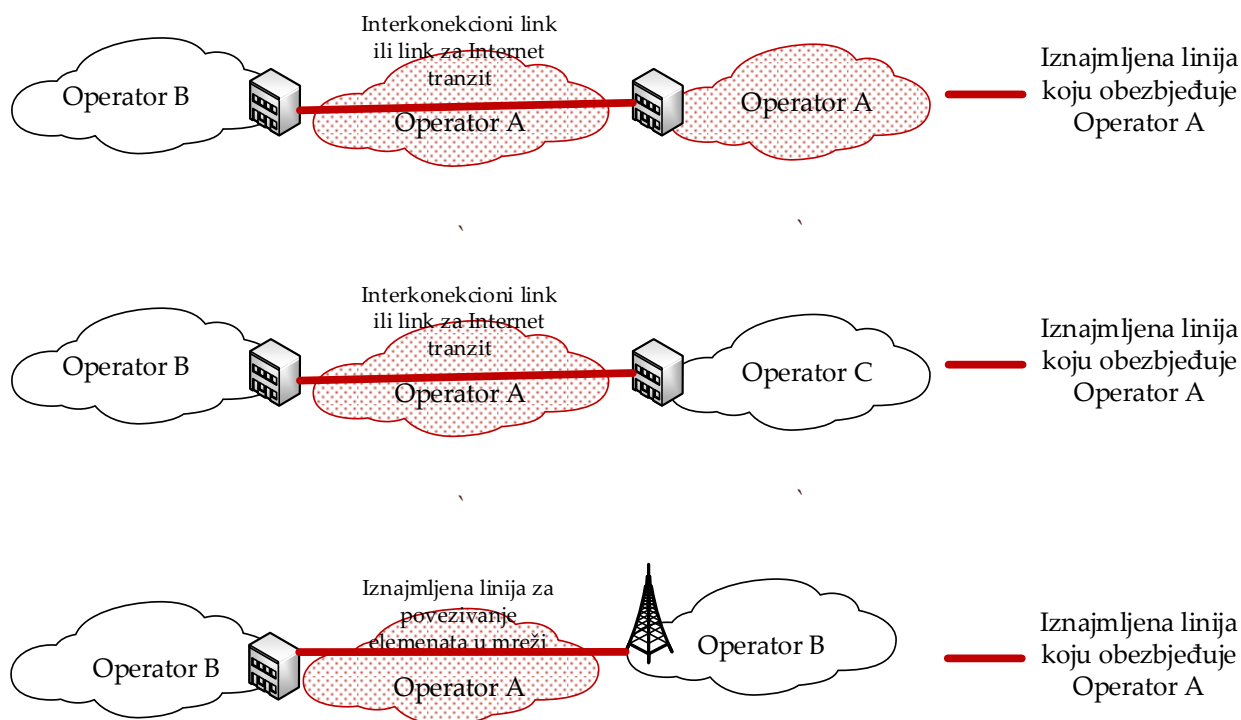
Usluge veleprodajnih garantovanih kapaciteta omogućavaju operatorima korisnicima pružanje maloprodajnih usluga garantovanih kapaciteta, i povezanih usluga, krajnjim korisnicima kojima inače ne bi mogli pružati takve usluge putem svoje mreže zbog nepostojanja direktne pristupne veze do krajnjeg korisnika preko koje bi se usluga garantovanog kapaciteta mogla pružati.

Operatori korisnici najčešće koriste usluge garantovanog kapaciteta na veleprodajnom nivou, za sljedeće potrebe:

- Povezivanje mreže sa mrežama drugih operatora;
- Izgradnju (nadogradnju) i razvoj svoje mreže (iznajmljene linije za povezivanje svojih elemenata mreže);
- Pružanje usluge iznajmljene linije svojim krajnjim korisnicima.

Na sljedećoj slici su prikazane usluge garantovanog kapaciteta koje operatori koriste na veleprodajnom nivou:

Slika br.1:Šematski prikaz korišćenja veleprodajne usluge garantovanih kapaciteta

Na osnovu šematskog prikaza evidentno je da veleprodajna usluga garantovanog kapaciteta nije značajna samo za pružanje usluge garantovanog kapaciteta na maloprodajnom nivou, već i za pružanje drugih elektronskih komunikacionih usluga na maloprodajnom nivou, kao i za razvoj cijelog tržišta elektronskih komunikacija, posebno u dijelu razvoja prenosnih i pristupnih elektronskih komunikacionih mreža u cijeloj državi.

Veleprodajni iznajmljene linije, zajedno sa ostalim veleprodajnim pristupnim proizvodima, čine tržište veleprodajnog garantovanog kapaciteta. Ti pristupni proizvodi nijesu nužno međusobno direktno zamjenjivi, ali i dalje pripadaju istom tržištu, pod uslovom da se nalaze u tzv. "lancu zamjenljivosti".

4. PREGLED I KARAKTERISTIKE RELEVANTNOG TRŽIŠTA

Iznajmljene linije predstavljaju značajan segment tržišta elektronskih komunikacija, zbog činjenice da nekim operatorima, kao prenosna infrastruktura, predstavljaju osnovno sredstvo za pružanje usluga. Takođe, veliki poslovni korisnici (kao krajnji korisnici) iznajmljene linije koriste kao sredstvo za povezivanje svojih udaljenih ispostava preko kojih ostvaruju prenos različitih vrsta podataka.

Iznajmljene linije predstavljaju specifičnu vrstu usluga strogo definisanih prenosnih kapaciteta, tako da se prilikom iznajmljivanja linija od strane korisnika operatora ne očekuju bilo kakva dodatna usklađivanja. Iznajmljena linija se može definisati kao fiksna "rezervisana" linija što implicira stalni garantovani protok (u oba smjera, istovremeno download i upload) bez obzira na to o kom korisniku je riječ (operatoru ili krajnjem korisniku).

Na maloprodajnom tržištu usluge iznajmljenih linija se pružaju krajnjim korisnicima, koji su pretežno poslovni korisnici, a kojima iste služe za povezivanje geografski distribuiranih filijala, povezivanje sa okruženjem, prenos različitih vrsta signala i pristup Internetu, pri čemu se njihova poslovna komunikacija zasniva na potrebi za stalnim pristupom Internetu i prenosom podataka velikih brzina. Prednosti pristupa iznajmljenim linijama su velika brzina, bezbjednost, maksimalna pouzdanost, istovremeni pristup Internetu za veći broj korisnika i mogućnost stalnog pristupa Internetu svoje računarske mreže.

U Crnoj Gori usluge garantovanih kapaciteta, odnosno iznajmljenih linija za poslovne korisnike nude glavni operatori elektronskih komunikacionih mreža a uslovi zavise od tehničkih karakteristika usluge, ugovornih obaveza i regulatornog okvira. Iznajmljene linije su stalne, namjenske komunikacione veze koje omogućavaju pouzdan i stabilan prenos podataka (bez dijeljenja sa drugim korisnicima), najčešće između više poslovnih lokacija ili za pristup internetu velikog kapaciteta. One su simetrične i služe za zahtjevne poslovne aplikacije kao što su prenos podataka, VPN veze, VoIP, video konferencije i slično.

Usluge iznajmljenih linija na tržištu Crne Gore trenutno pružaju:

Crnogorski Telekom – glavni i najveći pružalac usluga optičkih linija i poslovnih iznajmljenih linija na maloprodajnom tržištu, nudi sljedeće usluge:

- iznajmljene linije kapaciteta od 64 Kbps do 155 Mbps, dužina od 2 km do 200 km;
- VPN servis za brzine od 128 Kbps do 100 Mbps;
- Pro Line pakete kapaciteta od 1 Mbps do 200 Mbps;
- NetPro pakete kapaciteta od 1 Mbps do 100 Mbps.

Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom na Veleprodajnom tržištu visokokvalitenog pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji, u sastavu odgovarajuće Referentne ponude na veleprodajnom nivou nudi uslugu zakupa garantovanih kapaciteta brzine od 64 Kbps do 155 Mbps, dužine od 2 km do 200 km, kao i usluge zakupa Ethernet iznajmljenih vodova kapaciteta od 10 Mbps do 1 Gbps, dužine od 2 km do 200 km.

Mtel – telekom operator koji takođe nudi usluge prenosa podataka i iznajmljene linije za poslovne korisnike.

Na maloprodajnom nivou nudi E VOD uslugu, koja povezuje dvije lokacije korisnika simetričnim pristupom u konfiguraciji tačka-tačka (point to point) i VPN uslugu koja omogućava povezivanje više geografskih udaljenih lokacija preduzeća simetričnim pristupom u VPN mrežu u cilju ekonomski isplative razmjene podataka. Za mala i srednja preduzeća nude zakup vodova kapaciteta od 10 Mbps do 100 Mbps, dužine od 2 km do 50 km. U ponudi su i:

- Singl VPN sa brzinom prenosa od 64 Kbps do 10 Mbps;
- Multi VPN sa brojem lokacija u dodatnom VPN-u od 5 do 30 lokacija.

Na veleprodajnom nivou nude se usluge iznajmljivanja digitalnih vodova kapaciteta od 2 Mbps do 10 Gbps, dužine od 2 km do 200 km.

One Crna Gora – operator mobilne i fiksne komunikacije, uključen u tržište prenosa podataka. Na veleprodajnom tržištu nude iznajmljivanje digitalnih vodova:

- putem mikrotalasnih linkova kapaciteta od 2 Mbps do 1 Gbps;
- putem optičkog kabla kapaciteta od 2 Mbps do 1 Gbps.

Takođe nude Data VPN uslugu koja omogućava povezivanje udaljene kancelarije i ostale lokacije korišćenjem One MPLS infrastrukture, koja pruža garanciju kvaliteta i bezbjednosti prenosa podataka.

One Data VPN omogućava širok spektar simetričnih brzina u zavisnosti od potreba poslovnih korisnika. Brzina prenosa podataka može biti od 64 Kbps do 1 Gbps u zavisnosti od primijenjene pristupne tehnologije.

Radio-difuzni centar (RDC) – koristi mikrotalasne linkove za specifične implementacije.

Na osnovu podataka iz dostavljenih upitnika za iznajmljene linije, RDC na maloprodajnom nivou poslovnim korisnicima (Antena M, D, D+, DRS, Dux, Plus, Arena, El, Elmag, Mag, Play, S1, S3, Srpski, Svetigora, TDI, Titograd, Ćirilica, Fatih) i korisnicima u javnom sektoru (Ministarstvo unutrašnjih poslova, Hidrometeorološki zavod, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, Uprava pomorske sigurnosti, Uprava Carina, Regionalni Vodovod kao i lokalni javni emiteri: Radio Bar, Radio Kotor, Radio Nikšić, Radio Pljevlja, Radio Rožaje, Radio Tivat, Radio Ulcinj, Radio Podgorica, Radio Andrijevića) daje u zakup licencirane Ethernet linkove brzine od 2 Mbps do 15 Mbps.

Na veleprodajnom nivou uslugu zakupa nudi jednom korisniku Wireless Montenegro putem Ethernet tehnologije kapaciteta do 2 Mbps.

Iznajmljene linije za poslovne korisnike često zahtijevaju individualnu tehničku i komercijalnu ponudu.

Iznajmljene linije za poslovne korisnike se obično nude sa sljedećim karakteristikama:

- Simetričan i garantovan kapacitet — brzine su definisane ugovorom (npr. 64 kb/s do stotine Mbps ili više).
- Neprekidna veza (24/7) — veza radi konstantno bez dijeljenja sa drugim korisnicima.
- Bez rutiranja i komutacije na zahtjev korisnika — fiksna tačka-do-tačka struktura kanala.

- Fiksna naknada — mjesečna pretplata se plaća bez obzira na obim saobraćaja.
- SLA (Service Level Agreement) — definisana je raspoloživost servisa, garancija odziva i popravke.

Poslovni korisnici obično potpisuju pretplatničke ugovore koji uključuju:

- Trajanje ugovora — često 12 ili 24 mjeseca, a duži ugovori mogu imati povoljnije cijene (npr. popusti uz 12 i 24 mjesečne ugovore).
- Mjesečna pretplata — fiksna tarifa za odabrani kapacitet (npr. 1 Mbps, 10 Mbps, 100 Mbps itd.), često uz statičku IP adresu i SLA nivo.
- Dodaci za brzine i redundancu — mogućnost dodatne opreme ili redundantnih veza.
- SLA nivo — definisane garancije dostupnosti, brzine odziva tehničke podrške i vremena popravke.

Cijene iznajmljenih linija u Crnoj Gori se razlikuju prema kapacitetu i paketu usluge, ali opšti principi uključuju:

- Mjesečna fiksna pretplata — zavisi od brzine i SLA nivoa (npr. 1 Mbps – 200 €, 20 Mbps – 900 €, 100 Mbps – 1 500 € i sl. Primjer Crnogorskog Telekoma sa SLA nivoom 2).
- Popusti za duže ugovore — obično 10 % uz minimum 12 m i 20 % uz 24 mjesečni ugovor.
- Dodatni troškovi — mogu postojati naknade za instalaciju opreme ili dodatne konekcije.

Pored Crnogorskog Telekoma, postoje i drugi operatori koji nude slične usluge, ali često po narudžbi/ individualnoj ponudi, a ne javno dostupnim paketima: IPMONT – optičke Ethernet iznajmljene linije do 10 GB i međunarodni transport podataka. Ostali veliki operatori poput One Crna Gora i Mtel teoretski mogu ponuditi transportne usluge, ali ne objavljuju javne standardizovane cjenovnike za iznajmljene linije.

5. DEFINICIJA RELEVANTNOG TRŽIŠTA

5.1 Opis postupka definisanja tržišta

Definisanje relevantnog tržišta je prvi korak u postupku sprovođenja analize relevantnog tržišta. Prilikom definisanja određenog relevantnog tržišta uzimaju se u obzir očekivani ili predviđeni tehnološki ili ekonomski razvoj u nekom budućem vremenskom periodu koji se obično podudara sa rokom za sprovođenje narednog kruga analize relevantnog tržišta. Dakle, sagledavanje operativnih podataka i performansi, koje se odnose na raniji vremenski period, omogućava Agenciji projekciju razvoja i trendova na relevantnom tržištu do očekivanog roka za sprovođenje sljedeće analize relevantnog tržišta.

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih elektronskih komunikacionih usluga, koje su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno supstitutivne na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena. Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Definicija relevantnih tržišta se može mijenjati i mijenja se sa promjenom osobina usluga i mogućnostima supstitucije kod ponude i tražnje. Saglasno propisima Evropske unije o zaštiti konkurencije, relevantna tržišta imaju dvije dimenzije i to: relevantno tržište usluga i relevantno geografsko tržište.

Relevantno tržište usluga čine one usluge, koje su, posmatrano sa pozicije krajnjeg korisnika, međusobno supstitutivne zbog svojih karakteristika, cijena ili namjene. Drugim riječima, dimenziju relevantnog tržišta usluga čine sve ponuđene usluge koje su po svojim karakteristikama, namjenama i cijenama međusobno supstitutivne, tako da postoje efekti supstitucije na strani tražnje, na strani ponude ili mogućnost ulaska potencijalne konkurencije.

U svrhu definisanja tržišta, pri određivanju supstituta, može se koristiti tehnika hipotetičkog monopolističkog testa (*eng. SSNIP test – Small but Non Transitory Increase in Price*) koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno i trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usljed preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama. Primjena pomenutog testa ogleda se u postavljanju pitanja i traženju odgovora šta se događa u situaciji malog, ali značajnog i trajnog povećanja cijena usluge uz pretpostavku da se cijene svih drugih usluga zadrže na istom nivou, pri čemu se po pravilu u obzir uzima trajni rast cijena od 5–10%.

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra supstitutima u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Stepen supstitucije se određuje pomoću:

- Stepena supstitucije na strani tražnje (*eng. Demand side substitutability*), i
- Stepena supstitucije na strani ponude (*eng. Supply side substitutability*).

Kod analize stepena supstitucije na strani tražnje utvrđuje se asortiman usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Stepen supstitucije na strani tražnje predstavlja stepen supstitucije javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga na relevantnom tržištu zbog kojih krajnji korisnici mogu odgovoriti na povećanje cijene jedne usluge prelaskom na korišćenje druge usluge istog operatora ili iste, odnosno supstitutivne usluge drugih operatora na relevantnom tržištu.

Supstitucija na strani tražnje dešava se u trenutku kada korisnik određene usluge prelazi na druge, supstitutivne usluge kao odgovor na relativno povećanje cijene usluge koju koristi. Ukoliko operator koji nudi određenu uslugu, poveća cijenu te usluge, korisnici su u mogućnosti da pređu na supstitutivne usluge drugih operatora, pa na taj način operatora koji je povećao cijenu svoje usluge prisile da cijene vrati na nivo na koji su bile prije povećanja, iz razloga što će početi da gubi svoje korisnike, a samim tim i prihode. Primjena ovog argumenta zavisi od supstitucije na strani tražnje, odnosno, što je supstitucija na strani tražnje jače izražena, operatori su više ograničeni u povećanju cijena svojih usluga krajnjim korisnicima.

Kod supstitucije na strani ponude vrši se analiza koja treba da pokaže da li potencijalni pružalac javnih elektronskih komunikacionih usluga, koji pruža druge usluge, a koje ne pripadaju istom tržištu usluga, može brzo (u kratkom, odnosno srednjem roku) i uz relativno male troškove ponuditi konkretnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetičkog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator koji nudi uslugu odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja nenadoknadivih troškova (*eng. sunk costs*) za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

Prilikom procjene postojanja potencijalne tržišne konkurencije potrebno je utvrditi njen nivo i uslove na relevantnom tržištu pod kojima novi tržišni učesnici mogu ući na dato relevantno tržište. Postojanje potencijalne tržišne konkurencije utvrđuje se na osnovu razmatranja predviđenih promjena postojećih tržišnih uslova, koje se odnose na strukturu relevantnog tržišta, ponašanja postojećih učesnika na relevantnom tržištu i uticaja na ostale stvarne i potencijalne učesnike na tržištu, ekonomske i finansijske snage učesnika na tržištu, ekonomskih, pravnih i drugih prepreka pristupa relevantnom tržištu, tržišnih trendova itd.

Geografsku dimenziju relevantnog tržišta čini područje na kojem su određeni operatori ili pružaoci usluga uključeni u ponudu i tražnju za proizvodima i uslugama, a na kojem su uslovi konkurencije dovoljno homogeni da se to područje razlikuje od susjednih područja gdje su uslovi konkurencije bitno drugačiji.

6. RELEVANTNO TRŽIŠTE U DIMENZIJI USLUGA

Supstitutivna ili zamjenska usluga je svaka usluga koja s obzirom na svoja svojstva, cijenu, namjenu i navike korisnika može zamijeniti drugu uslugu i na taj način zadovoljiti istu potrebu korisnika.

Polazna tačka za određivanje granica tržišta podložnih *ex-ante* regulaciji je analiza maloprodajnog nivoa, odnosno utvrđivanje zamjenjivosti usluga na maloprodajnom nivou, s obzirom da iz iste proizilazi tražnja za uslugama na veleprodajnom nivou.

Stoga, Veleprodajno tržište usluga garantovanih kapaciteta se ne može posmatrati nezavisno od odgovarajućeg maloprodajnog nivoa, koje obuhvata aktivnosti povezane sa komercijalnim pružanjem usluge krajnjim korisnicima.

6.1 Definicija maloprodajnog tržišta

Recital (6) Preporuke (2020/2245/EC) o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija, jasno ukazuje da polazna tačka za identifikaciju relevantnih tržišta u ovoj Preporuci trebalo bi da bude definicija maloprodajnih tržišta u perspektivi usmjerenoj ka budućnosti tokom datog vremenskog horizonta, u skladu sa pravom tržišne konkurencije. Stoga, tamo gdje su maloprodajna tržišta efikasno konkurentna u odsustvu veleprodajne regulacije, nacionalna regulatorna tijela trebalo bi da zaključuje da regulacija više nije potrebna na povezanim veleprodajnim tržištima.

Maloprodajna usluga iznajmljene linije predstavlja javnu elektronsku komunikacionu uslugu kojom se obezbjeđuje stalna veza između dvije terminalne tačke (lokacije) iste ili različitih elektronskih komunikacionih mreža sa odgovarajućim interfejsima, što ne uključuje funkciju komutacije, pri čemu je iznajmljena linija data krajnjem korisniku na isključivo korišćenje i omogućava mu garantovani simetrični prenosni kapacitet i istovremeno prenošenje informacija (npr. govora, podataka, slike itd.).

Usluge garantovanog kapaciteta u maloprodaji su ključna komponenta komunikacione infrastrukture kompanija i javnih institucija. Koriste se za povezivanje različitih filijala, kao i za kreiranje VPN mreža, računarstva u oblaku i pristupa internetu. Ove usluge prate specifični zahtjevi korisnika u pogledu kvaliteta, dostupnosti, pouzdanosti, vremena ispravljanja grešaka itd. Usluge garantovanog kapaciteta karakterišu „strožiji“ zahtjevi u poređenju sa onima namijenjenim široj javnosti, posebno u pogledu određivanja prioriteta saobraćaja i postupanja u slučaju prekida usluge.

Usluge iznajmljenih linija mogu se pružati putem različitih tehnologija prenosa (PDH, SDH, (S)HDSL, Ethernet, ATM, IP/MPLS itd.) i različitih medijuma prenosa (bakarna parica, optičko vlakno, bežični sistemi prenosa). Pod pojmom „tradicionalnih“ digitalnih iznajmljenih linija Agencija će u ovom dokumentu smatrati PDH, SDH i SHDSL/HDSL iznajmljene linije. „Tradicionalne“ digitalne iznajmljene linije se pružaju korišćenjem modema za prenos velikim brzinama koji služi da obezbijedi dedicerani kapacitet i prenos podataka. Kapacitet u digitalnoj mreži počinje od 64 kb/s i obično se koristi za prenos podataka ali može služiti za prenos govora ako se neophodna oprema instalira u prostorijama krajnjeg korisnika.

6.1.1 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Opseg maloprodajnog tržišta iznajmljenih linija se bazira na analizi stepena supstitucije na strani tražnje i stepena supstitucije na strani ponude različitih usluga, odnosno proizvoda koji potencijalno mogu biti supstitut usluzi iznajmljene linije. Osnovni elementi koji se razmatraju kod analize stepena supstitucije na strani tražnje i stepena supstitucije na strani ponude su: kapacitet iznajmljene linije, dužina iznajmljene linije, lokacije terminalnih tačaka, funkcionalne karakteristike i cijena. Takođe, veoma su važne kvalitativne karakteristike, jer u nekim slučajevima postoje još uvijek razlike koje se tiču kvaliteta usluge prenosa govora i usluge prenosa podataka.

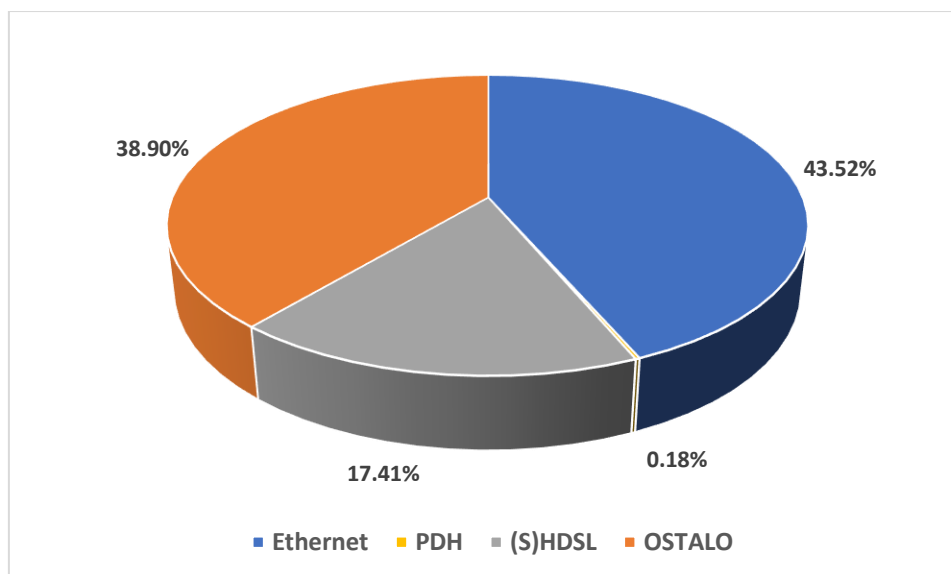
Prilikom određivanja dimenzije usluge na relevantnom tržištu, kao polaznu tačku za određivanje supstitutivnih usluga treba uzeti najzastupljeniju uslugu kao centralnu uslugu (*eng. focal product*) koja se pruža na maloprodajnom tržištu usluga garantovanog pristupa.

Usluge garantovanog kapaciteta najčešće se implementiraju putem Ethernet prenosnih tehnologija, koje omogućavaju veću fleksibilnost i skalabilnost, obično uz niže troškove, i mogu biti u konfiguraciji tačka–tačka (PtP), ali i u konfiguraciji tačka–više tačaka (PtMP).

Ethernet koristi tehnologiju prenosa paketa i, za razliku od PDH/SDH sistema prenosa, dizajniran je tako da može da opsluži vršna opterećenja saobraćaja koja prevazilaze kapacitet usluge u kratkim vremenskim intervalima. To se postiže skladištenjem (baferovanjem) podataka za kasniji prenos. Iz tog razloga, performanse koje se odnose na kašnjenje i varijacije kašnjenja (jitter) se neizbježno degradiraju u uslovima velike količine saobraćaja, što čini kvalitet usluga koji se pruža korišćenjem Ethernet tehnologije “s kraja na kraj” zavisnim od količine saobraćaja, za razliku od PDH/SDH usluga. Starije verzije Ethernet servisa su imale veće promjenljivije vrijednosti kašnjenja i varijacije kašnjenja (jitter), i kao rezultat nijesu bile u mogućnosti da podrže sinhronizaciju. Međutim, ukoliko se obezbijedi adekvatno upravljanje saobraćajem, što se sada čini u tzv. “carrier class” Ethernet servisima koji omogućavaju usluge “od tačke do tačke”, može se doći do performansi koje se odnose na kašnjenje i varijaciju kašnjenja (jitter) koje su uporedive sa PDH/SDH uslugama.

Takođe, treba navesti i značajan napredak koji se odnosi na početak razvoja kod tzv. “carrier class” Ethernet servisa koji podržavaju protokole za sinhronizaciju, kao što je SyncE i IEEE 1588. Glavna primjena ovih servisa se očekuje da bude transport u mobilnim mrežama.

Prema prikupljenim podacima iz Upitnika operatora na maloprodajnom nivou u Crnoj Gori, najčešće usluge garantovanog kapaciteta se implementiraju putem Ethernet tehnologije, čiji je udio na kraju drugog kvartala 2025. godine iznosio 43,52 %.

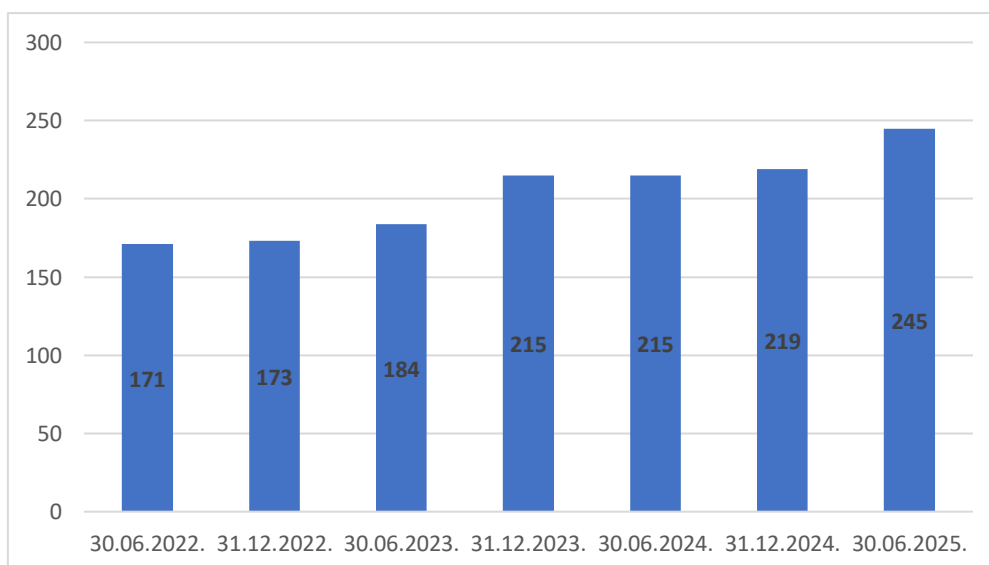

Grafikon br.1: Broj korisnika usluga garantovanog kapaciteta prema tehnologiji na dan 30.06.2025. godine

Broj priključnih tačaka usluge garantovanih kapaciteta putem Ethernet tehnologije na maloprodajnom nivou je najveći i čini 43,52%, odnosno prema stanju na dan 30.06.2025. godine je bio 245, od čega 198 u vlasništvu MTEL i 47 u vlasništvu Crnogorskog Telekom.

Na maloprodajnom tržištu usluga garantovanog kapaciteta ova tehnologija je najzastupljenija kod MTEL-a, koji je na dan 30.06.2025. godine imao 198 priključnih tačaka ili 81%, a Crnogorski Telekom 47 priključnih tačaka, odnosno 19%.

Nadalje, prema podacima iz upitnika koje su dostavili operatori, ukupan broj korisnika usluga sa garantovanim kapacitetom realizovanih putem Ethernet tehnologije bilježi kontinuiran rast u analiziranom periodu.

Grafikon br.2: Broj korisnika usluga garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije

Na grafikonu broj 2 je evidentan trend povećanja obima korišćenja ove tehnologije na maloprodajnom nivou.

U cilju sagledavanja supstitutivnosti na strani tražnje, Agencija će analizirati određene usluge, odnosno proizvode u smislu da li mogu biti bliski ili savršeni supstituti usluzi garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije. Pored toga Agencija će razmatrati i trendove na tržištu, kao i poređenje relativnih cijena ovih usluga.

U daljem postupku definisanja tržišta u dimenziji usluga Agencija je razmatrala sljedeće potencijalne supstitute usluzi garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije:

- VPN usluge;
- Usluge garantovanog kapaciteta putem xWDM tehnologije;
- Tradicionalne digitalne iznajmljene linije;
- Usluge (S)HDSL iznajmljenih linija;
- Asimetrične usluge prenosa podataka (asimetrični xDSL, FTTx, KDS/HFC) i
- Usluge iznajmljene linije realizovane putem radio-relejnih (mikrotalasnih) veza.

6.1.2 Da li VPN usluge pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?

VPN (*eng. Virtual Private Network*) je usluga koja korisnicima omogućava povezivanje geografski distribuiranih lokacija u cilju realizacije privatne mreže preko javnih mreža. Kod tehnoloških rješenja baziranih na Internet protokolu terminalna oprema korisnika je vezana za IP adresu koju definiše krajnji korisnik.

VPN pružaju mogućnost konfigurisanja prema zahtjevima krajnjeg korisnika. U skladu sa tim, VPN omogućavaju korišćenje za aplikacije „od tačke do tačke“, ali i za aplikacije „od tačke do više tačaka“.

U okviru definicije relevantnog tržišta usluga garantovanih kapaciteta, razmatrana je mogućnost da usluge virtuelnih privatnih mreža (VPN), uključujući IPsec VPN i SD-WAN rješenja, predstavljaju supstitut predmetnim uslugama.

U tom kontekstu, sprovedena je analiza tehničkih, funkcionalnih i ekonomskih karakteristika VPN usluga, kao i njihova sposobnost da izvrše konkurentski pritisak na usluge garantovanih kapaciteta u smislu SSNIP testa.

Usluge garantovanih kapaciteta karakterišu posvećen (ne-dijeljen) prenosni kapacitet, simetričan i stabilan protok podataka, unaprijed definisani i ugovoreni parametri kvaliteta usluge (SLA) i visok nivo pouzdanosti i dostupnosti.

Nasuprot tome, VPN usluge se zasnivaju na korišćenju dijeljene IP infrastrukture, pri čemu kapacitet nije ekskluzivno rezervisan za pojedinačnog korisnika, ne postoji garantovani protok podataka na end-to-end nivou, performanse zavise od opterećenja mreže i uslova u javnoj IP infrastrukturi.

Iz navedenog proizilazi da VPN usluge ne obezbjeđuju tehnički ekvivalentan nivo usluge u odnosu na garantovane kapacitete.

Nadalje, kod usluga garantovanih kapaciteta, SLA parametri obuhvataju garantovanu dostupnost, maksimalno dozvoljeno kašnjenje (latenciju), jitter i gubitak paketa i definisane rokove za otklanjanje kvarova. Kod VPN usluga SLA, ukoliko postoji, najčešće se odnosi na pristupni segment, a ne na kompletnu komunikacionu rutu, kvalitet usluge zavisi od javne mreže i ne može se u potpunosti kontrolisati, ne postoji potpuna garancija stabilnih performansi. Shodno tome, VPN usluge ne mogu obezbijediti isti nivo pouzdanosti i predvidivosti kao usluge garantovanih kapaciteta.

S obzirom da VPN usluge ne obezbjeđuju garancije u pogledu simetričnog kapaciteta prenosa, kao i parametara kvaliteta usluga koje su karakteristične za garantovane kapacitete, VPN usluge ne predstavljaju potpuni supstitut uslugama garantovanih linija putem Ethernet tehnologije.

6.1.3 Da li usluge garantovanog kapaciteta putem xWDM tehnologije pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?

xWDM tehnologija prenosa ili multipleksiranje sa podjelom talasnih dužina (WDM) je tehnologija koja omogućava višestruko povećanje brzine prenosa na optičkim vlaknima multipleksiranjem više talasnih dužina (kanala), od kojih svaka prenosi podatke brzinama reda veličine 100 Gbit/s, u jedno optičko vlakno. Današnji komercijalni WDM sistemi visoke gustine (Dense Wavelength Division Multiplexing - DWDM) omogućavaju brzine prenosa reda veličine 10 Tbit/s po jednom optičkom vlaknu. xWDM oprema podržava širok spektar različitih interfejsa i protokola, uključujući Ethernet, SDH itd.

Signali preko WDM talasnih dužina su potpuno nezavisni jedan od drugog i podaci sa različitim brzinama i protokolima mogu se prenositi preko jednog optičkog vlakna. Tradicionalni telekomunikacioni signali (PDH, SDH, SONET), IP podaci (Ethernet), kao i skladištenje podataka (8G/4G/2G/1G optički kanal) stoga se mogu prenositi preko iste infrastrukture bez potrebe za složenim tehnologijama konverzije protokola.

WDM sistemi su na tržištu već više od dve decenije, ali je tehnologija dobila na značaju poslednjih godina sa sve većom tražnjom za većim brzinama prenosa podataka. Pošto postoji mnogo različitih vrsta WDM-a (npr. CWDM, DWDM, FWDM), tehnologija je često poznata kao xWDM. xWDM sistemi su skalabilni, što znači da se prenos može proširiti da pokrije više kanala, ali se i niže brzine prenosa mogu agregirati.

U analiziranom periodu Crnogorski Telekom je koristio WDM tehnologiju (uključujući napredne mehanizme multipleksiranja) za optimizaciju performansi mreže i omogućavanje ultra-brzog interneta nove generacije. Njihova infrastruktura podržava prelazak na tehnologije poput 50G-PON kroz validaciju E2E performansi mreže.

Mtel i ONE Crna Gora, takođe, posjeduju razgranatu optičku mrežu koja se oslanja na WDM/DWDM sisteme kako bi osigurali stabilnost i kapacitete za svoje mobilne i fiksne servise, uključujući VoLTE i 5G usluge. Na kraju II kvartala 2025.godine ONE Crna Gora je

imao 10, a Mtel 4 priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta putem WDM tehnologije.

Stoga, imajući u vidu sve gore navedeno i potrebe krajnjih korisnika za sve većim prenosnim kapacitetima, Agencija smatra usluge garantovanog kapaciteta putem xWDM tehnologije supstitutivnim uslugama uslugama garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije.

6.1.4 Da li usluge tradicionalnih iznajmljenih linija pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?

Tradicionalne digitalne iznajmljene linije su iznajmljene linije implementirane korišćenjem PDH ili SDH tehnologije prenosa. Prema prikupljenim podacima, udio tradicionalnih digitalnih iznajmljenih linija je iznosio 0,18% (Mtel je imao samo jednu priključnu tačku tokom analiziranog perioda) na kraju prvog polugodišta 2025. godine.

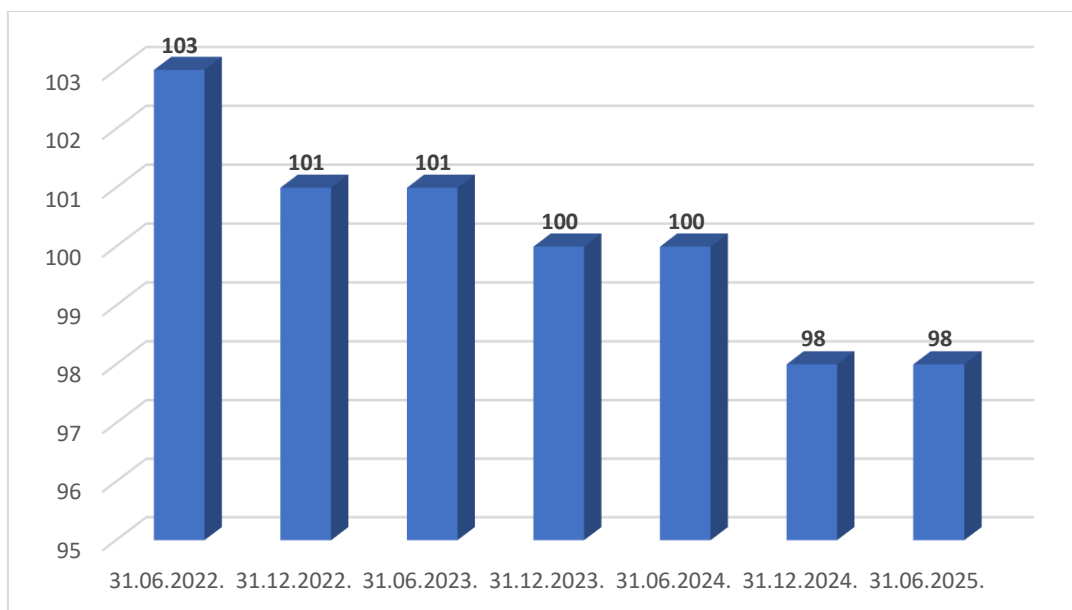
U periodu od poslednje analize tržišta, Crnogorski Telekom je završio proces postepenog ukidanja TDM tehnologije (SDH/PDH) i njene zamjene novim IP tehnologijama. Glavni razlozi za postepeno ukidanje TDM tehnologije (SDH/PDH) su: zastarjelost (do 20 godina), nedostatak nadzora za PDH dio, nedostatak podrške proizvođača, rizik od potpunog ispada bez popravke, komplikovano i skupo održavanje, visoki troškovi električne energije, nedovoljno povećanje kapaciteta, mali broj novih zahtjeva i sl.

Iako su tradicionalne iznajmljene linije funkcionalno zamjenljive sa uslugama garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije, zbog nedovoljne zastupljenosti ovih tehnologija prenosa (Crnogorski Telekom je u popunjenom Upitniku naveo da tokom analiziranog perioda nije imao poslovnih korisnika garantovanog kapaciteta na maloprodajnom nivou putem PDH i SDH tehnologije), zaključeno je da tradicionalne iznajmljene linije ne predstavljaju zamjensku uslugu usluzi garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije na maloprodajnom nivou.

6.1.5 Da li usluge (S)HDSL iznajmljenih linija pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?

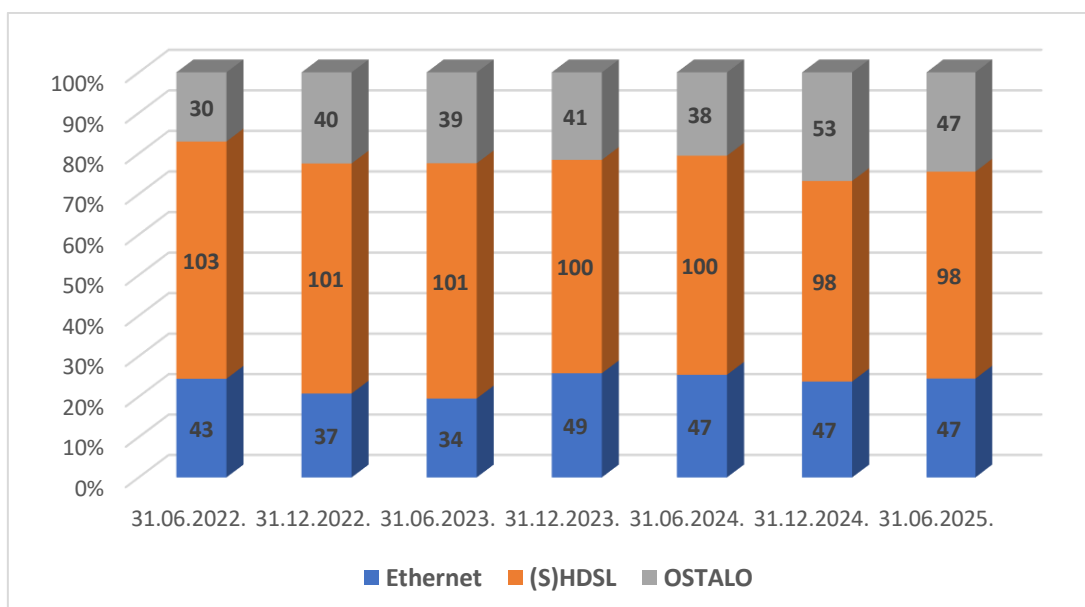
Agencija je razmatrala zamenljivost (S)HDSL linija u odnosu na uslugu garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije na maloprodajnom nivou kao dio analize zamjenljivosti tradicionalnih digitalnih linija. Međutim, iako je PDH/SDH mreža isključena, tradicionalne linije zasnovane na (S)HDSL tehnologiji u pristupnom dijelu su nastavile da se koriste putem Ethernet tehnologije. Naime, (S)HDSL tehnologija je tehnologija u bakarnoj pristupnoj mreži koja obezbjeđuje simetričan kapacitet linije putem bakarne mreže u pristupnom, odnosno završnom segmentu, bez obzira na tehnologiju primijenjenu u prenosnom segmentu.

Prema prikupljenim podacima uslugu iznajmljenih (S)HDSL linija pruža isključivo Crnogorski Telekom na maloprodajnom nivou, gdje se uočava neznatan pad u analiziranom periodu (Grafikon br.3).

Grafikon br.3: Broj priključnih tačaka usluge iznajmljenih linija Crnogorskog Telekomu koje se realizuju putem (S)HDSL tehnologije

S druge strane, (S)HDSL tehnologija, koja omogućava simetrične brzine pristupa do 4 Mbit/s putem bakarne mreže se koristi za povezivanje priključnih tačaka krajnjih korisnika kao dio MP2MP (eng. multi point to multi point) usluga zasnovanih na Ethernet tehnologiji. Ovu uslugu isključivo pruža Crnogorski Telekom na maloprodajnom nivou. Grafikon broj 4 pokazuje da iako se broj priključnih tačaka usluge iznajmljenih linija Crnogorskog Telekomu koje se realizuju putem (S)HDSL tehnologije smanjuje, broj korisnika ovih iznajmljenih linija čini 51% ukupnog broja korisnika usluga garantovanih kapaciteta.

Grafikon broj 4: Broj korisnika usluga garantovanog kapaciteta Crnogorskog Telekomu prema tehnologiji

Zaključno, s obzirom na činjenicu da su linije i MP2MP usluge garantovanog kapaciteta realizovane u pristupnom dijelu putem (S)HDSL tehnologije funkcionalno zamjenljive drugim uslugama uporedivog kapaciteta realizovanim putem Ethernet tehnologije, Agencija smatra da usluge garantovanog kapaciteta realizovane u pristupnom dijelu putem (S)HDSL tehnologije predstavljaju supstitutivnu uslugu u odnosu na druge usluge garantovanog kapaciteta putem Ethernet tehnologije na maloprodajnom nivou.

6.1.6 Da li usluge širokopojasnog pristupa za masovno tržište pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?

Pored usluga iznajmljenih linija krajnji korisnici mogu, u skladu sa potrebama, koristiti i usluge širokopojasnog pristupa za masovno tržište.

Riječ je o uslugama namijenjenim široj javnosti koje u najvećoj mjeri koriste privatni korisnici, ali i dio poslovnih korisnika za čije potrebe obično nijesu presudni parametri poput velike brzine, stabilnosti preuzimanja i prenosa podataka, kao ni drugi parametri kvaliteta i sl.

Naime, usluge širokopojasnog pristupa za masovno tržište su usluge asimetričnog prenosa podataka, odnosno pružaju se uobičajeno sa većom brzinom u smjeru prema korisniku (*eng. downstream*) i manjom prema pružaocu usluge (*eng. upstream*). Sa razvojem VHCN mreža, operatori su u svojim maloprodajnim ponudama značajno povećali raspon pristupnih brzina tako da su danas krajnjim korisnicima dostupni i širokopojasni priključci velikih i gotovo simetričnih prenosnih brzina.

Ipak, usluge širokopojasnog pristupa za masovno tržište nemaju mogućnost direktnog povezivanja korisničke opreme i željene tačke, odnosno zakupa namjenskog kanala, nemogućnost kontrole brzine zbog povećanja broja korisnika u mreži između željenih tačaka povezivanja, nemogućnost prioritizacije i sl.

Poslovni korisnici u Crnoj Gori (banke, državne institucije, telekom operatori, IT kompanije) zahtijevaju visoku dostupnost, sigurnost prenosa, nisku latenciju i stabilan kvalitet usluge. Osim toga, te se usluge pružaju putem viših SLA-ova, s kratkim vremenima otklona kvara i neprekidnom korisničkim podrškom. Zbog ovih specifičnosti, cijena usluga garantovanih kapaciteta viša je od cijena usluga širokopojasnog pristupa internetu za masovno tržište.

Prema Eksplanatornom memorandumu objavljenom uz Preporuku Evropske komisije o relevantnim tržištima podložnim ex ante regulaciji od 18.12.2020.godine, postoje dokazi da se potrebe takvih poslovnih korisnika razlikuju od standardnih elektronskih komunikacionih usluga dostupnih krajnjim korisnicima ili malim preduzećima čije je potrebe moguće zadovoljiti uslugama širokopojasnog pristupa internetu koje se pružaju za masovno tržište.

Uzimajući u obzir gore opisane razlike u kvalitetu i cijeni usluga, Agencija smatra da iz perspektive tražnje, maloprodajne usluge za masovno tržište nijesu direktni supstitut uslugama garantovanih kapaciteta putem Ethernet tehnologije za velike i tehnološki napredne poslovne korisnike i obrnuto, što znači da nijesu dio ovog relevantnog tržišta.

6.1.7 Da li usluge iznajmljene linije realizovane putem radio-relejnih (mikrotalasnih) veza pripadaju opsegu ovog relevantnog tržišta?

U kontekstu definicije relevantnog tržišta veleprodajnih garantovanih kapaciteta, tehnološka platforma putem koje se usluga pruža nije sama po sebi odlučujući kriterijum za uključivanje određene usluge u predmetno tržište. Umjesto toga, ključni značaj imaju funkcionalne i tehničke karakteristike same usluge.

Da bi se neka usluga mogla smatrati dijelom tržišta veleprodajnih garantovanih kapaciteta, neophodno je da ispunjava tri tehnička elementa: simetričnost brzine, ekskluzivnost kanala (nedijeljeni resurs) i ugovorno garantovan end-to-end nivo usluge (SLA) uključujući dostupnost, kašnjenje i pouzdanost kao i stabilne i predvidive performanse uporedive sa optičkim (fiber) rješenjima.

S obzirom da usluga iznajmljene linije realizovane putem radio-relejnih (mikrotalasnih) veza ne ispunjava svaki od navedenih kriterijuma ne može predstavljati funkcionalno ekvivalentnu zamjenu za optičke iznajmljene linije te ostaje van opsega ovog relevantnog tržišta.

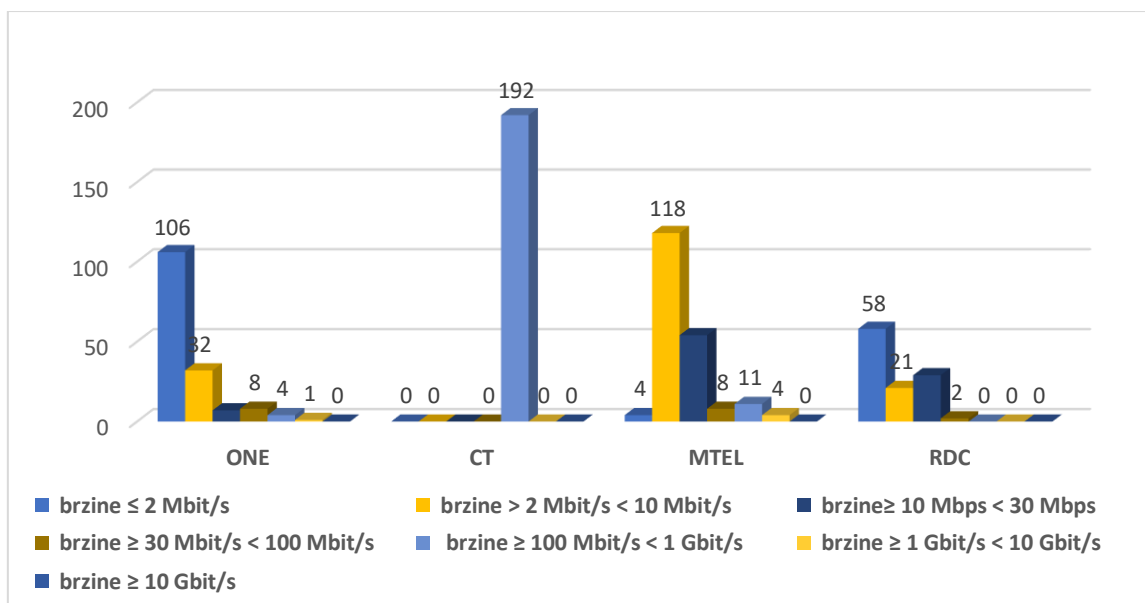
Dodatno, u regulatornoj praksi, radio-relejna rješenja se često posmatraju kao sekundarni ili dopunski izvor konkurentskog pritiska, imajući u vidu njihova potencijalna tehnička ograničenja (npr. uticaj vremenskih uslova, ograničenja kapaciteta i dometa).

Uzimajući u obzir gore opisane razlike u funkcionalnosti usluga, Agencija smatra da iz perspektive tražnje, iznajmljene linije realizovane putem radio-relejnih veza nijesu direktni supstitut uslugama garantovanih kapaciteta putem Ethernet tehnologije i obrnuto, što znači da nijesu dio ovog relevantnog tržišta.

6.1.8 Segmentacija iznajmljenih linija prema kapacitetima

S obzirom na to da se na maloprodajnom tržištu pružaju usluge iznajmljenih linija različitih kapaciteta prenosa, potrebno je utvrditi da li različiti kapaciteti prenosa čine sastavni dio istog tržišta. Agencija je analizirala supstitutivnost kapaciteta iznajmljenih linija preko funkcionalnih i cjenovnih karakteristika.

U razdoblju obuhvaćenom Upitnicima u Crnoj Gori koristile su se prenosne brzine usluga iznajmljenih linija na maloprodajnom nivou u rasponu od 64 kbit/s do 10 Gbit/s, zavisno od tehnologije. Iako kapaciteti priključnih tačaka u analiziranom periodu rastu, i dalje je najveći broj priključnih tačaka sa kapacitetima od 100 Mbit/s do 1 Gbit/s, što ukazuje da kod usluga garantovanih kapaciteta nije presudan kapacitet nego kvaliteta usluge.

Grafikon br.5: Broj priključnih tačaka po operatorima prema kapacitetima maloprodajne usluge garantovanog kapaciteta na dan 30.06.2025.godine.

Crnogorski Telekom ima 92,7% učešća u segmentu usluga garantovanih kapaciteta u rasponu od 100 Mbit/s do 1 bit/s. MTEL ima, nasuprot tome, najznačajnije učešće na nižim kapacitetima i to kod brzine > 2 Mbit/s < 10 Mbit/s od 78%, a kod brzine ≥ 10 Mbps < 30 Mbps od 88%.

Za Ethernet (leased line/L2 VPN/point-to-point) usluge u Crnoj Gori tržište je dosta “netransparentno” – cijene se najčešće daju po zahtjevu (*custom quote*). Ipak, iz dostupnih podataka može se izvući realan raspon brzina i cijena.

Standardni opseg za Ethernet je 10 Mbps do 1 Gbps, dok je 10 Gbps rezervisan za veće sisteme i operatore. Raspon cijena je sljedeći:

- za niži biznis Ethernet, tipično za 10–100 Mbps, cijena se kreće od 100€ do 300 €/mesečno.
- srednji nivo (dedikovani biznis link), tipično za 100 Mbps – 1 Gbps (zavisno od SLA, redundanse i lokacije) cijena se kreće od 300€ do 800 €/mesečno.
- high-end (fiber + SLA + simetrično), tipično do 10 Gbps, cijena se kreće iznad 750 €/mesečno.

U cilju procjene opravdanosti segmentiranja veleprodajnog tržišta iznajmljenih linija prema kapacitetima, analizirana je mogućnost supstitucije na strani ponude, u skladu sa principima definisanim od strane Evropske komisije i BEREC-a.

Supstitucija na strani ponude smatra se relevantnom ukoliko operatori mogu, u kratkom vremenskom roku i bez značajnih dodatnih troškova ili rizika, preusmjeriti svoje proizvodne kapacitete kako bi odgovorili na relativne promjene u cijenama ili tražnji između različitih segmenata tržišta.

Naime, prelazak sa pružanja usluga nižih kapaciteta na usluge viših kapaciteta zahtijeva značajna ulaganja u optičku infrastrukturu, implementaciju naprednije aktivne opreme i

nadogradnju mreže. Pored toga, takve investicije su povezane sa dugim rokovima implementacije, visokim nepovratnim troškovima (*eng. sunk costs*) i potrebom za izvođenjem građevinskih radova za pristup infrastrukturi.

Dodatno, različiti kapaciteti iznajmljenih linija često se oslanjaju na različite tehnološke platforme (npr. bakarne naspram optičkih rješenja, tradicionalne TDM/SDH naspram Ethernet tehnologija), što dodatno ograničava mogućnost brze i efikasne supstitucije na strani ponude.

Na osnovu sprovedene analize zaključuje se da ne postoji efektivna supstitucija na strani ponude između različitih kapaciteta iznajmljenih linija i da operatori nijesu u mogućnosti da kratkoročno i bez značajnih troškova prilagođavaju svoju ponudu između segmenata.

Shodno tome, ocjenjuje se da postoji jedinstveno maloprodajno tržište iznajmljenih linija, u okviru kojeg razlike u kapacitetima ne dovode do formiranja zasebnih relevantnih tržišta.

6.1.9 Zaključak o relevantnom maloprodajnom tržištu u dimenziji usluga

Opseg maloprodajnog tržišta iznajmljenih linija se bazira na analizi stepena supstitucije na strani tražnje

Na osnovu sprovedene analize stepena supstitucije na strani tražnje Agencija je utvrdila opseg maloprodajnog tržišta garantovanih kapaciteta i zaključila da usluge (S)HDSL iznajmljenih linija, Ethernet iznajmljene linije i usluge garantovanog kapaciteta putem xWDM tehnologije predstavljaju dio istog relevantnog maloprodajnog tržišta usluga.

6.2 Definicija veleprodajnog tržišta

Za razliku od maloprodajnog tržišta iznajmljenih linija, gdje se usluge direktno pružaju krajnjim korisnicima, u veleprodajnom segmentu iznajmljene linije zakupljuju drugi operatori koji ih koriste direktno ili indirektno za pružanje svojih proizvoda i usluga krajnjim korisnicima. Konkretno, na osnovu podataka iz Upitnika, mobilni operatori iznajmljene linije na nivou veleprodaje pretežno koriste kao interkonekzione linkove, za povezivanje radio – baznih stanica i transport IP saobraćaja, dok je Crnogorski Telekom naveo da usluge garantovanog kapaciteta koristi za sopstvene potrebe (*eng. self supply*).

Tehnički i funkcionalno, usluge veleprodajnog garantovanog kapaciteta koje operatori korisnici koriste kako bi razvili sopstvenu mrežu, povezali mrežu sa drugim operatorima u svrhu pružanja ostalih elektronskih komunikacionih usluga na maloprodajnom nivou ili za povezivanje baznih stanica jednake su uslugama garantovanog kapaciteta koje se pružaju na maloprodajnom nivou poslovnim korisnicima. Naime, u oba slučaja radi se o povezivanju krajnjih tačaka koje mogu biti lokacije krajnjih korisnika, lokacije čvorova fiksne mreže, odnosno lokacije baznih stanica mobilnih operatora.

U Eksplanatornom memorandumu Preporuke o relevantnim tržištima iz 2020.godine se navodi da Evropska Komisija smatra da je moguće definisati tržište maloprodaje i tržište veleprodaje garantovanih kapaciteta, koja su u širokom smislu paralelna. Pružaoci usluge garantovanih kapaciteta na nivou veleprodaje mogu da ponude proizvode i usluge svom maloprodajnom segmentu ili drugim operatorima koji nude te usluge, odnosno proizvode poslovnim

korisnicima. Nadalje, tržište garantovanog kapaciteta trebalo bi da obuhvati završne segmente iznajmljenih linija koje pružaju garantovani kapacitet. Završni segment se može definisati kao dio “s kraja na kraj” iznajmljene linije između lokacije krajnjeg korisnika i prvog aktivnog/agregacijskog čvora.

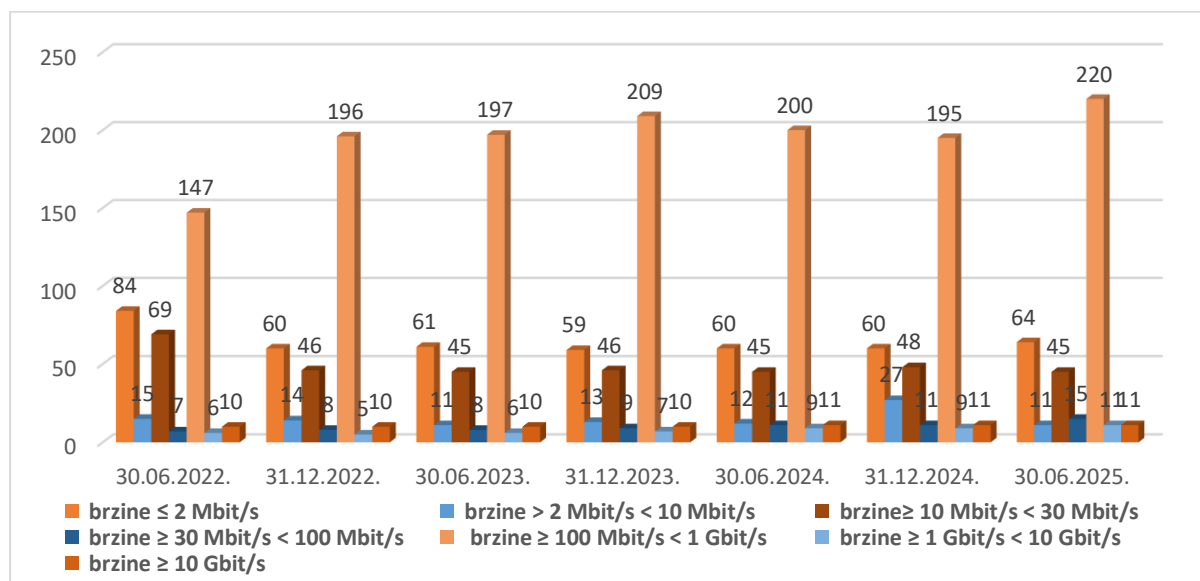
6.3 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

S obzirom da tražnja na nivou veleprodaje proizilazi iz tražnje na nivou maloprodaje, u daljoj analizi stepena supstitucije na strani tražnje na nivou veleprodaje uzeće se u obzir prethodno navedene tehničke karakteristike koje određuju uslugu garantovanog kapaciteta.

Takođe, kao početna pretpostavka prilikom razmatranja stepena supstitucije na strani tražnje na nivou veleprodaje uzeće se pretpostavka da tražnja za uslugom veleprodajnog garantovanog kapaciteta proizilazi iz tražnje za uslugom iznajmljene linije koja se pruža na nivou maloprodaje, bez obzira ne tehnologiju kojom je realizovana i kapacitet prenosa koji obezbeđuje.

Međutim, tražnja za uslugama garantovanog kapaciteta na nivou veleprodaje ne zavisi samo od tražnje na nivou maloprodaje, već zavisi i od tražnje operatora za uslugom garantovanog kapaciteta u cilju razvoja i širenja svoje mreže ili povezivanja sa mrežama drugih operatora, kako bi mogli da pružaju i druge elektronske komunikacione usluge na nivou maloprodaje. Na nivou veleprodaje operatori uslugu garantovanih kapaciteta koriste za sljedeće potrebe: interkonekcion linkovi, tranzitni linkovi i linkovi za povezivanje mrežnih elemenata operatora.

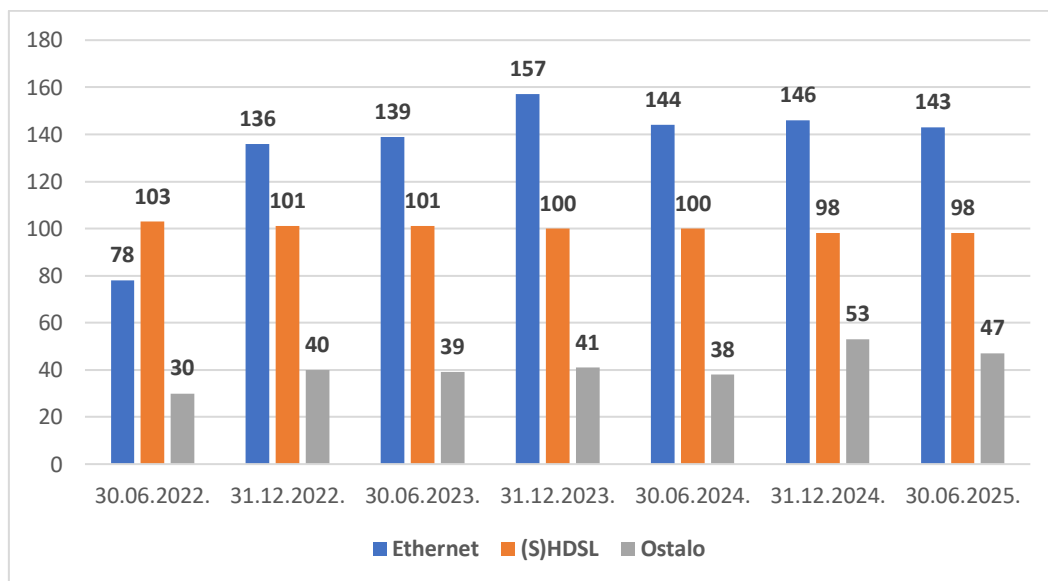
Podaci o broju priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta po kapacitetima na veleprodajnom nivou na osnovu popunjenih Upitnika operatora prezentovani su sljedećim grafikonom:

Grafikon br.6 : Ukupan broj priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta po kapacitetima na veleprodajnom nivou u analiziranom periodu.

Broj priključnih tačaka pokazuje blage promjene tokom analiziranog perioda u smislu smanjenja u nižim kapacitetima, a povećanja broja priključnih tačaka iznad 100 Mbit/s. U strukturi je dominantno učešće broja priključnih tačaka iznad 100 Mbit/s, koji pokazuju dominaciju na nivou od 58%, zatim priključci s brzinama manjim od 2 Mbit/s na nivou od 17%, priključci s brzinama u rasponu od 2-10 Mbit/s na nivou od 12%, dok priključci ostalih brzinama učestvuju sa po 3% u ukupnoj strukturi prema stanju na dan 30.06.2025.godine.

Podaci o broju priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta prema tehnologiji na veleprodajnom nivou na osnovu popunjenih Upitnika operatora prezentovani su sljedećim grafikonom:

Grafikon br.7: Ukupan broj priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta prema tehnologiji u analiziranom periodu

Prema podacima na kraju drugog polugodišta 2025.godine na nivou veleprodaje usluge garantovanih kapaciteta se uglavnom pružaju preko Ethernet iznajmljenih linija (51%) i preko tradicionalnih (S) HDSL iznajmljenih linija (34%).

S obzirom da je Agencija zaključila da na nivou maloprodaje Ethernet iznajmljene linije i tradicionalne (S) HDSL iznajmljene linije pripadaju istom relevantnom tržištu, isto se može zaključiti i za veleprodajni nivo. Pored toga, na maloprodajnom tržištu je zaključeno da nije potrebno dijeliti relevantno tržište prema kapacitetima iznajmljenih linija, pa se isto može zaključiti i na nivou veleprodaje.

U daljem tekstu ovog dokumenta Agencija će, na osnovu nacionalnih specifičnosti i podataka dostavljenih od strane operatora, odrediti granice tržišta garantovanih kapaciteta.

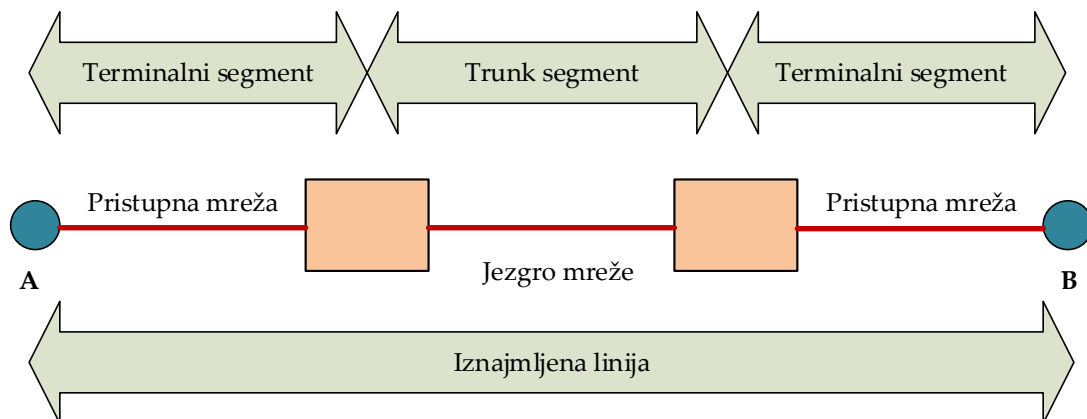
Operator koji namjerava da pruža javne elektronske komunikacione usluge krajnjim korisnicima, u zavisnosti od topologije i razvijenosti svoje mreže može koristiti pojedine veleprodajne segmente garantovanih kapaciteta. Operator koji ima dovoljno razvijenu mrežu može koristiti uslugu završnih segmenata garantovanih kapaciteta, pa treba razmotriti smatraju li se ove dvije usluge supstitutivnim uslugama.

Na osnovu prethodno navedenog Agencija je, u daljem tekstu analize, razmatrala sljedeća pitanja:

- Da li veleprodajna usluga garantovanih kapaciteta u cjelosti (s kraja na kraj) i usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta predstavljaju supstitutivne usluge?
- Da li u relevantno tržište ulazi usluga iznajmljivanja optičkih vlakana bez prenosne opreme, (*eng. dark fibre*)?
- Da li u relevantno tržište ulaze veleprodajne usluge garantovanih kapaciteta koje operatori pružaju putem svoje pristupne mreže, uključujući i kapacitete koje obezbjeđuju za sopstvene potrebe (*eng. self supply*)?

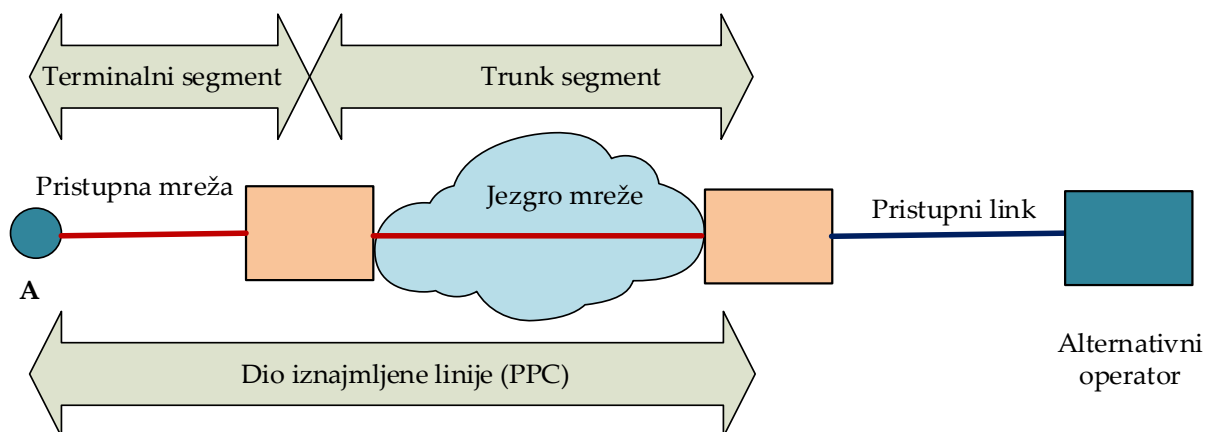
6.4 Da li veleprodajna usluga garantovanih kapaciteta u cjelosti (s kraja na kraj) i usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta predstavljaju supstitutivne usluge?

Ukoliko operator korisnik koji u cijelom segmentu nema sopstvenu mrežu, želi povezati lokacije krajnjih korisnika gdje bilo koji kraj može biti lokacija poslovnog korisnika ili lokacija operatora, isti može koristiti uslugu garantovanog kapaciteta "s kraja na kraj". Takva usluga se sastoji od lokalnih pristupnih veza koje su ili direktno spojene na isti lokalni čvor ili geografski odvojenih lokalnih čvorova povezanih preko jezgra mreže operatora.

Slika br.2: Šematski prikaz usluge garantovanog kapaciteta s kraja na kraj i usluge završnih segmenata garantovanih kapaciteta

Usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta može predstavljati komercijalniju alternativu usluzi garantovanih kapaciteta u cjelosti (s kraja na kraj) u situaciji kada je operator uložio sredstva u izgradnju sopstvene infrastrukture. Umjesto iznajmljivanja garantovanog kapaciteta "s kraja na kraj" od mrežnog operatora, operator može da iznajmi dio garantovanog kapaciteta, a da za preostali kapacitet koristi sopstvenu infrastrukturu.

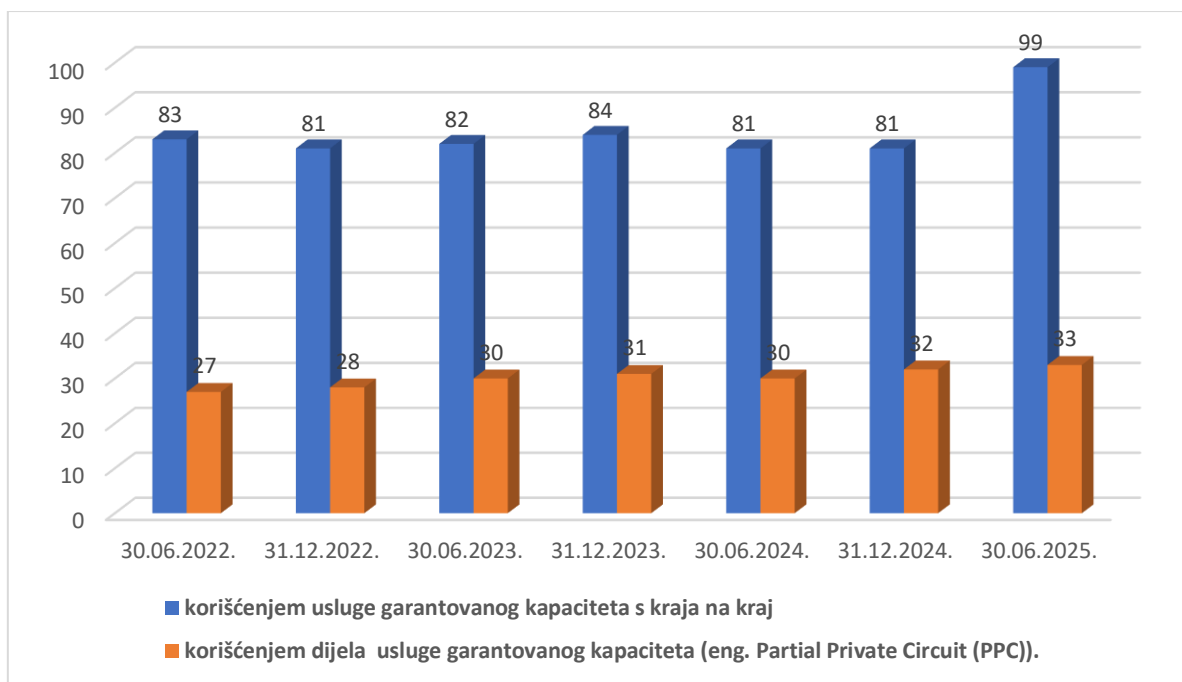
Slika br.3: Šematski prikaz usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta

Veleprodajna usluga garantovanih kapaciteta u cjelosti (s kraja na kraj) i usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta pružaju ekvivalentnu funkcionalnost korisniku – drugom operatoru, odnosno obezbjeđuju simetričan kapacitet od tačke do tačke i oba proizvođa koriste većinu istih elemenata mreže. Međutim, način na koji se kapacitet nudi drugom operatoru značajno se razlikuje. Garantovani kapacitet se pruža po principu “s kraja na kraj”, dok se kod usluge završnih segmenata garantovanih kapaciteta druga tačka garantovanog kapaciteta povezuje na pristupnu tačku drugog operatora kao dio transportnog linka. Usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta doprinosi većoj efikasnosti mreže drugog operatora.

Agencija ocjenjuje da operatori na nivou veleprodaje imaju interes i za uslugom garantovanih kapaciteta u cjelosti (s kraja na kraj) i uslugom završnih segmenata garantovanih kapaciteta. Precizna kombinacija ova dva proizvoda zavisi od odnosa cijena ovih usluga, zbog čega će u slučaju da hipotetički monopolista poveća cijenu, ove dvije usluge biti međusobno konkurentne.

S obzirom da ove usluge na nivou veleprodaje zadovoljavaju funkcionalni aspekt definicije garantovanog kapaciteta, kod analize stepena supstitucije na strani tražnje oni predstavljaju funkcionalne ekvivalente, iz kojih razloga Agencija smatra da sa aspekta tražnje čine jedinstveno tržište.

Podaci na osnovu popunjenih Upitnika operatora o broju priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta na veleprodajnom nivou korišćenjem usluge garantovanog kapaciteta s kraja na kraj i korišćenjem usluge završnih segmenata garantovanih kapaciteta (*eng. Partial Private Circuit (PPC)*) prezentovani su sljedećim grafikonom:

Grafikon br.8: Pregled ukupnog broja garantovanih kapaciteta s kraja na kraj i završnih segmenata garantovanih kapacitetatokom analiziranog perioda

Na grafikonu broj 8 se uočava da je broj priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta korišćenjem usluge završnih segmenata garantovanog kapaciteta (*eng. Partial Private Circuit (PPC)*) stabilan tokom analiziranog perioda, dok je broj priključnih tačaka na kojima se pružaju usluge garantovanih kapaciteta korišćenjem usluge garantovanog kapaciteta s kraja na kraj, koje čine dvije trećine ukupnog broja, uvećan na kraju prvog polugodišta 2025. godine.

6.5 Da li u relevantno tržište ulazi usluga iznajmljivanja optičkih vlakana bez prenosne opreme (*eng. dark fibre*)?

Usluga iznajmljivanja optičkih vlakana bez prenosne opreme, ili usluga dark fibera, je usluga u kojoj se korisniku-operatoru iznajmljuje fizičko optičko vlakno, na čije krajeve korisnik-operator zatim povezuje svoju mrežnu opremu po sopstvenom izboru. Riječ je o tehnološki neutralnoj usluzi koja, s obzirom na praktično neograničen kapacitet optičkog vlakna, omogućava implementaciju većeg broja trenutno dostupnih prenosnih tehnologija, kao i prenosnih tehnologija koje će biti dostupne na tržištu u budućnosti.

Operator korisnik koji koristi uslugu zakupljenih optičkih vlakana bez prenosne opreme mora nabaviti i instalirati aktivnu mrežnu opremu, što predstavlja početni kapitalni trošak i snositi operativne troškove povezane sa tom aktivnom opremom (održavanje, električna energija, iznajmljivanje prostora itd.). Iako je cijena korišćenja usluge zakupljenih optičkih vlakana bez prenosne opreme niža od korišćenja veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta određenog kapaciteta da bi operator korisnik mogao imati rentabilno poslovanje mora imati dovoljan broj maloprodajnih kupaca kojima će pružati maloprodajnu uslugu putem aktivne opreme koju nabavlja i povezuje na zakupljena optička vlakna. Stoga postoji relativno visok rizik u korišćenju takve usluge, posebno za manje operatore.

S obzirom na specifične karakteristike usluge iznajmljivanja optičkih vlakana bez prenosne opreme, ili usluge dark fibera koje je čine funkcionalno različitom od veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta, Agencija smatra da u slučaju malog, ali značajnog povećanja cijene veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta, operator korisnik neće jednostavno zamijeniti uslugom zakupa vlakana bez opreme za prenos.

6.6 Da li usluge garantovanih kapaciteta koje operatori pružaju za sopstvene potrebe (*eng. self supply*) pripadaju opsegu relevantnog tržišta?

Agencija je razmatrala da li operatori koji pružaju usluge garantovanog kapaciteta putem sopstvene pristupne infrastrukture, tj. za sopstvene potrebe (*eng. self supply*), mogu uticati na određivanje cijena veleprodajnog garantovanog kapaciteta od strane Crnogorskog Telekomu zbog značajnog konkurentskog pritiska na maloprodajnom nivou. U slučaju značajnog konkurentskog pritiska na maloprodajnom nivou, potrebno je u dimenziju usluge relevantnog tržišta uključiti i uslugu garantovanog kapaciteta za sopstvene potrebe (*eng. self supply*), tj. uslugu koju operatori pružaju za sopstvene potrebe svojim krajnjim korisnicima na maloprodajnom nivou.

Mogućnost operatora korisnika koji pruža usluge krajnjim korisnicima na osnovu veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta Crnogorskog Telekomu, u situaciji u kojoj bi Crnogorski Telekom podigao cijenu veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta zavisi prvenstveno od dostupnosti pristupne infrastrukture drugog operatora. Operatori se uglavnom odlučuju za izgradnju sopstvene optičke infrastrukture u područjima gde ona još uvek nije prisutna, tj. gde bi operator imao mogućnost da zamijeni uslugu Crnogorskog Telekomu identičnom uslugom drugog operatora i time stvori konkurentski pritisak na cijenu veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta Crnogorskog Telekomu.

Zbog nemogućnosti da ponudi usluge korisnicima putem pristupne infrastrukture drugog operatora, operator bi najverovatnije ili preuzeo na sebe povećanje cijene veleprodajne usluge Crnogorskog Telekomu ili bi bio primoran da podigne maloprodajnu cijenu za krajnjeg korisnika. U takvoj situaciji, veoma je vjerovatno da bi krajnji korisnici zamijenili usluge postojećeg operatora uslugama Crnogorskog Telekomu, koje su im dostupne samo na određenom području. Zbog navedenog, neophodno je u relevantno veleprodajno tržište garantovanog kapaciteta uključiti i usluge garantovanog kapaciteta koje Crnogorski Telekom pruža svom maloprodajnom segmentu, tj. za sopstvene potrebe (*eng. self supply*).

Shodno tome, Agencija smatra da, u periodu obuhvaćenom ovom analizom, usluge garantovanog kapaciteta koje pružaju operatori za sopstvene potrebe tj. svojim krajnjim korisnicima, spadaju u dimenziju usluga relevantnog tržišta.

6.7 Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Zamjenjivost na strani ponude na veleprodajnom nivou se ogleda u mogućnosti da drugi operatori, u slučaju hipotetičkog povećanja cijena usluga veleprodajnih garantovanih kapaciteta, ponude istovjetnu veleprodajnu uslugu bez izlaganja značajnim dodatnim troškovima.

Agencija je zamjenjivost na strani ponude na veleprodajnom nivou razmatrala s obzirom na zaključke o zamjenjivosti na strani tražnje na veleprodajnom nivou.

S obzirom da je na strani tražnje zaključeno da su usluga garantovanog kapaciteta “s kraja na kraj“ i usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta zamjenske usluge, isto je potrebno razmotriti i na strani ponude. Agencija smatra da operator koji pruža uslugu garantovanog kapaciteta “s kraja na kraj“ tehnički može u kratkom roku početi pružati i uslugu završnih segmenata garantovanih kapaciteta bez izlaganja značajnim dodatnim troškovima.

Nadalje, Agencija je zaključila da u dimenziju usluga relevantnog tržišta sa strane tražnje ulazi i usluga garantovanih kapaciteta koju operatori pružaju za sopstvene potrebe. Sa strane ponude, Agencija smatra da operatori koji pružaju uslugu garantovanih kapaciteta za sopstvene potrebe, odnosno sopstvenim krajnjim korisnicima, mogu, bez izlaganja značajnim dodatnim troškovima, u kratkom roku početi pružati i veleprodajnu uslugu garantovanog kapaciteta, u slučaju povećanja cijena usluge hipotetičkog monopoliste.

6.8 Zaključak o relevantnom veleprodajnom tržištu u dimenziji usluga

Na osnovu svega prethodno navedenog Agencija je utvrdila da relevantnom Veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta pripadaju sljedeće usluge:

- usluga garantovanih kapaciteta u cjelosti (s kraja na kraj),
- usluga završnih segmenata garantovanih kapaciteta i
- usluga veleprodajnih garantovanih kapaciteta koje operatori pružaju za sopstvene potrebe (*eng.self supply*).

7. RELEVANTNO TRŽIŠTE U GEOGRAFSKOJ DIMENZIJI

7.1 Uopšteno o geografskoj analizi

Nakon sprovedenog postupka definisanja tržišta u dimenziji usluga, nacionalna regulatorna tijela shodno odredbama evropskog regulatornog okvira određuju granice tržišta u geografskoj dimenziji. Naime, tek kada je geografska dimenzija tržišta proizvoda ili usluga definisana, može se ispravno procijeniti zahtijevaju li konkurentski uslovi na tržištu prethodnu (ex ante) regulaciju. Relevantno geografsko tržište prema definiciji obuhvata područje u kojem su operatori uključeni u ponudu i tražnju relevantnih proizvoda ili usluga, u kojem su uslovi tržišne konkurencije dovoljno homogeni i koji se mogu razlikovati od susjednih područja u kojima su prevladajući uslovi tržišne konkurencije znatno drugačiji. Značajne varijacije konkurentskih uslova između različitih područja iste zemlje mogu zahtijevati definisanje posebnih (geografski užih) relevantnih tržišta ili, alternativno, zadržavanje nacionalnog tržišta uz primjenu geografski diferenciranih obaveza prema operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Na početku regulacije relevantnih tržišta elektronskih komunikacija u državama članicama Evropske unije ona su obično bila definisana nacionalno, tj. njihove granice bile su određene državnim granicama svake države članice, no sada se geografske definicije relevantnih tržišta razlikuju.

Važnost geografske segmentacije i definisanja podtržišta raste sa trendom tehnološkog razvoja. Razlozi za to uglavnom se nalaze u razvoju alternativnih pružalaca elektronskih komunikacionih usluga koji vrše konkurentski pritisak na incumbent operatora i konkuriraju mu bilo razvojem sopstvenih kablovskih, optičkih ili bežičnih mreža ili iznajmljivanjem njegove infrastrukture putem koje nude usluge krajnjim korisnicima. Alternativne mreže i ponuda usluga najčešće se razvija u gušće naseljenim područjima države, gdje je skoncentrisana i tražnja za uslugama, a niži su i investicioni troškovi izgradnje.

7.2 Kriterijumi korišćeni za izbor odgovarajuće geografske jedinice

Proces definisanja granica geografskih tržišta sprovodi se ispitivanjem homogenosti konkurentskih uslova relevantnog tržišta. Oni mogu biti dovoljno homogeni na cijeloj teritoriji države ili se mogu razlikovati između pojedinačnih manjih područja unutar nacionalnog tržišta.

U postupcima za definisanje relevantnih tržišta i utvrđivanje potencijalnog postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, BEREC u svojim Smjernicama za sprovođenje postupka analize relevantnih tržišta pojašnjava kriterijume za izbor prikladnih geografskih jedinica, koje moraju ispunjavati slijedeće uslove:

Što se tiče geografske jedinice koju bi trebalo odabrati kao osnovu za analizu, ta jedinica:

- a) treba biti odgovarajuće veličine, tj. dovoljno mala da izbjegne značajne varijacije konkurentskih uslova unutar svake jedinice, ali dovoljno velika da izbjegne opterećujuću mikroanalizu koja zahtijeva mnogo resursa i koja bi mogla dovesti do fragmentacije tržišta,

- b) može odražavati strukturu mreže svih relevantnih operatora i
- c) ima jasne i stabilne granice tokom vremena.

Geografske jedinice se mogu bazirati ili na geografskoj segmentaciji na bazi topologije mreže postojećeg operatora ili na geografskoj segmentaciji na bazi političko-administrativnih jedinica.

Postojeća topologija mreže

U evropskom pregledu primjene geografske segmentacije, konstatovano je da se nekoliko evropskih regulatora odlučilo za geografsku segmentaciju na bazi topologije mreže postojećeg operatora, a mogućnost takve segmentacije navodi se i u dokumentima BEREC-a.

Agencija je utvrdila nedostatke u potencijalnom korišćenju ove vrste segmentacije u Crnoj Gori.

(1) Korišćenje mreže incumbent operatora ne zadovoljava sve kriterijume BEREC-a za izbor odgovarajućih geografskih jedinica. U tom smislu, Agencija ukazuje da granice pokrivanja pojedinih funkcionalnih lokacija nijesu ni jasne ni stabilne. Poligonalni prikaz opsega adresnog pokrivanja u području pristupnih čvorova (kao npr. lokalne centrale, odnosno Glavni razdjelnici – MDF za bakarnu mrežu, ili Optički linijski terminali – OLT za optičku mrežu) pokazuje brojne preklapajuće poligone, budući da su u određenoj blizini određene terminalne lokacije često povezane i sa jednom od susjednih funkcionalnih lokacija. Takođe, ne postoji pravilo da su sve terminalne adrese u određenom uskom području povezane sa najbližom funkcionalnom lokacijom. Što se tiče stabilnosti, treba naglasiti da postoji mogućnost napuštanja pojedinih funkcionalnih lokacija ili izgradnje novih. Iz svih navedenih razloga, kriterijumi međusobnog isključivanja i odgovarajuće veličine jedinica nisu ispunjeni.

(2) Postojanje raznih drugih mreža sa različitim geografskim topologijama mreže. Agencija je utvrdila da infrastruktura drugih operatora nema istu geografsku topologiju kao mreža incumbent operatora, a istovremeno nove mrežne tehnologije obično ne prate geografske topologije postojeće mreže incumbent operatora.

Iz navedenih razloga, Agencija nije dalje ispitivala mogućnost takve segmentacije, već samo mogućnost segmentacije na bazi političko-administrativnih jedinica.

Klasifikacija teritorijalnih jedinica

Klasifikacija teritorijalnih jedinica za statistiku u Evropskoj uniji (NUTS)

NUTS je akronim za klasifikaciju teritorijalnih jedinica za statistiku u Evropskoj uniji, nazvanu Nomenklatura teritorijalnih jedinica za statistiku. NUTS klasifikacija je hijerarhijska i svaka država članica podijeljena je na teritorijalne jedinice na NUTS nivou 1, od kojih je svaka podijeljena na teritorijalne jedinice na NUTS nivou 2, koje su zatim dalje podijeljene na teritorijalne jedinice na NUTS nivou 3.

Standardna klasifikacija teritorijalnih jedinica u Crnoj Gori

Ustanovljavanje statističkih regiona u skladu sa EU nomenklaturom (Nomenklatura teritorijalnih jedinica za statistiku - NUTS) je dio EU pravnog okvira koji se zahtijeva od države kandidata da ga prihvati prije ulaska u EU. U skladu sa obavezama iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), koji je važeći između Crne Gore i EU, i potrebama za davanjem uporedivih statističkih podataka na nivou Evropske unije, MONSTAT je pripremio pregled statističkih regiona koji je u skladu sa evropskim statističkim standardima NUTS-a. Dokument je prihvaćen od strane Eurostata.

Na bazi procedura za ustanovljavanje statističke jedinice, određene regulativom i na osnovu iskustva u NUTS podjeli EU država sa malim brojem stanovnika, npr. Luksemburg, Kipar, itd, MONSTAT je u saradnji sa ekspertima u okviru projekta CARDS utvrdio da je Crna Gora u skladu sa kriterijumima statističke raspodjele na sva tri nivoa (NUTS 1-3) u skladu je sa odredbama NUTS regulative, LAU (Lokalne administrativne jedinice) 1 (opštine) i LAU 2 (naselja).

Teritorijalna organizacija Crne Gore zasniva se na podjeli na 25 opština (uključujući Glavni grad i Prijestonicu). Opštine su osnovne jedinice lokalne samouprave. U skladu sa članom 7 Zakona o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore ("Službeni list CG", br. 54/2011, 26/2012, 27/2013, 62/2013, 12/2014, 3/2016, 31/2017, 86/2018 - Odluka US CG, 3/2020 i 92/2022) Opštine u Crnoj Gori su: Andrijevica, Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Gusinje, Danilovgrad, Žabljak, Zeta, Kotor, Kolašin, Mojkovac, Nikšić, Petnjica, Plav, Plužine, Pljevlja, Rožaje, Tivat, Tuzi, Ulcinj, Herceg Novi i Šavnik. Važno je naglasiti da još uvijek nije završeno teritorijalno razgraničenje Opštine Zeta i Opštine Tuzi sa Gradskom opštinom Podgorica.

Uzimajući u obzir sve navedeno, Agencija je odlučila odabrati najprikladniju veličinu geografske jedinice, koja odražava dovoljnu homogenost uslova unutar nje. Izborom prikladne geografske jedinice, Agencija ih je namjeravala agregirati u dovoljno homogene jedinice, što bi joj omogućilo efikasno poređenje u budućnosti sa ciljem donošenja ispravne odluke o geografskoj definiciji relevantnog tržišta.

Agencija je identifikovala geografske jedinice veličine opštine kao prikladne, jer takve jedinice omogućuju pokrivanje i poslovnih zona unutar njih i samih centara, gdje je koncentrisana ponuda na tržištu usluga garantovanih kapaciteta. Geografska jedinica opštine takođe ispunjava sve uslove koje je BEREC naveo u svojim dokumentima. Takođe, u procesu preliminarnih razmatranja, u slučaju spajanja manjih geografskih jedinica u veće, administrativne jedinice opštine su se pokazale kao najprikladnije sa jasnim i poznatim granicama. Na kraju, odabrana jedinica minimizira mogućnost metodoloških grešaka.

7.3 Kriterijumi korišćeni u procjeni homogenosti uslova unutar geografskih jedinica

Nakon što se utvrdi osnovna geografska jedinica, potrebno je procijeniti postoje li varijacije između geografskih jedinica u tržišnoj konkurenciji. Varijacije mogu postojati u broju operatora čije se usluge zasnivaju na sopstvenoj infrastrukturi, kvalitetu i dostupnim cijenama ili u veleprodajnim tržišnim učešćima, kretanju tržišnih učešća tokom određenog perioda i sl.

U skladu s principima prava konkurencije i na osnovu kriterijuma korišćenih u procjeni homogenosti uslova unutar geografskih jedinica, potrebno je definisati dimenzije geografskih tržišta agregiranjem geografskih jedinica koje su prethodno ispitane. To se radi na osnovu kriterijuma kao što su:

- a) broj konkurentskih mreža,
- b) raspodjela tržišnih učešća,
- c) preliminarna analiza cijena i razlika u cijenama na regionalnom nivou.

Preliminarna definicija geografskih tržišta se nakon toga provjerava u odnosu na analizu stepena supstitucije sa aspekata ponude i tražnje, s obzirom da se gore navedeni kriterijumi mogu smatrati opredjeljujućim za geografsko razgraničenje tržišta.

Kriterijum a) je važan faktor u analizi, s obzirom na činjenicu da u članu 112 ZEK-a u postupku definisanja relevantnih tržišta Agencija utvrđuje opseg relevantnih usluga i proizvoda u sektoru elektronskih komunikacija i naročito relevantna geografska tržišta uzimajući u obzir, pored ostalog, okolnosti i stepen infrastrukturne konkurencije na tom području, vodeći računa o primjeni preporuka Evropske komisije o relevantnim tržištima i smjernica Evropske komisije o analizi tržišta i ocjeni značajne tržišne snage. U tu svrhu Agencija uzima u obzir rezultate geografskog pregleda dostupnosti, ako ocijeni da su isti od važnosti za utvrđivanje relevantnog tržišta.

Analiza kriterijuma b) i na maloprodajnom i na veleprodajnom nivou može pomoći u procjeni efektivnog nivoa konkurencije sa kojim se suočava operator. Učešća na maloprodajnom tržištu mogu dopuniti podatke o pokrivenosti mreže kako bi se utvrdilo da li se operator sa značajnom tržišnom snagom suočava sa značajnom konkurencijom na maloprodajnom nivou. Međutim, ovo može biti samo djelimično relevantan pokazatelj te treba uzeti u obzir i učešća na veleprodajnom tržištu.

Što se tiče kriterijuma c) razlike u cijenama mogu biti korisne za procjenu da li se konkurentski uslovi razlikuju među područjima. Više cijene u nekom području mogu, na primjer, odražavati veće troškove zbog specifičnih geografskih uslova, što može ukazivati na veće barijere za ulazak. Na osnovu podataka iz Cjenovnika operatora i podataka iz popunjenih upitnika Agencija zaključuje da operatori nude iste cijene za iste usluge na cijelom geografskom području Crne Gore, tj. bez diferencijacije cijena zbog geografskog položaja. Naravno, popusti na pojedinačne ugovore za veleprodajne usluge sa drugim operatorima su tajna, ali Agencija nije uočila nikakvu specifičnu geografsku diferencijaciju u ponudi usluga. Agencija je, takođe, utvrdila da na maloprodajnom tržištu usluga garantovanih kapaciteta operatori ne diferenciraju maloprodajne cijene u svojim marketinškim politikama na pojedinim područjima države.

7.4 Analiza podataka za geografsku definiciju relevantnog tržišta

U procesu definisanja i segmentacije relevantnih veleprodajnih tržišta i utvrđivanja potencijalnog prisustva operatora sa značajnom tržišnom snagom, Agencija je uzela u obzir i Zajedničke stavove BEREC-a¹⁷ o geografskim aspektima analize relevantnih tržišta.

¹⁷ BEREC Common Position on geographical aspects of market analysis, BoR (14) 73.

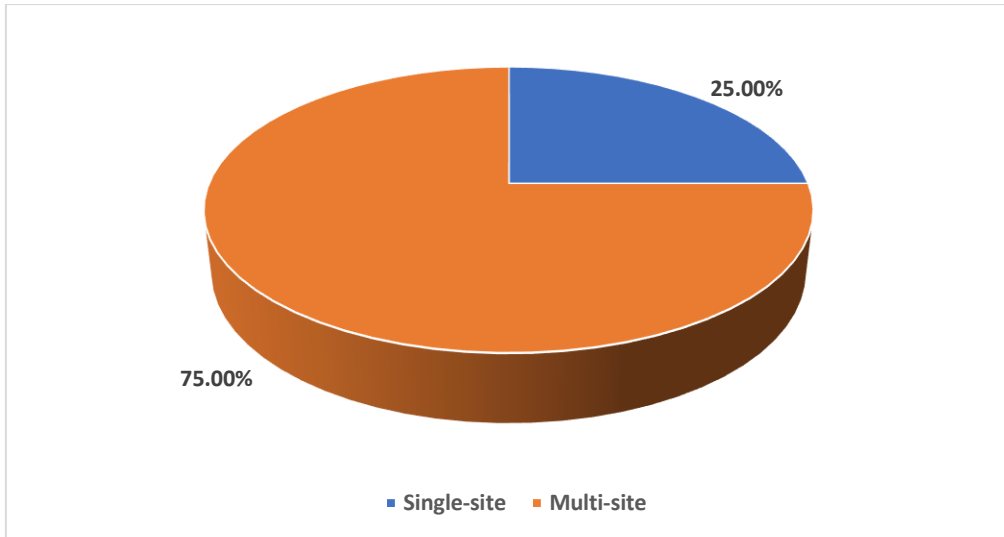
Na osnovu prikupljenih podataka, Agencija je pristupila provjeri postojanja opština u Crnoj Gori gdje je koncentrisano više pružalaca usluga garantovanih kapaciteta, na način da je provjerila prisutnost mrežne infrastrukture u tim područjima, zatim postojanje ulaznih barijera i dodatnih faktora koji bi mogli uticati na homogenost uslova unutar ovih geografskih jedinica.

Geoportal Agencije je sistem koji je razvijen da, u skladu sa članom 26 Zakona o elektronskim komunikacijama, mapira postojeću i planiranu elektronsku komunikacionu infrastrukturu, povezanu opremu i elemente mreže. Takođe, Geoportal Agencije sadrži podatke o prostornoj pokrivenosti širokopolasnog pristupa Internetu po tehnologiji i brzinama, a u formi izvještaja moguće je dobiti podatak o pokrivenosti domaćinstava na nivou opština, naselja ili iscrtanog poligona. S obzirom da postojeći Geoportal Agencije metodološki ne pruža dovoljan stepen granularnosti podataka o iznajmljenim linijama i garantovanim kapacitetima, Agencija je pokrenula postupak nabavke novog Geoportala Agencije. Novi Geoportal Agencije je u postupku primopredaje, a razmatra se novi Model podataka gdje će operatori direktno unositi podatke i o Geografskom pregledu dostupnosti elektronskih komunikacionih mreža shodno članu 12 Zakona o elektronskim komunikacijama, a podaci koje će operatori dostavljati su definisani Odlukom o utvrđivanju sadržaja izjave o namjeri postavljanja ili nadogradnje mreže veoma velikog kapaciteta.

S obzirom na trenutno raspoložive podataka iz aktuelnog Geoportala, Agencija je za potrebe ove analize prikupila podatke putem namjenskih upitnika direktno od operatora.

Tržište veleprodajnih usluga garantovanih kapaciteta specifično je zbog jedne od svojih najvažnijih primjena povezivanja različitih lokacija krajnjih korisnika (multisite). Stoga je važno da operator koji nudi uslugu garantovanih kapaciteta, tj. uslugu koja uključuje i međusobno povezivanje različitih geografski povezanih lokacija poslovnih korisnika, ima mogućnost fizičkog povezivanja svih tih lokacija.

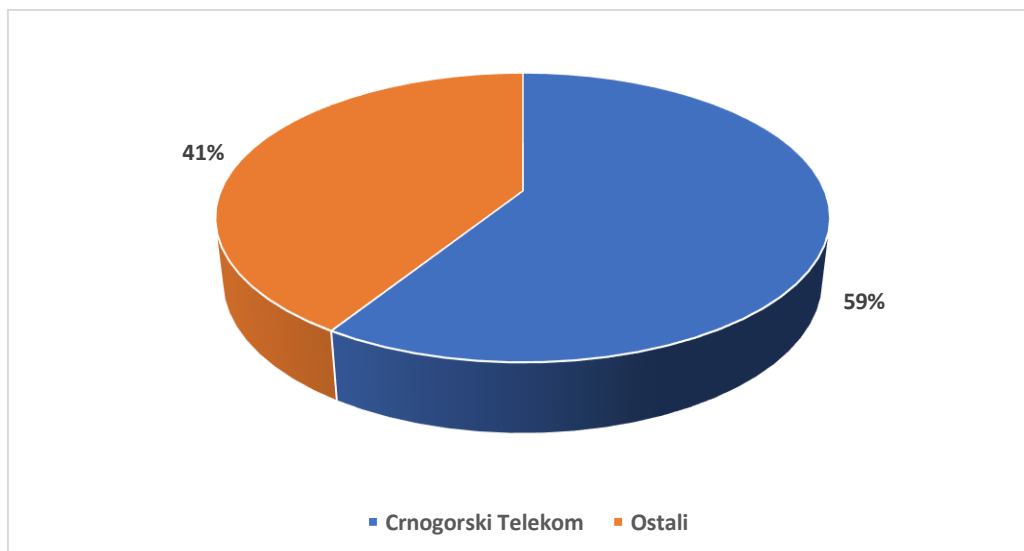
Prema prikupljenim podacima samo 25% priključnih tačaka usluga garantovanih kapaciteta pruža se korisnicima sa samo jednom lokacijom, dok je preostalih 75% priključnih tačaka pružano korisnicima sa najmanje dvije lokacije. U tom kontekstu, važno je naglasiti da takvi poslovni korisnici zahtijevaju da jedan operator obezbijedi vrlo složeno rješenje za povezivanje svih ovih dislociranih lokacija sa ciljem optimalnog upravljanja internim komunikacionim uslugama.

Grafik br.9: Struktura priključnih tačaka usluga garantovanog kapaciteta prema broju lokacija krajnjeg korisnika na dan 30.06.2025. godine (u %)

Na osnovu podataka iz Upitnika zaključeno je da Crnogorski Telekom pokriva gotovo čitavu teritoriju Crne Gore sa aktivnom ponudom usluga garantovanih kapaciteta, izuzev u opštinama Gusinje, Mojkovac i Petnjica. Mtel, takođe, pruža ove usluge u skoro svim opštinama, izuzev u opštinama Herceg-Novi i Plužine. Nasuprot njima, ONE Crna Gora pruža usluge ovog relevantnog tržišta isključivo u opštini Podgorica.

Tržišna učešća operatora posmatrano prema ukupnom broju priključnih tačaka na nacionalnom nivou prikazana su sljedećim grafikonom:

Grafikon br.10: Tržišna učešća operatora u ukupnom broju priključnih tačaka na nacionalnom nivou na dan 30.06.2025. godine.

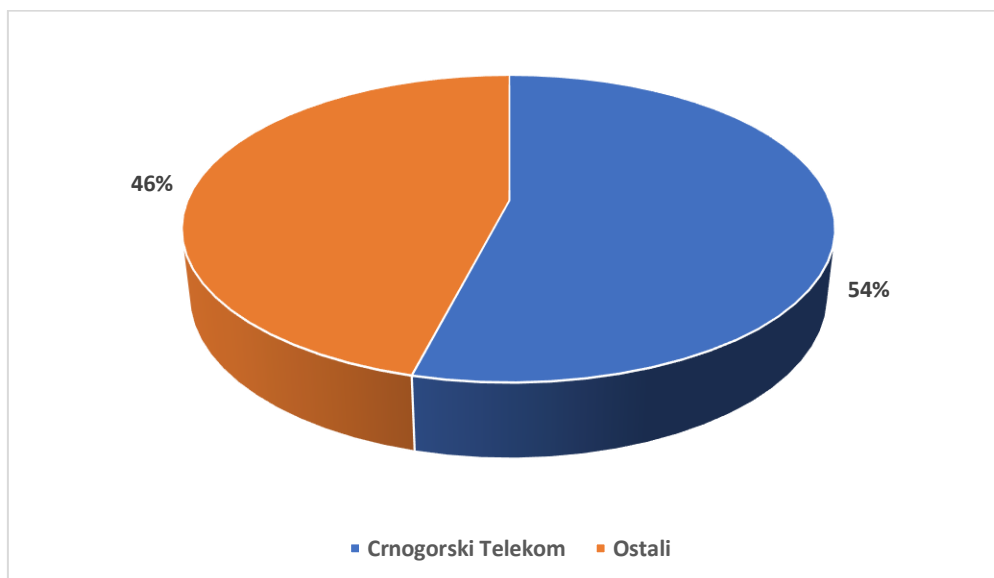
Grafikon broj10 ilustruje većinsko učešće (59%) veleprodajnih usluga garantovanog kapaciteta Crnogorskog Telekom na nacionalnom nivou u odnosu na ostale operatore (Mtel i One Crna Gora).

U skladu sa Preporukom Evropske komisije (EU) 2020/2245 i pratećim Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage, geografsko tržište obuhvata područje na kojem su konkurentski uslovi dovoljno homogeni.

Dalje, prema praksi i dokumentu BEREC-a sa zajedničkim stavovima nacionalnih regulatornih tijela, tržište pristupa fizičkoj infrastrukturi često se definiše na nacionalnom nivou u slučajevima kada infrastruktura incumbent operatora ima široku geografsku pokrivenost, kada su uslovi pristupa (tehnički i cjenovni) ujednačeni i ne postoje značajne regionalne razlike u konkurentskim uslovima.

Agencija je razmatrala i nivo konkurencije na nivou opština, gdje je utvrdila da se usluga garantovanih kapaciteta pruža u svim opštinama, naravno u različitoj mjeri. Na to utiče veličina same opštine, gustina naseljenosti, kao i broj poslovnih subjekata koji posluju na tim područjima i koji traže usluge koje spadaju u ovo relevantno tržište.

Podaci koji se odnose na teritoriju Glavnog grada Podgorica obuhvataju i podatke za opštine Tuzi i Zeta, s obzirom na to da postupak potpunog razgraničenja između navedenih jedinica lokalne samouprave još uvijek nije okončan.

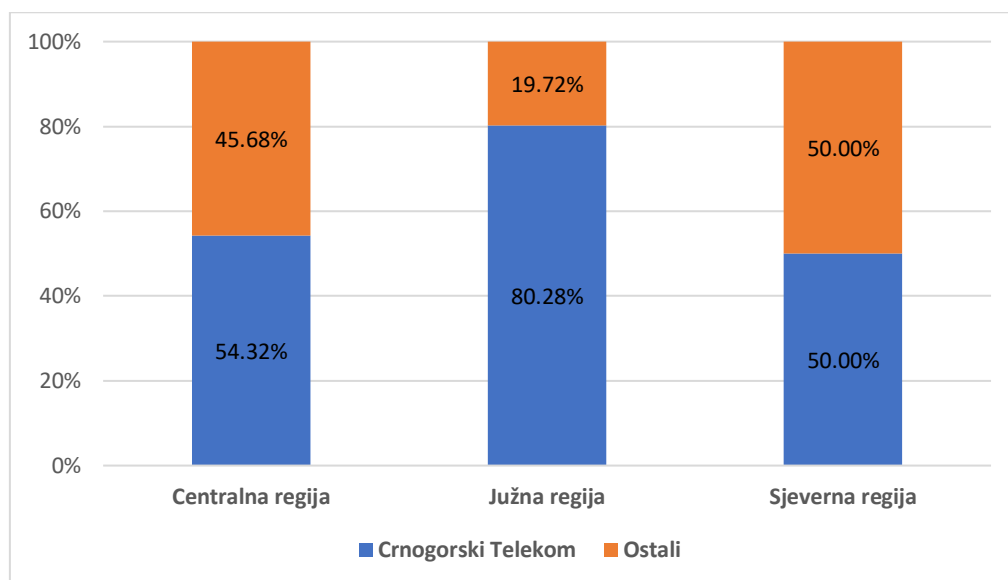

Grafikon br.11: Tržišna učešća operatora u ukupnom broju priključnih tačaka na nivou Podgorice na dan 30.06.2025. godine.

Primjera radi, u Podgorici svi operatori pružaju usluge garantovanih kapaciteta, pri čemu Crnogorski Telekom ima veću zastupljenost, odnosno 54%, dok ostali operatori učestvuju sa 46%. U Podgorici kao najvećoj opštini se nudi oko 64% svih usluga garantovanih kapaciteta koji spadaju u ovo relevantno tržište.

Posmatrano po regijama, najveći udio u ukupnom broju priključnih tačaka ima Centralna regija sa 68.9%, zatim Južna regija sa 20.23%, dok Sjeverna regija ima najmanji udio od 10.83%.

Slijedi pregled učešća Crnogorskog Telekomu u ukupnom broju priključnih tačaka na veleprodajnom nivou po regijama Crne Gore:

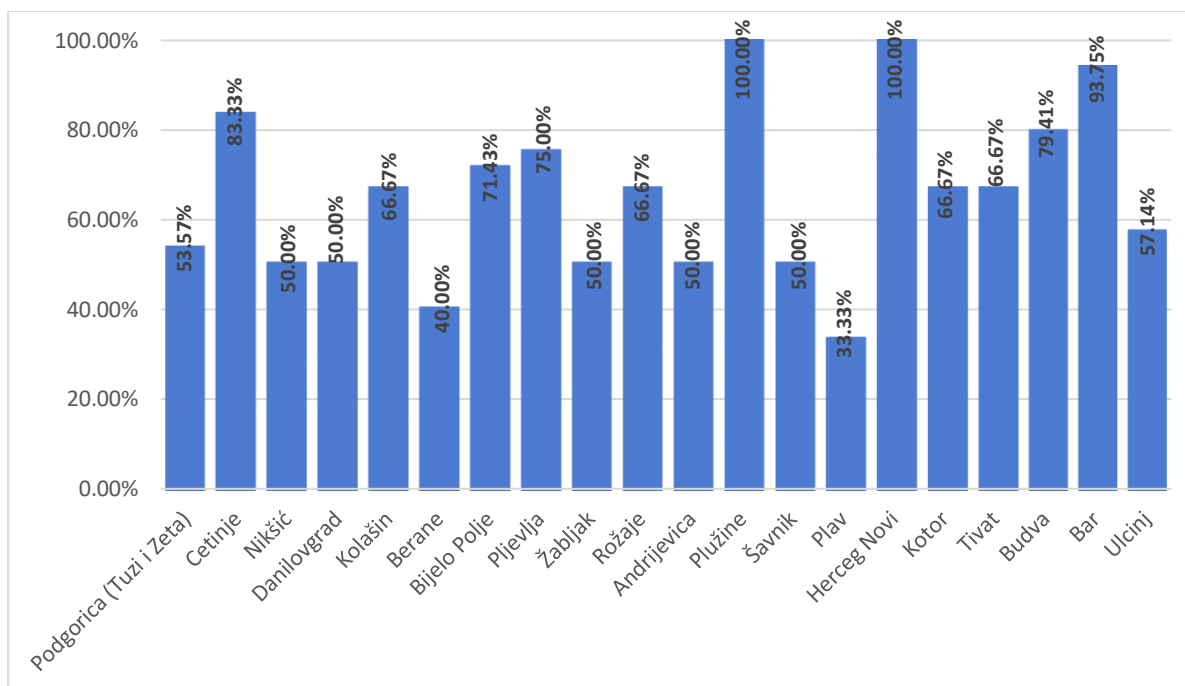
Grafikon br.12: Pregled učešća Crnogorskog Telekomu u ukupnom broju priključnih tačaka po regionima Crne Gore na dan 30.06.2025. godine

Na osnovu geografske distribucije iz Grafikona broj 12 evidentno je da Crnogorski Telekom ima najveće učešće u ukupnom broju priključnih tačaka u Južnoj regiji (80,28%), zatim u Centralnoj regiji (54,32%) jer je riječ o područjima gdje je veća koncentracija poslovnih korisnika i veća tražnja od operatora korisnika za uslugama garantovanih kapaciteta. Osim toga, veći stepen tržišne konkurentnosti Najmanje učešće u ukupnom broju priključnih tačaka Crnogorski Telekom ima u Sjevernoj regiji (50%).

Kako je u svim regijama učešće Crnogorskog Telekomu iznad 50% Agencija zaključuje da ne postoje značajne regionalne razlike u tržišnoj strukturi koje bi opravdale izdvajanje posebnih geografskih tržišta.

Nadalje, ne postoje značajne razlike između različitih geografskih područja u pogledu ponuda operatora, kako u pogledu cijena i kapaciteta, tako ni u pogledu komercijalnih uslova.

Agencija je na osnovu podataka operatora iz upitnika konstatovala prisustvo aktivnih ponuda garantovanih kapaciteta do određene mjere u svim crnogorskim opštinama.

Grafikon br.13: Pregled učešća Crnogorskog Telekoma u ukupnom broju priključnih tačaka na nivou opština na dan 30.06.2025. godine

Na veleprodajnom nivou u smislu broja priključnih tačaka koje se realizuju putem veleprodajnih usluga učešće Crnogorskog Telekoma je u većini opština gdje je najveća koncentracija priključnih tačaka iznad 50%.

Sprovedena geografska analiza na veleprodajnom nivou pokazuje da ne postoje značajnije geografske razlike u stepenu tržišne konkurentnosti niti na nivou opština niti na nivou regija.

Agencija je geografskom analizom dokazala da nije opravdano sprovoditi niti geografsku segmentaciju tržišta niti segmentaciju regulatornih mjera.

U sektoru elektronskih komunikacija, geografski opseg relevantnog tržišta tradicionalno se određuje na osnovu dva glavna kriterijuma:

- (a) područja koje pokriva mreža
- b) postojanja pravnih i drugih regulatornih instrumenata.

U skladu sa ovim kriterijumima, u slučaju usluga ovog relevantnog tržišta Agencija konstatuje da samo mreža Crnogorskog Telekoma ima visok stepen kapilarnosti i sveprisutnosti mreže neophodan za obezbjeđivanje veleprodajne usluge garantovanih kapaciteta koja pokriva različite potrebe poslovnih korisnika sa geografski dislociranim poslovnim jedinicama.

Regulatorni uslovi su jedinstveni na teritoriji cijele države i ne razlikuju se po regionima ili opštinama. Jedinstveni regulatorni okvir doprinosi formiranju homogenih uslova konkurencije na nacionalnom nivou. Cijene iznajmljivanja veleprodajnih kapaciteta formiraju se centralizovano i zasnivaju se na standardnim ponudama sa uniformnim uslovima za sve lokacije.

Nadalje, važno je istaknuti specifičnost multicentrične prirode zaključenih ugovora o pružanju usluga, odnosno multisite prirode usluga ovog relevantnog tržišta koje često služe za povezivanje različitih lokacija krajnjeg korisnika. Ovaj zahtjev bi bilo veoma teško ispuniti od strane alternativnih operatora jer isti ne mogu sa visokim nivoom sigurnosti garantovati dostupnost sopstvene infrastrukture na svim područjima na kojima se može javiti potreba za povezivanjem.

S obzirom da ne postoji alternativa sveprisutnoj mreži Crnogorskog Telekoma za pružanje usluga ovog relevantnog tržišta, odnosno u slučaju hipotetičkog povećanja cijena u nekom geografskom području, alternativni operatori ne bi mogli obezbijediti u kratkom roku pružanje usluga na tom području, Agencija je zaključila adekvatnim da relevantno geografsko tržište definiše kao nacionalno, jer nije identifikovala područja gdje su uslovi konkurencije drugačiji od ostatka nacionalne teritorije. Takođe, tražnja za relevantnim proizvodima ili uslugama i uslovi konkurencije su slični ili dovoljno homogeni u odnosu na preovlađujuće uslove konkurencije. Dakle, sa stanovišta tražnje, tržište ima nacionalni karakter.

Dodatni argument koji je Agencija imala u vidu je sadržan u dokumentu Zajednički stav ERG-a o geografskim aspektima analize tržišta (definicija i regulatorne mjere), ERG (08) 20 gdje se decidno navodi: “U slučaju tržišta visokokvalitetnih usluga pristupa fiksnoj mreži (koje su pandan uslugama garantovanih kapaciteta) zbog razlika i specifičnosti u obrascima tražnje prikladno je da nacionalna regulatorna tijela definišu geografski opseg ovog poslovno orijentisanog tržišta na način da bude geografski širi od geografskog opsega tržišta orijentisanog za krajnje korisnike, odnosno masovno tržište“.

Na kraju, aspekt koji utiče na konkurentsku dinamiku na ovom relevantnom tržištu su visoki troškovi prelaska. Naime, poslovni korisnici koji se pretplaćuju na usluge garantovanih kapaciteta suočavaju se sa visokim troškovima prelaska pri izboru novog pružaoca usluga, što ovaj tip usluge čini otpornijim na promjene, kako zbog složenosti ove vrste usluge i povezanih poslovnih rješenja, tako i zbog rizika od prekida dostupnosti usluge tokom promjene tehničkog rješenja, što može uticati na odvijanje poslovnih aktivnosti i posledično uvećanje troškova.

Konkretni izazovi su sljedeći:

Prvo, poslovni korisnik koji podnosi zahtjev mora da posveti značajne resurse, s jedne strane, na prikupljanju potrebnih informacija za analizu svojih budućih potreba za povezivanjem i održavanju sastanaka sa zainteresovanim operatorima kako bi se detaljno opisale potrebe i procijenile ponude.

Drugo, promjena operatora podrazumijeva proces migracije koji uzrokuje potrebu za prilagođavanjem novom tehničkom rješenju, kao što je obuka potrebna za upoznavanje sa informacionim sistemima kod operatora ili aktiviranje nove opreme u kancelarijama poslovnog korisnika. Poslovni korisnici zahtijevaju ponekad od operatora da projektuje i izgradi integralno telekomunikaciono rješenje kako bi optimizovale upravljanje svojim internim komunikacionim uslugama. Stoga, da bi privukli takve korisnike, alternativni operatori bi morali ponuditi značajno povoljnije uslove poput nižih cijena usluga mjesečnog iznajmljivanja i/ili bez uključivanja instalacionih taksi.

7.5 Zaključak o geografskoj dimenziji tržišta

Relevantno tržište u geografskoj dimenziji obuhvata sva područja u kojima određeni operatori pružaju usluge pod istim uslovima, odnosno, sva područja u kojima postoje istovjetni uslovi tržišne konkurencije. U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije geografska dimenzija relevantno tržišta je uglavnom određena na osnovu pokrivenosti mrežom, homogenosti uslova tržišne konkurencije i postojanjem jednakog pravnog i regulatornog okvira na određenom geografskom području.

Agencija je zaključila da je geografska dimenzija ovog relevantnog tržišta cijela teritorija Crne Gore. Navedeni zaključak se bazira na sprovedenoj geografskoj analizi iz koje proizilazi da su uslovi konkurentnosti na tržištu garantovanih kapaciteta dovoljno homogeni. Takođe, pravni i regulatorni okvir koji se odnosi na sektor elektronskih komunikacija je isti na cijeloj teritoriji Crne Gore.

8. ANALIZA KONKURENCIJE NA VELEPRODAJNOM TRŽIŠTU GARANTOVANIH KAPACITETA

8.1 Cilj i predmet analize relevantnog tržišta

Saglasno odredbama poglavlja IX ZEK-a, koje se odnosi na analizu tržišta i značajnu tržišnu snagu, postupak analize relevantnih tržišta se sprovodi u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procjene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Nakon definisanja relevantnog tržišta, Agencija će, u skladu sa prikupljenim podacima i Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta procijeniti postoji li na konkretnom tržištu operator sa značajnom tržišnom snagom. U skladu sa članom 110 ZEK-a, smatra se da operator ima značajnu tržišnu snagu ako pojedinačno ili kao operator pod nadzorom drugog operatora ili zajedno sa drugim operatorom ili operatorima na relevantnom tržištu ima položaj koji je jednak dominaciji, odnosno ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente, kupce, koji u smislu ovog zakona predstavljaju korisnike usluga pristupa mreži i krajnje korisnike.

U postupku utvrđivanja da li dva ili više operatora imaju zajedničku značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu Agencija će, u najvećoj mjeri, uzeti u obzir smjernice Evropske komisije o analizi tržišta i ocjeni značajne tržišne snage.

U slučaju da jedan od operatora ima značajnu tržišnu snagu na određenom relevantnom tržištu, može se smatrati da ima značajnu tržišnu snagu i na drugom usko povezanom tržištu, ako povezivanje između tih tržišta omogućava prenos značajne tržišne snage, koja postoji na određenom relevantnom tržištu, na usko povezano tržište i time jača tržišnu snagu tog operatora.

Analiza relevantnih tržišta sprovodi se uz saradnju sa nezavisnim organom nadležnim za zaštitu konkurencije i u najvećoj mjeri uzimajući u obzir preporuke Evropske komisije i smjernice o analizi tržišta i ocjeni značajne tržišne snage, pri čemu Agencija u postupku analize tržišta uzima u obzir sljedeće okolnosti:

1. dinamiku događaja na tržištu koji utiču na mogućnost razvoja efikasne tržišne konkurencije na relevantnom tržištu;
2. sva značajna konkurentna ograničenja na veleprodajnom i maloprodajnom nivou, nezavisno od toga jesu li razlozi za takva ograničenja elektronske komunikacione mreže, elektronske komunikacione usluge ili druge vrste usluga ili aplikacija koje su uporedive iz ugla krajnjeg korisnika i nezavisno od toga jesu li takva ograničenja dio relevantnog tržišta;
3. druge važeće propise ili regulatorne obaveze koje utiču na relevantno tržište ili povezano maloprodajno tržište ili tržišta, u određenom razdoblju, uključujući i obaveze određene u skladu sa čl. 25, 38, 39 i 40 ZEK-a,
4. važeće regulatorne obaveze određene na drugim relevantnim tržištima u skladu sa odredbama ovog člana.

U skladu sa članom 113 Zakona o elektronskim komunikacijama, ukoliko Agencija utvrdi da konkurencija na relevantnom tržištu nije efikasna, određiće jednog ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom i odrediti odgovarajuće regulatorne obaveze, uz primjenu načela proporcionalnosti i racionalnosti.

Pri procjeni efikasnosti konkurencije Agencija naročito uzima u obzir sljedeće kriterijume:

- a) tržišno učešće operatora
- b) ekonomija obima i ekonomija širine
- c) stepen vertikalne integracije
- d) kontrola infrastrukture koju je teško replicirati
- e) kompenzaciona kupovna moć

8.2 Tržišno učešće operatora na veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta

U svrhu procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija je izračunala tržišno učešće na veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta i tumačila ga u skladu sa Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta.

Tržišno učešće je mjera relativne veličine nekog operatora, odnosno pružaoca usluge na relevantnom tržištu, izračunato na način da se utvrdi procenat u kojem taj operator učestvuje u ukupnoj proizvodnji i/ili prodaji nekog proizvoda i/ili usluge na relevantnom tržištu u određenom vremenskom razdoblju.

Tržišno učešće se najčešće koristi kao indikator tržišne snage. Iako, u skladu sa Smjernicama Evropske komisije, visoko tržišno učešće nije samo po sebi dovoljna mjera kako bi se utvrdilo postojanje značajne tržišne snage na nekom relevantnom tržištu, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće imati značajnu tržišnu snagu. Prema tome, operator čije tržišno učešće ne premašuje 25%, vjerovatno neće imati značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu i u skladu s tim, tržišno učešće operatora koje premašuje 50% je samo po sebi, osim u izuzetnim okolnostima, dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage tog operatora.

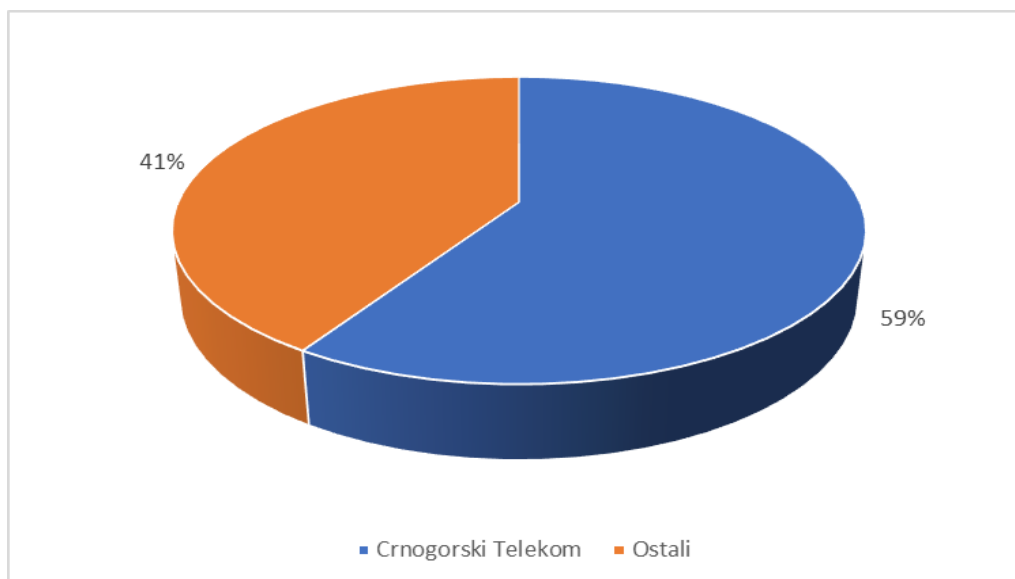
Pored toga, možemo smatrati da operator na određenom tržištu ima značajno tržišno učešće ukoliko je isti stabilan tokom određenog vremenskog perioda. Činjenica da se tržišni udio operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu postupno smanjuje, ukazuje da tržište postaje konkurentnije, međutim, ne isključuje postojanje značajne tržišne snage na istom. S druge strane, promjenjivi tržišni udjeli pokazatelji su smanjivanja tržišne snage na relevantnom tržištu, a promjene u tržišnim udjelima ogledaju se u promjenama koje su vidljive kroz promjene u broju ili prihodu usluga, koje operator nudi na tržištu.

Na osnovu prikupljenih podataka ustanovljeno je da su usluge garantovanih kapaciteta, u posmatranom vremenskom periodu (2022. godina – 2025. godina), na veleprodajnom nivou pružali sljedeći operatori:

Operator	Adresa sjedišta operatora
Crnogorski Telekom AD	Moskovska 29, Podgorica
Mtel DOO	Bulevar Svetog Petra Cetinjskog br. 143, Podgorica
One Crna Gora DOO	Bulevar Džordža Vašingtona br. 83, Podgorica
Radio-difuzni centar DOO	Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 130/V, Podgorica
Crnogorski elektroprenosni sistem AD	Bulevar Svetog Petra Cetinjskog br. 18, Podgorica

Na osnovu podataka iz Upitnika operatora i nacionalne pokrivenosti mreže, posebno se analizirao položaj operatora koji je prisutan u gotovo svim opštinama Crne Gore, kao i sposobnost ostalih operatora da izvrše efektivan konkurentski pritisak.

Obradom prikupljenih podataka, a uzimajući u obzir definiciju relevantnog tržišta, Agencija je izračunala tržišna učešća operatora na Veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta koja su na kraju drugog polugodišta 2025.godine, predstavljena na sljedećem Grafikonu:

Grafikon br.14: Tržišna učešća operatora u ukupnom broju priključnih tačaka na nacionalnom nivou na dan 30.06.2025. godine.

Tržišna učešća predstavljaju polazni i jedan od najvažnijih pokazatelja tržišne snage. Kako svi operatori nemaju nacionalnu pokrivenost uslugom ovog tržišta podaci nijesu u potpunosti međusobno uporedivi. Iz tog razloga Agencija smatra da ne daju sasvim objektivnu sliku stepena konkurentnosti na relevantnom tržištu. Naime, neki operatori usluge pružaju samo na onim područjima tzv. visoke koncentracije poslovnih subjekata gdje je ekonomski opravdano graditi sopstvenu prenosnu mrežu odnosno replicirati mrežu Crnogorskog Telekoma. Međutim, na područjima manje koncentracije poslovnih subjekata, a time i manje tražnje za prenosnim kapacitetima, operatori nemaju ekonomskog interesa za gradnju sopstvene prenosne mreže. Ovo dodatno ide u prilog dokazivanja statusa Crnogorskog Telekoma kao operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Analizom prikupljenih podataka, Agencija konstatuje da Crnogorski Telekom raspolaže najrazvijenijom i teritorijalno najrasprostranjenijom infrastrukturom za pružanje veleprodajnih usluga garantovanih kapaciteta.

Operator je prisutan u gotovo svim opštinama Crne Gore, izuzev ograničenog broja teritorijalnih jedinica, što mu omogućava da krajnjim korisnicima, posebno multisite poslovnim subjektima, ponudi end-to-end povezivanje velikog broja geografski dislociranih lokacija na nacionalnom nivou.

Imajući u vidu multisite prirodu tražnje na ovom tržištu, široka nacionalna pokrivenost predstavlja naročito snažan indikator tržišne snage. Kako dokument pokazuje, čak 75% priključnih tačaka odnosi se na korisnike sa najmanje dvije lokacije, što dodatno povećava konkurentski značaj operatora sa najvećim geografskim dometom.

Agencija konstatuje da je Mtel značajan infrastrukturni konkurent na ovom relevantnom tržištu, s obzirom da je prisutan u skoro svim opštinama Crne Gore. Međutim, iako njegova mreža predstavlja važan konkurentski pritisak, analiza pokazuje da teritorijalna pokrivenost i dalje nije potpuna, prisustvo u pojedinim opštinama izostaje i postoje indicije da operator nema jednaku gustinu mreže u svim poslovnim zonama. Sve to ukazuje da tržišni pritisak nije dovoljan da u potpunosti neutrališe prednosti operatora sa najširim dometom.

Zbog toga Agencija zaključuje da Mtel, iako predstavlja najznačajnijeg alternativnog konkurenta, trenutno ne ostvaruje takav stepen tržišne snage koji bi omogućio samostalno djelovanje nezavisno od konkurentskih pritisaka.

Na drugoj strani, ONE Crna Gora pruža usluge ovog relevantnog tržišta isključivo u opštini Podgorica. Njegovo konkurentsko djelovanje ima lokalni karakter, te ne vrši dovoljan konkurentski pritisak na nacionalnom nivou. Takvo ograničeno geografsko prisustvo značajno umanjuje sposobnost operatora da konkuriše na tržištu koje karakteriše izražena potreba za multisite povezivanjem poslovnih korisnika širom države.

Važno je naglasiti da visoko tržišno učešće nije jedini i odlučujući kriterijum u procjenjivanju pojedinačne značajne tržišne snage. Tržišno učešće može ukazati na mogućnost postojanja značajne tržišne snage pojedinog operatora. Naime, iz Direktiva Evropske komisije proizilazi da: “dominantna pozicija može proisteći iz kombinacije kriterijuma za određivanje značajne tržišne snage, koji uzeti u obzir odvojeno, možda ne bi bili odlučujući”.

Agencija na osnovu navedenog zaključuje da su tržišna učešća Crnogorskog Telekoma veoma visoka, što upućuje na zaključak da je Crnogorski Telekom a.d. Podgorica mogući operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu. Agencija će u daljoj analizi ispitivati da li Crnogorski Telekom ima značajnu tržišnu snagu i po nekim drugim kriterijumima.

8.3 Ekonomija obima i ekonomija širine

Ekonomija obima nastaje smanjivanjem prosječnih proizvodnih troškova koje se može postići ako kompanija proizvodi određen broj usko povezanih proizvoda ili usluga. Ekonomija obima podrazumijeva uštede na troškovima do kojih dolazi, u slučaju ovog relevantnog tržišta, korišćenjem iste mrežne infrastrukture za pružanje niza različitih maloprodajnih usluga.

Crnogorski Telekom koristi svoju mrežnu infrastrukturu, ne samo za pružanje usluga koje pripadaju tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta, već i za pružanje drugih javnih

elektronskih komunikacionih usluga. Agencija, iz tog razloga ocjenjuje da to predstavlja prepreku ulasku operatorima na relevantno tržište, a samim tim i još jedan dokaz postojanja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekomu.

Najveći broj priključnih tačaka na kojima pruža uslugu sa garantovanim kapacitetom, uz korišćenje istih mrežnih elemenata u određenim djelovima mreže, omogućava Crnogorskom Telekomu da ostvari značajne prednosti ekonomije obima u pružanju predmetnih usluga. Drugim riječima, Crnogorski Telekom pruža usluge sa garantovanim kapacitetom po znatno nižoj jediničnoj cijeni od troškova koje će alternativni operatori imati za istu uslugu.

Stoga, zbog visokih troškova pružanja usluga, potencijalnim operatorima koji bi želeli da uđu na tržište teško je da ponude niže cijene od Crnogorskog Telekomu, što im otežava privlačenje korisnika na tržište.

Ekonomija širine postoji ako su ukupni troškovi proizvodnje dva ili više proizvoda manji nego proizvodnja istih proizvoda u odvojenim pogonima ili kompanijama. Ona reflektuje situaciju u kojoj se ostvaruju uštede do kojih dolazi objedinjavanjem velikog broja različitih aktivnosti unutar jedne kompanije korišćenjem zajedničkih inputa i zajedničkim unapređivanjem proizvodnje.

Crnogorski Telekom je dugo godina bio jedini operator na teritoriji Crne Gore koji je pružao uslugu pristupa fiksnoj mreži. U posmatranom periodu Crnogorski Telekom pruža čitav spektar elektronskih komunikacionih usluga koristeći fiksnu elektronsku komunikacionu mrežu, a preko svoje mobilne mreže pruža i čitav niz elektronskih komunikacionih usluga mobilnim korisnicima, i kao takav uživa prednosti ekonomije širine.

Alternativni operatori imaju visoko razvijenu distributivnu mrežu u smislu da na maloprodajnom nivou mogu i pružaju iste usluge krajnjim korisnicima kao Crnogorski Telekom. Međutim, alternativni operatori nemaju geografski rasprostranjenu pristupnu infrastrukturu, što znači da na veleprodajnom nivou ne mogu, u istoj mjeri kao Crnogorski Telekom, pružiti uslugu garantovanog kapaciteta.

Drugim riječima, svojim prisustvom na veleprodajnom i maloprodajnom tržištu, Crnogorski Telekom, za razliku od alternativnih operatora, u većoj mjeri ima koristi od ekonomije širine.

Nakon svega navedenog, očigledno je da Crnogorski Telekom uživa prednosti ekonomije obima i ekonomije širine na ovom veleprodajnom tržištu.

8.4 Step en vertikalne integracije

Vertikalna integracija podrazumijeva operatora koji je prisutan na više različitih, vertikalno povezanih, veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Vertikalna integracija se, u skladu sa Smjernicama Evropske komisije, tretira kao prenošenje značajne tržišne snage. Takvo prenošenje značajne tržišne snage je pokušaj istiskivanja konkurencije sa potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje konkurencije pri ulasku na tržište.

Crnogorski Telekom je vertikalno integrisani operator koji djeluje i na maloprodajnom i na veleprodajnom nivou. Uzimajući u obzir činjenicu da Crnogorski Telekom raspolaže mrežnom

infrastrukturu na cijeloj teritoriji Crne Gore vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju mu ključnu prednost u odnosu na svoje konkurente na maloprodajnom tržištu, pa mu u odsustvu regulacije, omogućavaju korišćenje značajne tržišne snage i na veleprodajnom tržištu.

U odsustvu regulacije relevantnog veleprodajnog tržišta, Crnogorski Telekom bi mogao da odbije da pruži uslugu veleprodajnog garantovanog kapaciteta ili da je pruži pod nepovoljnijim uslovima od onih pod kojima je pruža svom maloprodajnom segmentu, kako bi zaštitio svoj maloprodajni segment i spriječio nove operatore da pružaju konkurentnu maloprodajnu uslugu, što posledično uzrokuje pad njihove prodaje i prihoda, kao i slabljenje njihove tržišne pozicije i na kraju njihov izlazak sa tržišta. Štaviše, vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pristupne mreže, u odsustvu regulacije, omogućile bi Crnogorskom Telekomu da primjenjuje cjenovnu diskriminaciju i pruža bolji kvalitet usluge svojim krajnjim korisnicima.

S obzirom na sve navedeno, novi operatori bi, u odsustvu regulacije, bili u nepovoljnom položaju jer bi zavisili od veleprodajne ponude Crnogorskog Telekoma za pružanje usluga, dok bi sa druge strane morali da se takmiče sa maloprodajnim segmentom Crnogorskog Telekoma.

Zaključak je da Crnogorski Telekom ima visok stepen vertikalne integracije koji dodatno jača njegovu tržišnu poziciju i posledično slabi tržišnu poziciju ostalih operatera na tržištu.

8.5 Kontrola infrastrukture koju nije lako replicirati

Crnogorski Telekom ima sopstvenu pristupnu mrežu preko koje se, između ostalih, obezbjeđuje i pružanje usluge garantovanih kapaciteta. Za razliku od drugih operatera, koji svoje pristupne mreže grade na ograničenim teritorijama, Crnogorski Telekom ima izgrađenu pristupnu mrežu na cijeloj teritoriji Crne Gore, kako u segmentu telekomunikacione kablovske infrastrukture (telekomunikacione kablovske kanalizacije i položenih kablova) tako i u segmentu broja pristupnih tačaka. Ova infrastruktura je građena tokom dugog vremenskog perioda i predstavlja osnovnu prednost Crnogorskog Telekoma u odnosu na druge operatore koji bi imali namjeru da pružaju usluge garantovanih kapaciteta na veleprodajnom nivou. Razvoj i izgradnja sopstvene prenosne mreže zahtijeva velika ulaganja od strane operatera, što nije poslovno efikasna i brza opcija za operatore koji tek ulaze na tržište. Kapitalna ulaganja koja su potrebna za izgradnju i stavljanje u upotrebu takve infrastrukture su izuzetno velika i uglavnom nose sa sobom i velike nenadoknadive troškove (*eng. sunk costs*), odnosno troškove koji se neće moći nadoknaditi ako novi operator odluči, ili bude prisiljen, da izađe sa tržišta. Veće učešće nenadoknadivih troškova podrazumijeva da potencijalni operatori koji žele da uđu na tržište moraju uzeti u obzir rizik ulaska na tržište i voditi računa o tome da svoje cijene, nakon ulaska na tržište, formiraju na takav način da mogu pokriti nenadoknadive troškove.

Uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost prenosne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekoma, te činjenicu da je ista građena tokom dugog vremenskog perioda, odnosno u vremenu, kada je Crnogorski Telekom bio javno preduzeće kao i u narednom periodu kada je uživao ekskluzivna prava, repliciranje prenosne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekoma za pružanje veleprodajne usluge garantovanih kapaciteta nije ekonomski opravdano.

Prilikom razmatranja ovog kriterijuma Agencija procjenjuje da li operator raspolaze infrastrukturom koju konkurenti ne mogu ekonomski efikasno replicirati. U tom smislu od

značaja su pokazatelji: rasprostranjenosti optičke transportne mreže, pokrivenost teritorije, prisustvo mreže u poslovnim zonama i industrijskim centrima, dostupnost terminalnih tačaka za multisite korisnike i sl.

Naime, prema podacima kojima Agencija raspolaže infrastruktura alternativnih operatora je dostupna prvenstveno u urbanim centrima ili u područjima sa većom koncentracijom poslovnih korisnika, dok je infrastruktura Crnogorskog Telekoma dostupna praktično u svim opštinama Crne Gore gdje postoji tražnja za uslugama garantovanog kapaciteta. Ovde je važno uzeti u obzir multisite, odnosno višelokacionu prirodu poslovnih korisnika sa povezanog maloprodajnog tržišta, što čini pokrivenost nacionalne teritorije neophodnom za efikasnu konkurenciju sa Crnogorskim Telekomom u poslovnom segmentu. Naime, lokacije poslovnih korisnika sa velikim brojem filijala, koje sve treba povezati u jedinstvenu mrežu, uglavnom se nalaze van velikih urbanih centara. S obzirom na multisite prirodu ove usluge, široka teritorijalna pokrivenost predstavlja naročito važan indikator tržišne snage.

Iz prethodno navedenog proizilazi da Crnogorski Telekom kontroliše infrastrukturu kod koje postoje velike prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije, pri čemu se to stanje neće mijenjati u vremenskom razdoblju na koje se odnosi ova analiza, a što je još jedan pokazatelj da je Crnogorski Telekom operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu obrađenom ovim dokumentom.

8.6 Kompenzaciona kupovna moć

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ovog kriterijuma, Agencija je razmatrala da li operator pruža veleprodajne usluge određenim operatorima sa jakom pregovaračkom pozicijom, koji vrše značajan uticaj na nivo konkurentnosti i onemogućavaju operatoru da se ponaša nezavisno od konkurencije i krajnjih korisnika. Jaka pregovaračka pozicija, odnosno kompenzaciona kupovna moć, proizilazi iz velikog učešća drugih operatora u ukupnim prihodima operatora koji pruža određenu veleprodajnu uslugu. Navedena praksa je moguća u situaciji kada na tržištu postoji više operatora koji nude ili su u mogućnosti nuditi istu uslugu i koji imaju veliku bazu korisnika, što na analiziranom relevantnom tržištu u Crnoj Gori nije slučaj.

Kod razmatranja ovog kriterijuma Agencija procjenjuje da li veliki poslovni korisnici ili drugi operatori imaju dovoljnu pregovaračku snagu pa samim tim i kompenzacionu kupovnu moć da ograniče tržišnu snagu operatora.

Pregovaračka snaga nekog poslovnog korisnika ili drugog operatora je uslovljena tehničkom i ekonomskom izvodljivošću migracije, učešćem najvećih korisnika u ukupnim prihodima, mogućnošću samostalne izgradnje alternativnih veza i postojanjem rigidnih tenderskih procedura, što sve ukazuje na aktuelna ograničenja.

Osim toga, kod multisite korisnika kompenzaciona kupovna moć može biti ograničena ukoliko samo mali broj operatora može ponuditi rješenje “ s kraja na kraj“ na nacionalnom nivou. Ovo je naročito značajno s obzirom da dominantni dio tražnje dolazi od multisite poslovnih korisnika, kod kojih je sposobnost pružanja integrisanog nacionalnog rješenja odlučujući faktor tržišne snage.

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da na tržištu postoji nedostatak kompenzacione kupovne moći, odnosno, ne postoji operator koji može uticati na određivanje cijena Crnogorskog Telekoma.

8.7 Zaključak na osnovu analize tržišta Veleprodajnih garantovanih kapaciteta

Na osnovu svega do sada navedenog, u analizi relevantnog tržišta Veleprodajnih garantovanih kapaciteta Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike. Iz tog razloga, Agencija je zaključila da je Crnogorski Telekom a.d. Podgorica operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta, i da rezultati analize po ostalim kriterijuma ne mogu uticati na već donijeti zaključak.

9. PREPREKE RAZVOJU KONKURENCIJE

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu *ex ante* regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata sa tržišta, sprječavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske unije i ZEK-om, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da regulatorne obaveze treba da imaju preventivno dejstvo i da, i pored toga što treba da budu u skladu sa evropskom praksom, treba da budu primjerene i nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33¹⁸, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posljedičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenošenje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (*textbook monopoly behaviour*).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje nije u skladu sa podsticanjem razvoja efikasne konkurencije i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje izborom adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, značajna tržišna snaga operatora ukazuje na postojanje prepreka razvoju konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je na tržištu mala vjerovatnoća ulaska novih operatora usljed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija će, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisati moguće strukturalne i regulatorne prepreke, kako

¹⁸ Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework, Final Version May 2006, ERG (06)33

bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska na tržište (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

9.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije

U regulatornoj praksi su kao prepreka razvoju konkurencije, kada je u pitanju tržišna dimenzija, poznata četiri različita slučaja, u zavisnosti od nivoa na kojem se dešavaju, i to:

1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage;
2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage;
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom tržištu;
4. Završavanje (terminacija) poziva.

9.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage odnosi se na situaciju kada operator pruža usluge na veleprodajnom tržištu i na vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu, pri čemu operator ima značajnu tržišnu snagu na veleprodajnom tržištu. Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Ukoliko se radi o operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na potencijalno konkurentno maloprodajno tržište. Ukoliko prenošenje tržišne snage uspije, operator će tada imati značajnu tržišnu snagu i na veleprodajnom i na maloprodajnom tržištu.

Ista konstatacija važi za bilo koja dva vertikalno povezana tržišta, tj. može da se primijeni i na dva srodna vertikalno povezana veleprodajna tržišta

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa;
- Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija;
- Taktike odlaganja;
- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi;
- Diskriminacija kvalitetom usluga;
- Strateški dizajn proizvoda;
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;

- Unakrsno subvencioniranje;
- Predatorske cijene.

9.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage odnosi se na situaciju kada operator posluje na različitim tržištima koja nijesu vertikalno povezana i ima status značajne tržišne snage na jednom od njih. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati da prenese tržišnu snagu s jednog tržišta, na kojem ima značajnu tržišnu snagu, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage može se realizovati između dva maloprodajna tržišta, dva veleprodajna tržišta ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

9.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom tržištu može dovesti do problema u funkcionisanju konkurencije, a može se pojaviti kako na veleprodajnom, tako i na maloprodajnom tržištu, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu:

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/inefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

9.1.4 Završavanje (terminacija) poziva

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na situaciju dvostranog pristupa (tzv. *two-way access*), pri kome treba izvršiti povezivanje dvije ili više mreža, kako bi krajnji korisnici

različitih mreža imali mogućnost ostvarivanja međusobne komunikacije. U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža međusobno dogovore uslove interkonekcije na nivou veleprodaje, pa nakon toga formiraju cijene na maloprodajnom nivou, na kome ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti. Iako se problemi opisani u ovom slučaju mogu podvesti pod probleme koji su definisani u prethodna tri slučaja, zbog specifičnosti i značaja terminacije poziva, ovaj slučaj je naveden kao poseban.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom:

- Prećutni sporazum(i);
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).

9.2 Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju konkurencije

Druga dimenzija koju bi trebalo razmotriti kod postupanja operatora, odnosno mogućih prepreka razvoju konkurencije, je uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju konkurencije. Naime, svaka prepreka razvoju konkurencije odnosno svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom, ima uvijek određeni cilj, tj. svako postupanje je uzrok koji dovodi do određene posljedice na tržištu, što utiče na postojeće ili potencijalne konkurente i krajnje korisnike. Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije je drugi način sagledavanja problema prepreka razvoju konkurencije, ali pomaže pri dinamičkom, vremenskom sagledavanju određenih prepreka razvoju konkurencije, odnosno, postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Regulatorna praksa prepoznaje uzročno posljedičnu dimenziju prepreka razvoju konkurencije kroz elemente:

- **Strateške promjenljive:** cijena, kvalitet, vrijeme, informacije itd.
- **Postupanje:** cjenovna diskriminacija, diskriminacija kvalitetom, taktike odlaganja, sakrivanje/uskraćivanje informacija.
- **Posljedice:** povećanje troškova direktnih konkurenata, smajivanje prodaje direktnih konkurenata, istiskivanje cijene, sprečavanje ulaska/izlaska s tržišta (eng. *foreclosure*).

9.3 Prepreke razvoju efikasne konkurencije na tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta

U ovom poglavlju Agencija je analizirala i detaljno obrazložila moguće prepreke razvoju konkurencije koje se u odsustvu regulacije, a u vremenskom periodu na koji se odnosi analiza, mogu pojaviti na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta. Prepreke razvoju konkurencije proizilaze iz sposobnosti ili namjere operatora da na tržištu iskoristi svoje veliko tržišno učešće.

U odsustvu *ex ante* regulacije, operatori sa značajnom tržišnom snagom obično imaju visoko tržišno učešće na tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta. Odbijanje pristupa i

isključivanje potencijalne konkurencije sa tržišta je glavna prepreka razvoju konkurencije u ovom segmentu. Odnosno, u odsustvu *ex ante* regulacije, jedino operatori koji posjeduju sopstvenu pristupnu mrežu, imaju mogućnost obezbjeđenja usluge iznajmljenih linija.

U skladu sa definicijom relevantnog tržišta i na osnovu procjene efikasnosti konkurencije, kao i određivanjem operatora sa značajnom tržišnom snagom i kriterijuma koji su tom prilikom korišćeni, Agencija smatra da su, u odsustvu *ex ante* regulacije, na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta, moguće prepreke koje se odnose na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage.

Operator sa značajnom tržišnom snagom ima potencijalnu mogućnost da utiče na širok raspon parametara konkurentnosti, uključujući cijene, inovativnost, kvalitet usluge. Pored toga, operator sa značajnom tržišnom snagom može, putem veleprodajne usluge, pokušati izvršiti prenošenje tržišne snage sa tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage na potencijalno konkurentno maloprodajno tržište.

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na situaciju u kojoj je operator prisutan na više različitih tržišta, odnosno na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. S obzirom da Crnogorski Telekom ima vrlo visoko tržišno učešće na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta, u poziciji je da kontroliše inpute, kao npr. završne segmente iznajmljenih linija koji su potencijalno neophodni konkurentnim kompanijama i na taj način utiče na konkurentne uslove na maloprodajnom tržištu.

Agencija je aktuelne i potencijalne forme vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage podijelila u sljedeće tri kategorije:

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa;
- Prenošnje značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi;
- Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.

9.3.1 Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa

U evropskoj sudskoj praksi odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa se ne odnosi samo na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom u potpunosti odbija da pruži/ponudi veleprodajnu uslugu, nego i na situaciju u kojoj je operator sa značajnom tržišnom snagom nudi veleprodajnu uslugu pod nerazumnim/neopravdanim uslovima²⁴. U ovom dijelu se obrađuje samo potpuno odbijanje dogovora ili uskraćivanje pristupa, dok se drugi dio iz navedenog primjera obrađuje u ostalim preprekama razvoju konkurencije kao što su neopravdani zahtjevi, previsoke cijene, itd.

Kao što je definisano u prethodnim djelovima dokumenta u kojima je obrađivano određivanje značajne tržišne snage, kao i prepreke razvoju konkurencije, važno je definisati izvor značajne tržišne snage. Na tržištu koje je predmet ovog dokumenta izvor značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma je široko razvijena pristupna mreža, odnosno pristup velikom broju krajnjih korisnika.

Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu može prenijeti svoju tržišnu snagu na maloprodajni nivo tako što može odbiti dogovor ili uskratiti pristup operatorima koji se na maloprodajnom nivou nadmeću s njegovim maloprodajnim dijelom ili povezanim društvima. Takvo ponašanje posebno predstavlja prepreku razvoju konkurencije u slučajevima kada operator sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom nivou pruža

uslugu koja je neophodna drugim operatorima pri pružanju usluge na povezanom maloprodajnom tržištu.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta, mogao imati, u svrhu prenošenja svoje tržišne snage na maloprodajni nivo, snažan podsticaj za odbijanje zahtjeva za pregovore i uskraćivanje veleprodajnih usluga koje su dio ovog relevantnog tržišta, kao i s njima povezanih kapaciteta, na osnovu kojih bi ostali operatori mogli ponuditi usluge na maloprodajnom nivou, a što bi dovelo do sprječavanja daljeg razvoja efikasne konkurencije na maloprodajnom tržištu.

Agencija je prethodno utvrdila da je Crnogorski Telekom operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta u Crnoj Gori, kao i da je vertikalno integrisani operator. Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, imao interes da operatorima ne ponudi predmetne veleprodajne usluge pod razumnim uslovima, preko kojih bi ostali operatori mogli svojim korisnicima ponuditi odgovarajuću maloprodajnu uslugugarantovanih kapaciteta, ali i ostale elektronske komunikacione usluge, kao što su: javno dostupna telefonska usluga, usluga prenosa podataka, usluga širokopojasnog pristupa Internetu, VPN usluge i dr.

Odbijanje pristupa utiče na ulazak operatora na pripadajuće maloprodajno tržište, ako je veleprodajna usluga neophodna za pružanje maloprodajne usluge pa u tom slučaju dovodi ili do sprječavanja ulaska na tržište ili do povećanja troškova postojećih i potencijalnih operatora, s obzirom da predmetnu uslugu moraju sami sebi pružiti (preskakanje stepenica na ljestvici investicija). U ovom slučaju, odbijanje pristupa utiče na ulazak operatora na relevantno tržište Veleprodajnih garantovanih kapaciteta, ali i na ostala maloprodajna tržišta na kojima je usluga garantovanih kapaciteta neophodna za pružanje elektronskih komunikacionih usluga.

Prethodno navedenim postupcima Crnogorski Telekom bi mogao prenijeti svoju značajnu tržišnu snagu sa veleprodajnog tržišta određenog ovim dokumentom na povezana maloprodajna tržišta.

9.3.2 Prenošnje značajne tržišne snage na ne–cjenovnoj osnovi

Kada je u pitanju prenošenje značajne tržišne snage na ne–cjenovnim osnovama, Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, mogao pokušati da zadrži svoju značajnu tržišnu snagu korišćenjem više načina ponašanja preko kojih bi drugim operatorima mogao stvarati prepreke razvoju konkurencije. Tu se prvenstveno misli na diskriminaciju u korišćenju informacija ili uskraćivanje informacija, taktike odlaganja, neopravdane zahtjeve, neopravdano korišćenje informacija o konkurentima, diskriminaciju kvalitetom usluga kao i na razne druge oblike diskriminacije koje nijesu vezane za cijene.

Diskriminacija u korišćenju informacija ili uskraćivanje informacija predstavlja situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima pruža informacije koje su važne za pružanje usluga na maloprodajnom tržištu, a iste ne pruža operatorima koji koriste ili planiraju da koriste veleprodajnu uslugu operatora sa značajnom tržišnom snagom, a na osnovu koje se planiraju pružati usluge na maloprodajnom tržištu koje će biti konkurentne uslugama koje pruža njegov maloprodajni dio, odnosno povezana društva. Pored toga, navedena prepreka se odnosi na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom odbija da pruži i neke druge informacije koje su važne za korišćenje veleprodajne usluge. Na taj način, operator sa

značajnom tržišnom snagom prenosi svoj položaj na maloprodajni nivo, na taj način što dovodi operatore korisnike veleprodajne usluge u nepovoljan položaj u odnosu na vlastiti maloprodajni dio, odnosno povezana društva.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, operatorima koji koriste ili planiraju da koriste veleprodajne usluge koje su dio ovog relevantnog tržišta, mogao da uskraćuje važne informacije, tako što operatorima ne bi pružao jednako detaljne informacije kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, i/ili potrebne informacije ne bi pružao pravovremeno kako bi operator korisnik navedene veleprodajne usluge mogao reagovati na povezanom maloprodajnom nivou i konkurisati njegovom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima koji raspolažu potrebnim informacijama.

Dalje, uzimajući u obzir investicije u mreže nove generacije čijom izgradnjom dolazi do otvaranja novih pristupnih tačaka, Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom mogao, u odsustvu regulacije, svojim postojećim i potencijalnim konkurentima uskratiti detaljne i pravovremene informacije o planiranim izmjenama u mreži, što bi moglo negativno da utiče na poslovne planove i ulaganja tih operatora, s obzirom da ne bi bili u stanju da pravovremeno procijene uticaj takvih promjena i razmotre različite mogućnosti ulaganja u svoju mrežu kao i pravovremeno reagovanje na maloprodajnom nivou. Naime, u slučaju promjena u topologiji mreže, doći će i do određenih promjena i u pružanju usluga garantovanih kapaciteta, pa bi Crnogorski Telekom, ukoliko ne bi imao odgovarajuću obavezu, mogao uskratiti informacije o planiranim promjenama u mreži i topologiji mreže svojim postojećim i potencijalnim konkurentima. Na taj način, Crnogorski Telekom bi mogao iskoristiti prednosti prvog ulaska i dovesti svoj maloprodajni dio u povoljniji položaj na povezanom maloprodajnom tržištu od postojećih i potencijalnih konkurenata, tj. mogao bi da prenese svoju značajnu tržišnu snagu na povezano maloprodajno tržište, što kao posljedicu ima jačanje tržišnog položaja Crnogorskog Telekomu i negativan uticaj na efikasnu konkurenciju na maloprodajnom nivou.

Taktike odlaganja se odnose na situacije u kojima operator sa značajnom tržišnom snagom odbija da pruži određene veleprodajne usluge, ali istu pruža sa zakašnjenjem u odnosu na svoj maloprodajni dio ili povezana društva, i na taj način dovodi postojeće i potencijalne konkurente u neravnopravan položaj na vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu, s obzirom da im je veleprodajna usluga neophodna za pružanje usluga krajnjim korisnicima.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, mogao imati interesa da pruža veleprodajne usluge postojećim i potencijalnim konkurentima na povezanom maloprodajnom tržištu u rokovima koji su duži od onih u kojima iste usluge pruža svom maloprodajnom dijelu.

U slučaju da Crnogorski Telekom, u periodu na koji se odnosi ova analiza, počne pružanje usluga garantovanih kapaciteta na maloprodajnom nivou preko neke nove ili unaprijeđene tehnologije, Crnogorski Telekom bi mogao, u odsustvu regulacije, primjenjivati taktike odlaganja tako što ne bi pravovremeno ponudio odgovarajuće uslove za veleprodajnu uslugu na osnovu nove/unaprijeđene tehnologije, a na osnovu koje bi istovremeno pružao usluge boljeg kvaliteta, pri čemu te usluge pripadaju istoj vrsti usluga na maloprodajnom nivou. Na taj način, Crnogorski Telekom bi bio u mogućnosti da, do uvođenja odgovarajućih veleprodajnih usluga, koristi prednosti prvog ulaska na maloprodajnom tržištu tako što bi bio u mogućnosti da većem broju korisnika nudi napredne usluge boljeg kvaliteta i na taj način

prenese značajnu tržišnu snagu s relevantnog veleprodajnog tržišta na povezano maloprodajno tržište.

Neopravdani zahtjevi se odnose na sve uslove pod kojima se pružaju određene veleprodajne usluge, a koji nijesu neophodni za pružanje tih usluga. Takvi zahtjevi neopravdano povećavaju troškove i oduzimaju vrijeme postojećih i potencijalnih konkurenata koji koriste navedenu veleprodajnu uslugu kako bi pružali usluge na povezanom maloprodajnom tržištu, a na kojima predstavljaju konkurenciju maloprodajnom dijelu ili povezanom društvu operatora sa značajnom tržišnom snagom. U odsustvu regulacije operator sa značajnom tržišnom snagom mogao bi koristiti razne oblike neopravdanih zahtjeva kojim bi mogao uticati na poslovne odluke i troškove postojećih i potencijalnih konkurenata.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom mogao, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta vertikalno integrisani operator, operatorima koji koriste ili namjeravaju da koriste veleprodajne usluge koje su dio ovog relevantnog tržišta, da nameće razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja, s obzirom na uslove i iznos, a takođe, bi mogao neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija i opreme za pružanje veleprodajne usluge, a sve u cilju povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata, a što bi moglo da dovede do prenošenja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma na povezano maloprodajno tržište.

Takođe, Crnogorski Telekom bi mogao da traži informacije, potrebne za pružanje veleprodajne usluge (npr. informacije o krajnjim korisnicima), koje nijesu potrebne, odnosno nijesu ekonomski i tehnički opravdane pri pružanju veleprodajne usluge. Takve informacije o krajnjim korisnicima, Crnogorski Telekom bi mogao da koristi kako bi za određene krajnje korisnike mogao kreirati uslugu koja bi odgovarala određenom krajnjem korisniku u cilju pridobijanja tog korisnika, što bi dovelo do prenošenja značajne tržišne snage i jačanja njegove tržišne snage na povezanom maloprodajnom nivou.

Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima predstavlja situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom koristi podatke koje dobije od postojećih ili potencijalnih konkurenata, na veleprodajnom ili maloprodajnom nivou, u toku pružanja veleprodajnih usluga. Operator sa značajnom tržišnom snagom ove podatke koristi kako bi povećao troškove ili kako bi smanjio zaradu konkurenata na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta vertikalno integrisani operator, tražiti određene informacije od potencijalnih i postojećih konkurenata iz kojih bi se mogli prepoznati planovi konkurenata na maloprodajnom tržištu ili određenom geografskom dijelu maloprodajnog tržišta na kome potencijalni konkurenti imaju u planu pružanje usluga. U tom slučaju, Crnogorski Telekom bi mogao da iskoristi dobijene informacije od svojih konkurenata za potrebe svog maloprodajnog dijela na način što bi pripremio posebne uslove za pojedine krajnje korisnike kako bi ih podstakao da ne mijenjaju operatora ili da se vrate kod Crnogorskog Telekoma, što bi moglo da dovede do pada maloprodajnih prihoda konkurenata, ili do povećanja troškova konkurenata (npr. dodatni troškovi marketinga za privlačenje korisnika).

Na taj način, Crnogorski Telekom bi mogao ostvariti prednosti nad ostalim konkurentima prenošenjem značajne tržišne snage na veleprodajnom tržištu na odgovarajuće maloprodajno tržište, što bi moglo da dovede do povećanja troškova ostalih operatora, problema u poslovanju i na kraju do vjerovatnog izlaska sa tržišta.

Diskriminacija kvalitetom usluge je mogućnost operatora sa značajnom tržišnom snagom da utiče na povećanje troškova postojećih ili potencijalnih konkurenata ili smanjenje prihoda na nivou maloprodaje, tako što će ih dovesti u neravnopravan položaj kvalitetom pružanja usluga. Diskriminacijom kvalitetom veleprodajne usluge, operator sa značajnom tržišnom snagom direktno utiče na kvalitet usluge koja se pruža krajnjem korisniku, a s obzirom da je korisnik posebno osjetljiv na parametre kvaliteta usluge, takvo postupanje dovodi do nezadovoljstva i gubitka povjerenja krajnjih korisnika u operatora koji pruža takve usluge. Pored toga, kvalitet usluge je važan činilac u optimizaciji i racionalizaciji troškova poslovanja operatora.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, mogao vršiti diskriminaciju ostalih operatora kvalitetom veleprodajnih usluga koje pripadaju relevantnom tržištu, na način da iste usluge nudi sa nivoima parametara kvaliteta, koji su lošiji od usluga koje pruža svom maloprodajnom dijelu. Pored toga, Crnogorski Telekom bi mogao uticati na uklanjanje mogućih kvarova pri pružanju predmetnih veleprodajnih usluga i povezanih kapaciteta (npr. duži rokovi za otklanjanje kvara). Na taj način bi moglo doći do situacije u kojoj postojeći ili potencijalni konkurenti gube povjerenje svojih krajnjih korisnika, što može dovesti i do prestanka korišćenja usluga od strane krajnjih korisnika, a time i do smanjenja prihoda operatora na maloprodajnom tržištu.

Na osnovu predhodno navedenog, Crnogorski Telekom bi mogao prenijeti svoju značajnu tržišnu snagu sa veleprodajnog tržišta na vertikalno povezano maloprodajno tržište, a što bi dovelo do sprječavanja razvoja efikasne konkurencije na štetu krajnjih korisnika.

9.3.3 Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi

Kada je u pitanju prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi, Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, mogao pokušati da zadrži svoju značajnu tržišnu snagu korišćenjem više načina ponašanja preko kojih bi drugim operatorima mogao stvarati prepreke razvoju konkurencije. U tom kontekstu se prvenstveno misli na diskriminaciju cijena i unakrsno subvencioniranje.

Diskriminacija cijenama se odnosi na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom nudi veleprodajnu uslugu koja je neophodna za pružanje određenih maloprodajnih usluga po različitim cijenama svom maloprodajnom dijelu i povezanim društvima u odnosu na postojeće i potencijalne konkurente na povezanom maloprodajnom tržištu.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije na relevantnom tržištu, mogao primjenjujući diskriminaciju cijenama, pružati veleprodajne usluge operatorima, s kojima je konkurent na povezanom maloprodajnom tržištu, po cijenama koje su veće od onih po kojima istu uslugu pruža svom maloprodajnom dijelu. Takvim ponašanjem, Crnogorski Telekom bi mogao da utiče na poslovne rezultate ostalih operatora koji koriste navedenu veleprodajnu uslugu za pružanje usluga iznajmljenih linija na povezanom maloprodajnom tržištu, ali i ostale elektronske komunikacione usluge.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao za svoj maloprodajni dio odrediti cijene veleprodajnih usluga koje bi se razlikovale od cijena usluga koje bi naplaćivao postojećim i potencijalnim konkurentima na vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. U tom slučaju, Crnogorski Telekom bi mogao da iskoristi svoju značajnu tržišnu snagu i preko diskriminacije cijena, odnosno visokim veleprodajnim cijenama, uticati na povećanje troškova drugih operatora što bi dovelo do istiskivanja cijena („cjenovnog stezanja margina profita“, eng.

price squeeze), a dugoročno bi dovelo do sprječavanja razvoja konkurencije i izlaska drugih operatora sa tržišta.

Unakrsno subvencioniranje se odnosi na situaciju u kojoj postoje dva različita tržišta i dvije različite cijene na navedenim tržištima. U odsustvu regulacije operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu na kom ima taj status, formira cijenu usluge iznad troškova, dok na drugom tržištu (povezanom maloprodajnom tržištu) pruža uslugu po cijeni koja je ispod troškova, što dovodi do istiskivanja cijenama i do prenošenja značajne tržišne snage s veleprodajnog na povezano maloprodajno tržište.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu Veleprodajnih garantovanih kapaciteta i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije na relevantnom tržištu, mogao nuditi veleprodajnu uslugu iznad nivoa troškova i na taj način povećati troškove operatora koji koriste navedenu uslugu, dok bi istovremeno mogao na maloprodajnom nivou nuditi usluge iznajmljenih linija po cijenama koje su ispod nivoa troškova

Takvo postupanje Crnogorskog Telekoma bi dovelo do istiskivanja cijenama i dovelo bi do toga da operatori koji koriste veleprodajne usluge koje su dio ovog relevantnog tržišta, kako bi pružali usluge na povezanom maloprodajnom tržištu, iskazuju gubitke u poslovanju, što bi ih na kraju natjeralo da izađu sa tržišta. Pored toga, Crnogorski Telekom bi mogao da prenese značajnu tržišnu snagu sa veleprodajnog tržišta na povezano maloprodajno tržište i da ojača svoj položaj na tržištu, što bi imalo negativan uticaj na razvoj efikasne konkurencije.

10. REGULATORNE OBAVEZE OPERATORA SA ZNAČAJNOM TRŽIŠNOM SNAGOM

Na osnovu sprovedene analize Agencija je utvrdila da veleprodajno tržište garantovanih kapaciteta nije dovoljno konkurentno i identifikovala Crnogorski Telekom a.d. Podgorica kao operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu, koga će kao takvog imenovati u rješenju koje je dužna da donese prema članu 113 ZEK-a.

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom snagom podrazumijeva propisivanje i nametanje *ex_ante* obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu – odstupanju od efikasne konkurencije. Agencija može operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrediti, ako je to primjereno, bilo koju regulatornu obavezu iz čl. 114 do 119, pri čemu određuje najmanje nametljive obaveze u skladu sa načelima proporcionalnosti i srazmjernosti, a sve u cilju otklanja nedostataka utvrđenih analizom tržišta.

Određene regulatorne obaveze moraju biti:

- 1) adekvatne prirodi utvrđenog nedostatka na tržištu;
- 2) proporcionalne, uzimajući u obzir, u mjeri mogućeg, troškove i koristi primjene regulatornih obaveza;
- 3) opravdane, s obzirom na opšte regulatorne ciljeve i
- 4) određene nakon sprovedenog postupka javnih konsultacija.

Pri određivanju ovih obaveza Agencija uzima u obzir načelo racionalnosti i proporcionalnosti, uz obrazloženje propisanih mjera. Rješenje treba da sadrži i realne rokove u kojima se moraju sprovesti određene mjere.

Prema Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu sljedeće ciljeve:

- 1) promovisanje konkurentnosti,
- 2) doprinos razvoju evropskog tržišta i
- 3) promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Agencija smatra da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje ukloniti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije. U skladu sa tim na veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom, određuju se sljedeće regulatorne obaveze:

- 1) Obaveza pristupa fizičkoj infrastrukturi (Član 117 ZEK-a),
- 2) Obaveza pristupa i korišćenja posebnih elemenata mreže i povezane opreme (Član 118 ZEK-a),
- 3) Obaveza transparentnosti (Član 114 ZEK-a),
- 4) Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti (Član 115 ZEK-a),
- 5) Obaveza nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva (Član 119 ZEK-a) i
- 6) Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija (Član 116 ZEK-a).

10.1 Obaveza pristupa fizičkoj infrastrukturi

Agencija, u skladu sa stavom 1 člana 117 ZEK-a, može operatoru sa značajnom tržišnom snagom naložiti obavezu udovoljavanja razumnim zahtjevima za pristup i korišćenje fizičke infrastrukture što, pored ostalog, obuhvata zgrade ili ulaze u zgrade, kablove u zgradama, uključujući i vodove u zgradama, antene, antenske stubove, tornjeve i druge potporne objekte, kablovsku kanalizaciju, cijevi, okna, šahtove i ulične ormariće.

Nadalje, Agencija može, u skladu stavom 3 člana 117 ZEK-a, operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrediti obavezu pružanja pristupa fizičkoj infrastrukturi nezavisno od toga da li imovina fizičke infrastrukture iz stava 1 ovog člana, na koju se ta obaveza odnosi, pripada relevantnom tržištu u skladu sa analizom tržišta, pod uslovom da je ta obaveza nužna i proporcionalna za ostvarivanje regulatornih ciljeva.

Agencija određuje ovu obavezu, koja obuhvata obavezu omogućavanja trećem licu pristupa slobodnom prostoru u kablovskoj kanalizaciji za postavljanje kablova putem kojih se pružaju usluge garantovanih kapaciteta, na potpuno jednak način na koji se ova obaveza određuje Crnogorskom Telekomu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom Veleprodajnom tržištu pristupa fizičkoj infrastrukturi.

10.2 Obaveza pristupa i korišćenja posebnih elemenata mreže i povezane opreme

Agencija može, shodno članu 118 ZEK-a narediti operatoru sa značajnom tržišnom snagom naložiti obavezu udovoljavanja razumnim zahtjevima za pristup i korišćenje posebnih elemenata mreže i povezane opreme u slučajevima kad ocijeni da bi uskraćivanje pristupa ili neko drugo neprihvatljivo uslovljavanje ili ograničenje spriječilo razvoj efikasne tržišne konkurencije na maloprodajnom nivou ili ugrozilo interese krajnjih korisnika.

U poglavlju 6 je identifikovano i opisano kako bi uskraćivanje pristupa ili bilo koja druga neprihvatljiva uslovljenost ili ograničenje sa sličnim efektom spriječilo razvoj održive konkurencije na maloprodajnom nivou i ne bi bilo u interesu krajnjih korisnika usluga. Stoga je Agencija procijenila da je potrebno nametnuti Crnogorskom Telekomu regulatornu obavezu pristupa i korišćenja određenih mrežnih komponenti i pripadajuće opreme kako bi se spriječilo narušavanje ili ograničavanje konkurencije, odnosno spriječilo potencijalno uskraćivanje ili uslovljavanje pristupa mreži kroz nametanje neopravdanih zahtjeva.

Stoga, Agencija nameće Crnogorskom Telekomu obavezu da se pridržava razumnih zahtjeva za pristup i korišćenje određenih mrežnih komponenti i pripadajuće opreme. U okviru ove obaveze Crnogorski Telekom je dužan da:

- 1) omogućiti trećim licima, na primjeren način, pristup i korišćenje posebnih fizičkih elemenata mreže i povezane opreme, uključujući razvezani pristup lokalnoj petlji i potpetlji;
- 2) omogućiti trećim licima pristup određenim aktivnim ili virtuelnim elementima mreže i uslugama;

- 3) u dobroj vjeri pregovara sa operatorima o zahtjevima za pristup elementima mreže i njihovom korišćenju;
- 4) ne ukida već ostvareni pristup opremi;
- 5) obezbijedi određene usluge trećim licima na veleprodajnom nivou za dalju preprodaju tih usluga na maloprodajnom nivou;
- 6) odobri otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim ključnim tehnologijama koje su neophodne za interoperabilnost usluga i virtuelnih mreža;
- 7) omogući kolokaciju ili druge oblike zajedničkog korišćenja elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme;
- 8) obezbijedi mogućnosti koje su potrebne za ostvarivanje interoperabilnosti usluga s kraja na kraj za krajnje korisnike usluga ili rominga u mobilnim mrežama;
- 9) obezbijedi pristup sistemima za operativnu podršku ili sličnim programskim sistemima koji su potrebni za obezbjeđivanje lojalne konkurencije u pružanju usluga;
- 10) međusobno povežu mreže ili mrežnu opremu; i
- 11) obezbijedi pristup povezanim uslugama, kao što su identifikacija, davanje podataka o lokaciji i usluge dostupnosti korisnika.

Obaveza omogućavanja trećim osobama pristupa i korišćenja posebnih elemenata mreže i povezane opreme na način da pruža pristup veleprodajnim uslugama obuhvaćenim definicijom ovog relevantnog tržišta

Agencija smatra da bi uskraćivanje operatorskog pristupa ili bilo kakvo drugo neprihvatljivo uslovljavanje ili ograničavanje korišćenja usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, spriječilo efikasnu konkurenciju na maloprodajnom nivou i bilo bi suprotno interesima krajnjih korisnika usluga. S obzirom da Crnogorski Telekom posjeduje prenosnu mrežu i prateću infrastrukturu koju, u periodu na koji se odnosi analiza, nije lako replicirati, potrebno je da se Crnogorskom Telekomu nametne obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, kako bi mu se onemogućilo prenošenje značajne tržišne snage na maloprodajni nivo.

Iz navedenih razloga, Agencija je ocijenila da je neophodno Crnogorskom Telekomu nametnuti obavezu omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, kako bi se spriječilo narušavanje ili ograničavanje konkurencije, što je posebno važno na tržištima na kojima operatori zavise od infrastrukture drugog operatora kako bi mogli da pružaju usluge na maloprodajnom nivou. Naime, Agencija smatra da je zbog multisite prirode tržišta, a s obzirom na znatno manju raspodjelu infrastrukture drugih operatora u poređenju sa infrastrukturom Crnogorskog Telekoma potrebno nametnuti ovu obavezu Crnogorskom Telekomu prvenstveno radi zaštite postojećeg nivoa tržišne konkurencije i minimiziranja rizika od njenog smanjenja. U odsustvu ove obaveze, operatori rizikuju da neće moći da pružaju usluge na maloprodajnom nivou, da izgube poslovne korisnike i na kraju izađu sa tržišta.

Veleprodajne usluge

Crnogorski Telekom ima obavezu da drugim operatorima omogući pristup i korišćenje usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom garantovanih kapaciteta, u skladu sa principom tehnološke neutralnosti, za sljedeće iznajmljene linije:

- 1) Iznajmljene linije putem (S)HDSL prenosne tehnologije,
- 2) Iznajmljenje linije putem Ethernet tehnologije.

Operatori korisnici ove veleprodajne usluge mogu koristiti za pružanje usluga garantovanih kapaciteta krajnjim korisnicima, ali i za druge potrebe poput: interkonekcije, izgradnje i širenja svoje mreže (povezivanja mrežnih elemenata sopstvene mreže) i slično.

Crnogorski Telekom ima obavezu da omogući korišćenje svih kapaciteta prenosa, koje može podržati njegova infrastruktura i koje pruža na maloprodajnom nivou ili za sopstvene potrebe. U okviru te obaveze Crnogorski Telekom treba da omogući i korišćenje dijela usluge veleprodajnih garantovanih kapaciteta, bez obzira ne tehnologiju prenosa, koji su posebno značajni sa aspekta dostupnosti alternativnih operatora do krajnjih korisnika.

Nove veleprodajne usluge

Uvođenje nove veleprodajne usluge može biti rezultat:

- 1) zahtjeva operatora korisnika i
- 2) razvoja nove veleprodajne usluge od strane Crnogorskog Telekoma

Operatori korisnici mogu imati potrebu za novom veleprodajnom uslugom koja ima drugačije ili dodatne karakteristike u poređenju sa postojećim veleprodajnim uslugama koje su trenutno deo Referentne ponude. U tom slučaju, operatori korisnici imaju pravo da podnesu zahtjev Crnogorskom Telekomu za pružanje nove veleprodajne usluge koja nije dio Referentne ponude.

U slučaju da se zahtjev za novu veleprodajnu uslugu smatra opravdanim, Crnogorski Telekom će objaviti novu veleprodajnu uslugu i uslove za pružanje kao dio Referentne ponude. Naime, Agencija je, u okviru obaveze transparentnosti, nametnula Crnogorskom Telekomu obavezu objavljivanja veleprodajnih usluga koje su do sada postojale. Međutim, uzimajući u obzir potrebe tržišta, a samim tim i razvoj novih veleprodajnih usluga prema zahtjevima korisnika, Agencija smatra neophodnim da, radi osiguranja transparentnosti i nediskriminatornosti, nametne obavezu Crnogorskom Telekomu da objavi sve nove veleprodajne ponude za koje su uslovi dogovoreni između Crnogorskog Telekoma i korisnika-operatora, kako bi se osiguralo da svi na tržištu zaključe ugovor pod istim uslovima.

U slučaju odbijanja zahtjeva za novu veleprodajnu uslugu, Crnogorski Telekom je dužan da pruži detaljne razloge za svoju odluku o odbijanju zahtjeva. U slučaju spora o osnovanosti odbijanja zahtjeva operatora, operator može zatražiti od Agencije da utvrdi osnovanost razloga Crnogorskog Telekoma za odbijanje zahtjeva.

Agencija smatra da ovo podstiče inovacije i dalji razvoj novih veleprodajnih usluga.

U slučaju razvoja nove veleprodajne usluge od strane Crnogorskog Telekoma, što podrazumijeva razvoj tehničkog rješenja za novu veleprodajnu uslugu ili nadogradnju karakteristika postojeće veleprodajne usluge, Crnogorski Telekom će objaviti uslove za pružanje nove ili nadograđene veleprodajne usluge u Referentnoj ponudi, pri čemu će primjena uslova za pružanje nove ili nadograđene veleprodajne usluge stupiti na snagu 30 dana nakon njihovog objavljivanja.

Pregovaranje u dobroj vjeri

Crnogorski Telekom je dužan da pregovara u dobroj vjeri sa preduzećima koja zahtjevaju veleprodajne usluge obuhvaćene definicijom ovog tržišta, na način da mora blagovremeno odgovoriti na svaki razuman zahtjev. Crnogorski Telekom je dužan da sprovede procjenu razumnog zahtjeva u skladu sa obavezom nediskriminatornosti koja mu je nametnuta i tehničkim mogućnostima sopstvene mreže. U slučaju odbijanja zahtjeva, Crnogorski Telekom je dužan da detaljno objasni razloge odbijanja zahtjeva. Prilikom odgovora na zahtjev, Crnogorski Telekom mora dati korisniku-operatoru sve potrebne informacije, kao što su informacije o postojanju odgovarajućih tehničkih uslova i informacije potrebne za izračunavanje cijene korišćenja veleprodajne usluge. Agencija smatra da je pomenuta obaveza neophodna za postizanje budućih sporazuma, s obzirom na to da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom mogao da naruši konkurenciju spriječavanjem pregovora i postizanja sporazuma sa operatorima u vezi sa veleprodajnom uslugom garantovanog kapaciteta.

Neukidanje već odobrenog pristupa

Crnogorski Telekom ne može ukinuti već odobren pristup opremi. Ukidanje već ostvarenog pristupa moglo bi dovesti do štete i povećanja troškova operatora koji su koristili određenu uslugu, a time i do prenosa značajne tržišne moći Crnogorskog Telekoma na povezano maloprodajno tržište.

Migracija na nove tehnologije

U slučaju gašenja starih tehnologija i prelaska na novu tehnologiju ili platformu, Agencija smatra da je potrebno osigurati već odobren pristup ili osigurati odgovarajući zamjenski pristup kako bi se očuvao kontinuitet pružanja usluga operatora i sposobnost operatora da nastavi da se takmiči na tržištu, tj. bez obzira na promjene postojeće platforme i tehnologija, osim ako se operatori međusobno ne dogovore o nekom obliku migracije. Međutim, kako se Crnogorski Telekom ne bi doveo u nepovoljan položaj ako se ne bi mogao dogovoriti o nekom obliku migracije sa određenim operatorom, Agencija smatra da je potrebno osigurati da Crnogorski Telekom može pristupiti gašenju stare tehnologije ili platforme 18 mjeseci nakon što su uslovi pod kojima će migracija biti omogućena definisani u Referentnoj ponudi, a kako bi se ostavilo dovoljno vremena za prilagođavanje operatora.

Agencija smatra da se ovim sprečava situacija u kojoj Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, prestane da pruža usluge operatorima koji već posluju na tržištu, a da im ne pruži vrijeme za prilagođavanje, što bi prouzrokovalo gubitak tržišnog udjela operatora i na kraju eventualni izlazak sa tržišta, a sve na štetu krajnjeg korisnika, s obzirom na izgublenu mogućnost korišćenja i izbora usluga koje su već postojale na tržištu.

Crnogorski Telekom je, u skladu sa članom 126 ZEK-a, dužan da unaprijed i blagovremeno obavijesti Agenciju o svojoj namjeri da deaktivira djelove mreže ili ih zamijeni novom infrastrukturom, uključujući i itradicionalnu infrastrukturu neophodnu za rad mreže bazirane na bakru. Uzimajući u obzir uticaj takvih promjena, Agencija će u cjelokupnu proceduru definisanja uslova za isključenje i raspored isključenja, pored Crnogorskog Telekoma, uključiti i operatore koji koriste veleprodajne usluge na bakarnoj infrastrukturi, s obzirom na to da su direktno pogođeni tranzicijom, kao i sve ostale strane na koje isključenje utiče.

Odobranje otvorenog pristupa tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim ključnim tehnologijama neophodnim za interoperabilnost usluga ili za usluge virtuelne mreže

Agencija utvrđuje da je Crnogorski Telekom dužan da operatorima odobri otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim ključnim tehnologijama neophodnim za obezbjeđivanje pružanja maloprodajnih usluga na osnovu veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta. U suprotnom, postojao bi rizik od sprečavanja drugih operatora da uđu na povezano maloprodajno tržište.

Omogućavanje kolokacije ili drugih oblika zajedničkog korišćenja povezane opreme

Agencija nameće Crnogorskom Telekomu obavezu pružanja usluge kolokacije ili drugih oblika zajedničkog korišćenja povezane opreme, koja omogućava korišćenje veleprodajnih usluga sa garantovanim kapacitetom, pod istim uslovima, rokovima i cijenama pružanja drugih veleprodajnih usluga u djelovima gdje su uporedive. Na ovaj način je moguće efikasno koristiti uslugu kolokacije, odnosno koristiti kolokaciju za više veleprodajnih usluga bez nametanja neopravdanih troškova.

Usluga kolokacije će omogućiti operatorima da korisnicima obezbijede pristup traženim lokacijama pristupne tačke, na način da operator postavi potrebnu opremu za korišćenje veleprodajnih usluga sa garantovanim kapacitetom. U skladu sa navedenom obavezom, Crnogorski Telekom je dužan da omogući operatorima izbor vrste kolokacije, pri čemu je dužan da uzme u obzir zahtjeve operatora i da odbije samo one zahtjeve za koje ima opravdane i transparentne razloge. Pružanje usluga kolokacije zavisice od raspoloživosti prostornih resursa u objektima Crnogorskog Telekoma ili na zemljištu Crnogorskog Telekoma. Crnogorski Telekom je dužan, na zahtjev operatora korisnika koji već ima implementiranu kolokaciju za drugu veleprodajnu uslugu na lokaciji pristupne tačke za pristup veleprodajnoj usluzi garantovanog kapaciteta, da omogući sprovođenje kolokacije za veleprodajnu uslugu garantovanog kapaciteta bez odlaganja na način da se postojeći zakupljeni prostor u kolokaciji i već instalirani telekomunikacioni ormar i postojeće napajanje i klimatizacija mogu koristiti za potrebe navedene usluge. U slučaju uspostavljanja kolokacije za veleprodajnu uslugu garantovanog kapaciteta na lokaciji gde je već uspostavljena kolokacija za drugu veleprodajnu uslugu, korisnik-operator je u potpunosti odgovoran za prekid veleprodajne usluge garantovanog kapaciteta koji je nastao zbog nestanka struje na opremi korisnik-operatora.

Omogućavanje pristupa sistemima operativne podrške ili sličnim softverskim sistemima neophodnim za obezbjeđivanje fer konkurencije u pružanju usluga

Crnogorski Telekom je dužan da omogući pristup sistemima operativne podrške ili sličnim softverskim sistemima neophodnim za obezbjeđivanje fer konkurencije u pružanju usluga. Stoga je Crnogorski Telekom dužan da pruži podršku u skladu sa međunarodnim standardima putem web aplikacije, kao i korišćenjem aplikativnih interfejsa koji omogućavaju direktnu računarsku razmjenu podataka između informacionih Sistema, uz obavezu ažuriranja podataka u najkraćem mogućem roku. Na ovaj način, Crnogorski Telekom je dužan da korisnicima-operatorima omogući pristup odgovarajućem informacionom sistemu.

Postupci migracije između veleprodajnih usluga

Agencija propisuje obavezu Crnogorskom Telekomu da omogući efikasnu i odgovarajuću migraciju između različitih veleprodajnih usluga u okviru Referentne ponude (kao što je migracija između usluga garantovanog kapaciteta zasnovanih na Ethernet tehnologiji i usluga garantovanog kapaciteta putem xWDM tehnologije, migracije u smislu povećanja prenosnog kapaciteta itd.).

Postupci migracije treba da budu sastavni dio Referentne ponude i treba da sadrže najmanje sljedeće uslove:

- vrijeme potrebno za sprovođenje migracije korisnika sa pripadajućim maksimalnim obimom izvršenih zahtjeva;
- vrijeme tokom kojeg će korisnici biti bez usluge (s obzirom da proces migracije pokreće operator i da je potpuno neprimjetan za krajnjeg korisnika - pomenuti prekid usluge mora biti minimiziran; u 70% slučajeva ne smije preći 3 sata, a u preostalih 30% slučajeva ne smije preći 12 sati) i
- SLA uslovi.

Regulatorne obaveze za pristup i korišćenje određenih mrežnih komponenti i pripadajuće opreme uklanjaju prepreku vezanu za potpuno odbijanje ugovora i uskraćivanje pristupa veleprodajnim uslugama obuhvaćenim definicijom ovog relevantnog tržišta. Međutim, Agencija smatra da Crnogorski Telekom, čak i sa takvim regulatornim obavezama za pristup i korišćenje određenih mrežnih komponenti i pripadajuće opreme, može zloupotrijebiti svoj položaj, stvoriti prepreke razvoju efikasne konkurencije i učiniti ovu regulatornu obavezu neefikasnom. Na primjer, Crnogorski Telekom može uskratiti informacije relevantne za korišćenje veleprodajnih usluga sa ovog tržišta, može imati nejednake uslove za korišćenje veleprodajnih usluga garantovanog kapaciteta za svoj maloprodajni segment u poređenju sa drugim operatorima. Crnogorski Telekom, takođe, može postaviti pretjerano visoke cijene za pristup mrežnim komponentama i pripadajućoj opremi ili istisnuti konkurente pretjerano niskim maloprodajnim cijenama. Pored toga, Agencija smatra da regulatorna obaveza pristupa i korišćenja određenih mrežnih komponenti i pripadajuće opreme, bez utvrđivanja drugih regulatornih obaveza, ne može riješiti prepreke razvoju konkurencije. Stoga, Agencija smatra da pomenutu obavezu treba dopuniti drugim obavezama sa ciljem rešavanja svih postojećih i potencijalnih problema na tržištu.

10.3 Obaveza transparentnosti

Agencija može, shodno članu 114 ZEK-a operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, nametnuti obavezu objavljivanja podataka – transparentnosti u vezi pristupa i/ili interkonekcije, na način da učini dostupnim određene podatke, kao što su:

- 1) računovodstvene informacije,
- 2) cijene,
- 3) tehničke specifikacije,
- 4) karakteristike mreže i očekivani razvoj mreže,
- 5) rokovi i uslovi ponude i korišćenja,
- 6) uslovi koji mogu uticati na pristup i/ili korišćenje usluga i aplikacija, uključujući i uslove prelaska sa tradicionalne infrastrukture.

U skladu sa odredbama člana 114 ZEK-a, a u cilju obezbjeđivanja nediskriminatornog postupanja, Agencija može operatoru sa značajnom tržišnom snagom naložiti i objavu referentne ponude na osnovu koje drugi operatori neće biti u obavezi da plaćaju dodatne troškove, koji nijesu nužni za pružanje zatražene usluge.

Rješenjem o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom utvrđuju se i sadržaj, nivo detaljnosti podataka, ključni indikatori uspješnosti, odgovarajući nivo kvaliteta usluge, kao i način objavljivanja referentne ponude za veleprodajni pristup elektronskoj komunikacionoj infrastrukturi, ako su operatoru u postupku analize tržišta određene obaveze pristupa fizičkoj infrastrukturi i pristupa i korišćenja posebnih elemenata mreže i povezane opreme, pri čemu ta referentna ponuda mora naročito sadržati podatke utvrđene smjernicama BEREC-a o minimalnim kriterijumima kod specificiranja referentne ponude.

Crnogorski Telekom je, u skladu sa ranije sprovedenim analizama i nametnutim regulatornim obavezama objavljivanja podataka tj. transparentnosti, objavljivao odgovarajuće Referentne ponude.

Uzimajući u obzir prepreke razvoju konkurencije na relevantnom Veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, Agencija Crnogorskom Telekomu, koji imaju značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, propisuje obavezu obezbjeđivanja transparentnosti.

Navedena regulatorna obaveza je određena sa ciljem rješavanja svih prepreka razvoju efikasne konkurencije koje se odnose na diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na ne-cjenovnoj osnovi, te drugih sličnih prepreka koje nijesu izričito definisane, a mogu dovesti do istih tržišnih poremećaja. S obzirom na to da je oblike diskriminatornog ponašanja moguće utvrditi samo kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojim operator sa značajnom tržišnom snagom (kojem je određena regulatorna obaveza transparentnosti) nudi predmetnu veleprodajnu uslugu. Stoga, samo na osnovu transparentno objavljenih uslova operatori mogu utvrditi da li su diskriminirani u pogledu rokova, uslova ili cijena prilikom pružanja predmetne usluge.

Kako je Crnogorskom Telekomu određena obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, ista se ne bi mogla kvalitetno sprovesti ukoliko se Crnogorskom Telekomu ne bi naredilo da objavi sve uslove koji se odnose na pružanje usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta. U skladu sa navedenim, obaveza transparentnosti je određena Crnogorskom Telekomu kao dodatna obaveza uz obavezu omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, pa zajedno sa obavezom obezbjeđivanja nediskriminatornosti obezbjeđuje njeno kvalitetno sprovođenje.

Svrha navedene obaveze je da svi operatori na relevantnom tržištu imaju mogućnost uvida u uslove korišćenja usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta. Obaveza transparentnosti je u potpunosti komplementarna sa određenom obavezom obezbjeđivanja nediskriminatornosti, jer su usluge koje pripadaju veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, tehnički zahtjevne usluge. Iz tog razloga, sprovođenje obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti je moguće samo preko transparentnog prikazivanja svih informacija i uslova potrebnih za pružanje ovih usluga.

U skladu sa prethodno navedenim, Agencija naređuje Crnogorskom Telekomu, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na Veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, obavezu transparentnosti koju će ispuniti kako slijedi:

- a) Crnogorski Telekom je dužan da objavi Referentnu ponudu za usluge garantovanih kapaciteta (u daljem tekstu Referentna ponuda) za sve usluge koje su obuhvaćene definicijom relevantnog tržišta, na osnovu koje drugi operatori neće biti u obavezi da plaćaju dodatne troškove, koji nijesu nužni za pružanje zatražene usluge;
- b) Referentna ponuda mora biti detaljno raščlanjena na pojedine komponente u skladu sa potrebama tržišta i mora sadržati pripadajuće uslove, rokove i cijene usluga.

Objavljivanje referentne ponude omogućava brže zaključivanje ugovora, sprječava diskriminaciju, te može doprinijeti izbjegavanju sporova koji bi mogli nastati u slučaju njenog nepostojanja.

S obzirom na to da operator već ima objavljenu Referentnu ponudu za usluge veleprodajnih garantovanih kapaciteta, navedena referentna ponuda ostaje neizmijenjena u svim djelovima koji nijesu izmijenjeni ovom odlukom.

U slučaju da Agencija utvrdi da su objavljene referentne ponude u suprotnosti sa utvrđenim obavezama ili da nijesu u skladu sa odredbama važećeg zakona, može zahtijevati njihovu izmjenu.

Crnogorski Telekom će, novu Referentnu ponudu veleprodajnih garantovanih kapaciteta, objaviti na svojoj internet stranici u roku od 90 dana od dana donošenja rješenja, o čemu će obavijestiti Agenciju pisanim putem, na dan objave Referentne ponude.

Nadalje, Crnogorski Telekom je dužan da u okviru Referentne ponude objavi uslove i postupak za ocjenu opravdanosti pružanja nove veleprodajne usluge na zahtjev drugih operatora, u skladu sa obavezom pristupa.

Takođe, ukoliko operator započne pružanje nove veleprodajne usluge drugim operatorima koja do sada nije bila obuhvaćena Referentnom ponudom, dužan je da istu uključi u Referentnu ponudu u skladu sa obavezama pristupa i nediskriminacije.

Opšte odredbe i sadržaj Referentne ponude

U skladu sa navedenim, Referentna ponuda mora biti jasno definisana, i sadržati sveobuhvatan skup uslova koji uređuju pružanje usluga veleprodajnih garantovanih kapaciteta, a naročito sljedeće elemente:

- 1) Opšte odredbe koje se tiču predmeta ponude, primjene i važenja ponude;
- 2) Pregled i opis usluga, uključujući tehničke karakteristike usluga, koje su predmet ponude;
- 3) Uslovi i procedure za pristup i korišćenje pratećih, dodatnih i naprednih usluga (što uključuje operativne sisteme podrške, informacione sisteme ili baze podataka za naručivanje, obezbjeđivanje, održavanje i zahtjeve za otklanjanje kvarova itd.), kao i ograničenja njihovog korišćenja;
- 4) Cijene i popuste odnosno principe njihovog određivanja, obračun i uslove plaćanja usluga;
- 5) Detaljno objašnjeni postupci naručivanja, ugovaranja, realizacije usluge, migracije, preseljenja, otkazivanja, popravke i održavanje, kao i promjene u IT sistemu (do nivoa do kog utiče na drugog operatora);

- 6) Trajanje ugovora, uslovi za produženje i raskid;
- 7) Povjerljivost informacija i poslovna tajna;
- 8) Postupak rješavanja sporova;
- 9) Pristupne tačke na kojima se nudi pristup mreži;
- 10) Relevantni tehnički standardi za pristup mreži (uključujući ograničenja korišćenja i druga pitanja koja se tiču sigurnosti);
- 11) Detaljan opis postupka testiranja;
- 12) Kolokacija;
- 13) Migracija između različitih operatora;
- 14) Specifikacija opreme koja se može koristiti u mreži;
- 15) Odredbe koje se odnose na zaštitu intelektualnih prava;
- 16) Dodaci (definicije pojmova, kontakti i dr.).

Pored toga, Referentna ponuda mora sadržati procedure procesa migracije između različitih veleprodajnih usluga (u skladu sa obavezom pristupa).

Agencija može, ukoliko ocijeni potrebnim, jednom godišnje sprovesti postupak izmjene Referentne ponude u cilju sprovođenja regulatornih obaveza koje utvrđuje u skladu sa odredbama ZEK-a. U slučaju da operator sa značajnom tržišnom snagom ili drugi operator želi da pokrene postupak izmjene Referentne ponude za usluge veleprodajnih garantovanih kapaciteta, dužan je da o tome obavijesti Agenciju, koja će, ukoliko zahtjev ocijeni opravdanim, u skladu sa relevantnim odredbama zakona, pokrenuti postupak izmjene Referentne ponude. U slučaju izmjene Referentne ponude, operator je dužan da objavi njen novi tekst u roku utvrđenom rješenjem Agencije kojim je okončan postupak izmjene.

Ugovor o nivou usluge – SLA

Kada je u pitanju Referentna ponuda, koju je Crnogorski Telekom dužan da objavi, kao dio ispunjavanja obaveze transparentnosti, važno je istaći značaj objavljivanja odgovarajućeg SLA u okviru Referentne ponude koji, između ostalog, uključuje vrijeme odgovora na zahtjev, rokove za implementaciju usluge, maksimalno vrijeme za popravku kvarova/prekida, dostupnost usluge i naknade za nepoštovanje rokova.

U skladu sa prethodno navedenim SLA (*eng. Service Level Agreement*) treba da obuhvata, između ostalog, sljedeće:

- a) sve neophodne aspekte pružanja usluga, kao i garancije za parametre kvaliteta. SLA treba, između ostalog, da obuhvati aspekte naručivanja, obezbjeđivanja (realizacije), functionisanja (raspoloživosti) i održavanja (popravki) usluga;
- b) odgovarajuće visine naknada u slučaju neispunjavanja garantovanih nivoa pojedinih parametara kvaliteta usluga, kao i procedure za isplatu istih koje će biti proaktivne i neće zahtjeve pojedinačne zahtjeve od strane operatora.

Obaveza objavljivanja SLA je značajna, jer bi bez njenog ispunjavanja operator sa značajnom tržišnom snagom mogao imati motiva da diskriminiše druge operatore u odnosu na svoj maloprodajni dio ili povezana društva kada je u pitanju kvalitet veleprodajnih usluga. Kako bi spriječila ovakvo ponašanje operatora, Agencija je odredila Crnogorskom Telekomu obavezu objavljivanja odgovarajućeg SLA u okviru Referentne ponude, kao garanciju odgovarajućeg nivoa kvaliteta veleprodajnih usluga koje se nude drugim operatorima.

Crnogorski Telekom je dužan da dostavi Agenciji dogovorene posebne SLA uslove u roku od 15 dana od njihovog zaključenja. Naime, na ovaj način Agencija želi da utvrdi da li Crnogorski Telekom pruža identične uslove u identičnim okolnostima za druge operatore koji pružaju identične usluge, ili da li Crnogorski Telekom u slučaju boljih SLA uslova, jednom operatoru za određenu cijenu pruža isti nivo SLA kao što pruža drugom operatoru za istu cijenu.

Referentna ponuda mora, takođe, sadržati uslove korišćenja zajedničkog prostora (kolokacija), zajedno sa rokovima, uslovima i cijenama pružanja usluge. Ovi uslovi moraju biti transparentni i uporedivi sa uslovima utvrđenim u okviru relevantnih tržišnih analiza, te primjenjivani na nediskriminatoran način, nezavisno od vrste usluge za koju se kolokacija koristi.

Glavni pokazatelji uspješnosti (KPI)

U okviru obaveze transparentnosti, Crnogorski Telekom je dužan da dostavlja Agenciji detaljne izvještaje o relevantnim pokazateljima efikasnosti – KPI (*eng. Key Performance Indicators*) na kvartalnom nivou ili po potrebi na zahtjev Agencije.

Crnogorski Telekom je, po zahtjevu Agencije, dužan da objavi pojedinačne ili sve vrijednosti KPI-a na svojoj Internet stranici, pri čemu će se voditi računa o zaštiti povjerljivih podataka.

Crnogorski Telekom je dužan da dostavi Agenciji sve podatke na kvartalnoj osnovi, pri čemu će označiti podatke koje smatra povjerljivim, kako bi Agencija mogla pratiti i u slučaju potrebe spriječiti bilo kakvu diskriminaciju drugih operatora.

Agencija ocjenjuje da izvještaj o vrijednostima KPI-a treba obavezno da sadrži sljedeće:

- a) Broj dobijenih zahtjeva po operatoru, po kapacitetima prenosa, po pristupnim tehnologijama koje su predmet regulacije;
- b) Broj dobijenih zahtjeva od operatora po pristupnim tačkama;
- c) Broj odbijenih zahtjeva po operatoru i po razlogu za odbijanje;
- d) Broj realizovanih zahtjeva (priključnih usluga veleprodajnog garantovanog kapaciteta) u okviru određenog roka po operatoru;
- e) Prosječno vrijeme realizacije usluge po operatoru i po kapacitetu prenosa;
- f) Broj prijavljenih kvarova (smetnji) po operatoru i po kapacitetu prenosa;
- g) Prosječno vrijeme za otklanjanje kvara po operatoru i po kapacitetu prenosa;
- h) Broj otklonjenih kvarova u okviru definisanih rokova po kapacitetu prenosa (prema ponuđenom SLA);
- i) Prosječna raspoloživost iznajmljenih linija prema kapacitetu prenosa;
- j) KPI u vezi sa pružanjem usluge zajedničkog korišćenja prostora (kolokacije).

Agencija može naknadno tražiti od Crnogorskog Telekomu praćenje i izvještavanje za neke druge KPI vrijednosti, u slučaju potreba Agencije ili zahtjeva na tržištu.

Agencija smatra da se objavljivanjem Referentne ponude uklanjaju prepreke za ulazak na tržište, čime se podstiče ulazak novih operatora i razvoj konkurencije na maloprodajnom nivou. Stoga, Agencija ocjenjuje da je ova obaveza primjerena i proporcionalna, imajući u vidu da bi operator sa značajnom tržišnom snagom, u odsustvu regulacije, mogao primjenjivati netransparentne uslove i cijene, nudeći drugim operatorima različite uslove u odnosu na one koje primjenjuje prema sopstvenom maloprodajnom dijelu, partnerima ili povezanim

društvima. Iz tog razloga, objavljivanje Referentne ponude predstavlja neophodan mehanizam za obezbjeđivanje transparentnog postupanja operatora.

Takođe, određivanjem dodatnih obaveza u okviru obaveze transparentnosti, dodatno se jača obaveza nediskriminacije i otklanjaju potencijalne prepreke razvoju konkurencije, uključujući i one koje nijesu izričito identifikovane.

Agencija smatra da je nametanje obaveze transparentnosti Crnogorskom Telekomu proporcionalno i opravdano, jer doprinosi transparentnijem radu Crnogorskog Telekoma kao operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu. Jasan pregled uslova za korišćenje usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, u praksi obezbjeđuje da Crnogorski Telekom nudi uslugu pod istim uslovima i istog kvaliteta drugim operatorima kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Drugi operatori tada mogu da na maloprodajnom tržištu ponude usluge garantovanog kapaciteta u Crnoj Gori i konkurišu Crnogorskom Telekomu.

U slučaju da se ova obaveza ne nametne Crnogorski Telekom bi mogao netransparentnim uslovima i cijenama da nudi uslugu operatorima pod različitim uslovima i cijenama. Agencija ocjenjuje da bi tada bio otežan ulazak alternativnih operatora na ovo tržište, a takođe i smanjena efikasnost konkurencije na drugim tržištima.

Sprovođenje obaveze transparentnosti omogućava Agenciji da vrši nadzor nad sprovođenjem obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti i identifikovanje svih oblika diskriminatornog ponašanja u pogledu rokova, uslova i cijena. Naime, naložena regulatorna obaveza je dodatna obaveza sa ciljem uklanjanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane za diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na ne-cjenovnoj osnovi, s obzirom da je sve oblike diskriminatornog ponašanja moguće utvrditi samo onda kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom nudi usluge na relevantnom tržištu. Nametanje ove obaveze obezbjeđuje da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminisani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Primarna funkcija obaveze transparentnosti je da druge obaveze, a naročito obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i obavezu obezbjeđivanja nediskriminatornosti, učini još efikasnijim. Primjena obaveze transparentnosti ima za cilj da ukaže i doprinese rješavanju antikonkurentskih aktivnosti i prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na praksu unakrsnog subvencionisanja, cjenovnu diskriminaciju i praksu istiskivanja cijena drugih operatora.

Obavezi transparentnosti komplementarna je obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija, koja podrazumijeva transparentnost izvještaja o troškovima i internim transfernim cijenama operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Iz svega navedenog, Agencija ocjenjuje da je ova regulatorna obaveza, sa određenim rokovima, proporcionalana i opravdana, te da ne predstavlja veliko dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja i pojačava efikasnost konkurencije na relevantnom tržištu.

10.4 Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti

Agencija može, shodno članu 115 ZEK-a, operatoru sa značajnom tržišnog snagom na određenom relevantnom tržištu, naložiti mjeru obezbjeđivanja usluge pristupa i/ili interkonekcije, pod jednakim uslovima.

Agencija Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica, koji ima značajnu tržišnu snagu na veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, propisuje obavezu obezbjeđivanja nediskriminatornosti – jednakog tretmana. U okviru ove obaveze Crnogorski Telekom je dužan:

- 1) Da pruža usluge drugim operatorima, kod istih okolnosti, pod istim uslovima;
- 2) Da pruža drugim operatorima usluge i informacije pod uslovima i nivoom kvaliteta usluge pod kojima pruža te usluge maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima i
- 3) Da dostavi sve ugovore zaključene sa operatorima korisnicima usluga koje pripadaju relevantnom tržištu garantovanih kapaciteta, i to u roku od 15 dana od dana zaključenja ugovora.

Nametanjem ove regulatorne obaveze Crnogorskom Telekomu otklanjaju se prepreke razvoju tržišne konkurencije koje se tiču diskriminacije na cjenovnoj i ne-cjenovnoj osnovi, kao i prepreke koje nijesu direktno definisane, a mogle bi dovesti do istih problema na tržištu. Ova obaveza je komplementarna obavezi omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, jer omogućava da se efikasnije sprovodi regulatorna obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.

Određivanjem mjere obezbjeđivanja nediskriminatornosti – jednakog tretmana obezbjeđuje se da Crnogorski Telekom primjenjuje suštinski jednake uslove i jednaki kvalitet usluga pri pružanju usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, svim operatorima uključujući i one operatore koji su djelovi privrednog društva ili sa njime povezanog društva. Pri tome, usluge i informacije se moraju pružiti drugim operatorima u istim rokovima i sa istim nivoom kvaliteta kao što se obezbjeđuju svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. To znači da Crnogorski Telekom ne smije, prilikom pružanja usluga koje pripadaju relevantnom relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, prouzrokovati nerazumno kašnjenje ili tražiti neopravdane ugovorne uslove i rokove.

Agencija smatra da je potrebno nametnuti obavezu Crnogorskom Telekomu da pruža informacije o planiranim promjenama u mreži, koje obuhvataju gašenje postojeće tehnologije, gašenje pristupnih tačaka, kao i promjene veleprodajnih proizvoda, kako bi operatori korisnici usluge veleprodajnog tržišta garantovanih kapaciteta bili u mogućnosti da se prilagode i da pravovremeno reaguju na maloprodajnom nivou. Iz tog razloga, Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obavještava operatore o planiranim promjenama u mreži najmanje godinu dana unaprijed od početka sprovođenja navedenih promjena.

Agencija, takođe, smatra da je potrebno nametnuti obavezu Crnogorskom Telekomu da, 3 (tri) mjeseca prije uvođenja nove ili unaprijeđene usluge garantovanih kapaciteta na maloprodajnom nivou, ponudi uslove za korišćenje odgovarajućih usluga na veleprodajnom nivou ostalim operatorima, kako bi oni bili u mogućnosti da pravovremeno ponude odgovarajuću uslugu na maloprodajnom nivou. Naime, Crnogorski Telekom može ponuditi nove ili unaprijeđene usluge garantovanog kapaciteta, korišćenjem nove ili unaprijeđene tehnologije i na taj način iskoristiti prednost prvog ulaska na tržište. Određivanjem navedene

obaveze, u okviru obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti, omogućava se drugim operatorima da pravovremeno reaguju na maloprodajnom nivou.

Crnogorski Telekom je dužan da Agenciji dostavi ugovore zaključene na osnovu Referentne ponude u roku od 15 dana od dana njihovog zaključenja. Naime, dostavljanje navedenih ugovora potrebno je radi provjere poštovanja obaveze nediskriminacije. Agencija bi stoga, u slučaju nepoštovanja prethodno pomenute obaveze, mogla blagovremeno reagovati.

U slučaju da se ova obaveza ne nametne ili ne realizuje Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantom tržištu može sprovoditi aktivnosti koje su diskriminatorne u pogledu cijena, kvaliteta i predstavljaju prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu i srodnim tržištima usluga za čije su pružanje neophodne usluge iznajmljenih linija na veleprodajnom nivou. Takođe, operator sa značajnom tržišnom snagom može obračunavati usluge po višim cijenama u poređenju sa cijenama koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, čime primjenjuje praksu istiskivanja cijenama drugih operatora. Pored aktivnosti prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, Crnogorski Telekom može primjenjivati i antikonkurentske taktike odlaganja, uskraćivanje informacija, insistiranje na neopravdanim zahtjevima i diskriminatorno korišćenje informacija. Naime, Agencija smatra da je važno da i informacije koje operator sa značajnom tržišnom snagom dobije od alternativnih pružaoca usluga ne iskoristi za potrebe svog maloprodajnog dijela i time dovede alternativnog pružaoca usluga u neravnopravan položaj.

Nabrojane aktivnosti dovode u neravnopravan položaj konkurentske kompanije. Diskriminatorno ponašanje Crnogorskog Telekoma može ga staviti u privilegovan položaj u odnosu na ostale operatore, stvoriti mu bolje uslove u poslovanju, pa tako smanjiti efikasnost konkurencije ili potpuno istisnuti konkurenciju sa tržišta. Ovo je suprotno interesima krajnjih korisnika, kojima odgovara da je na tržištu veći broj operatora, koji nude širu paletu usluga po razumnim cijenama.

Sprovođenje obaveze obezbjeđivanja nediskriminatornosti će podrazumijevati da svi pružaoci usluga koriste uslugu veleprodajnog operatora pod istim uslovima kao i njegov maloprodajni dio ili povezana društva.

Agencija ocjenjuje da je ova regulatorna obaveza adekvatna, da ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već samo kvalitativno definiše njegov odnos prema drugim operatorima na veleprodajnom tržištu, te kao takva omogućava uslove za nesmetan ulazak novih operatora na ovo tržište sa ciljem ponude usluge garantovanog kapaciteta i drugih elektronskih komunikacionih usluga krajnjim korisnicima.

10.5 Obaveza nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva

Agencija može, shodno članu 119 ZEK-a operatoru sa značajnom tržišnom snagom naložiti obaveze u vezi sa naknadom troškova i nadzorom cijena, uključujući i obavezu troškovne orijentisanosti cijena i obavezu primjene troškovnog računovodstva, koje se odnose na pružanje određenih vrsta intekonekcije i/ili pristupa, u slučajevima kad se na osnovu analize tržišta utvrdi da odsustvo efikasne tržišne konkurencije omogućava određenom operatoru zadržavanje neopravdano visokog nivoa cijena ili primjenu niskih cijena kojima istiskuje konkurente na štetu krajnjih korisnika.

U skladu sa članom 119. stav 7 ZEK-a operator, kojem je određena obaveza troškovne orijentisanosti cijena, snosi teret dokazivanja da cijene njegovih usluga proizlaze iz troškova, uključujući prihvatljivu stopu povraćaja na ulaganja. Nadalje, Agencija može zatražiti od operatora detaljno obrazloženje cijena njegovih usluga, a prema potrebi naložiti i prilagođavanje cijena.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog Veleprodajnog tržišta garantovanih kapaciteta, Agencija Crnogorskom Telekomu, koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, propisuje obavezu kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva.

Svrha određivanja obaveze kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva, koje Crnogorski Telekom treba da primijeni prilikom raspodjele troškova na usluge koje pruža, jeste obezbjeđenje ravnopravnih i transparentnih kriterijuma, kao i kriterijuma koji podstiču razvoj konkurencije.

Nametanjem ove obaveze, odnosno insistiranjem na sprovođenju aktivnosti koje su ranije započete i koje su proistekle kako iz prethodne analize ovog relevantnog tržišta tako i iz sprovođenja projekta uvođenja troškovnog računovodstva kod Crnogorskog Telekoma, Agencija smatra da će se otkloniti prepreka razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga.

Naime, Crnogorski Telekom može da vrši unakrsno subvencioniranje usluge na način da veleprodajne cijene utvrđuje iznad nivoa stvarnih troškova pružanja te usluge, dok usluge na pripadajućem maloprodajnom tržištu utvrđuje ispod nivoa stvarnih troškova. To dovodi do situacije da su alternativni operatori onemogućeni da uđu na ovo tržište. Nadzor nad cijenama je potreban jer se na taj način omogućava ulazak alternativnih operatora na ovo tržište, a samim tim i konkurentnost na maloprodajnom tržištu od čega krajnji korisnici mogu imati velike benefite.

Iz navedenih razloga Agencija smatra da je ovu obavezu neophodno nametnuti Crnogorskom Telekomu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na Veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta, te Agencija ocjenjuje da je naložena obaveza zajedno sa postavljenim rokovima adekvatna i proporcionalna mogućim problemima u razvoju konkurencije.

Crnogorski Telekom je, shodno Metodologiji računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva usvojenoj Odlukom Agencije broj: 0902–2327/3 od 30. 05. 2011.godine, sproveo propisani sistem troškovnog računovodstva na način i u rokovima propisanim Metodologijom.

Agencija je verificovala rezultate troškovnog modela usvajanjem odluka o prihvatanju sprovedenih aktivnosti Crnogorskog Telekoma na Projektu računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva na bazi tekućeg troškovnog računovodstva (CCA) kao troškovne osnovice i dugoročnih inkrementalnih troškova (LRIC) kao računovodstvene metodologije za fiksnu mrežu. Budući da su regulatorni finansijski izvještaji operatora, kao rezultat primijenjenog troškovnog računovodstva u periodu 2012. – 2019. godine, potvrđivali da cijene relevantnih usluga nijesu troškovno orjentisane, Agencija je propisivala obavezu Crnogorskom Telekomu da uskladi cijene sa rezultatima troškovnih modela.

U skladu sa članom 119 stav 9 ZEK-a Agencija može primijeniti metodologiju troškovnog računovodstva sa ciljem obračuna troškova efikasnog pružanja usluga nezavisno od metodologije koju primjenjuje operator.

Agencija je u 2023.godini implementirala rezultate sopstvenih bottom-up LRIC troškovnog modela za fiksnu mrežu prilikom utvrđivanja veleprodajnih cijena usluga ovog relevantnog tržišta. U pitanju su usluge garantovanih kapaciteta za koje je Crnogorski Telekom primijenio trogodišnji glide-path u skladu sa Rješenjem Agencije o regulaciji veleprodajnih cijena usluga u skladu sa rezultatima bottom-up LRIC modela za fiksnu mrežu.

Crnogorski Telekom je 1. novembra 2025. godine primijenio treći korak glide-patha na sljedeći način:

a) Cijene mjesečnog zakupa u EUR za usluge visokovalitetnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji:

Brzina	Vod dužine do 2 km	Vod dužine do 5 km	Vod dužine do 15 km	Vod dužine do 50 km	Vod dužine do 200 km
64 kb/s	14,687	14,692	17,388	29,100	113,800
2 Mb/s	15,023	15,197	17,786	29,800	116,400
4 Mb/s	15,371	15,719	18,198	30,500	119,100
8 Mb/s	16,067	16,762	19,022	31,900	124,500
34 Mb/s	18,145	21,100	23,200	43,000	145,200
155 Mb/s	39,300	52,800	66,100	138,200	323,700

b) Cijene mjesečnog zakupa u EUR za Ethernet iznajmljene vodove:

Brzina	Vod dužine do 2 km	Vod dužine do 5 km	Vod dužine do 15 km	Vod dužine do 50 km	Vod dužine do 200 km
10 Mb/s	16,290	17,115	19,286	32,300	126,200
100 Mb/s	28,100	36,300	35,900	66,600	224,800
500 Mb/s	94,100	135,300	158,100	330,600	774,300
1024 Mb/s	176,500	259,000	278,800	554,000	1.262,000

Crnogorski Telekom će važeće cijene veleprodajnih usluga primjenjivati do kraja 2026.godine.

Osim gore navedene obaveze, Crnogorski Telekom je dužan da, u sklopu regulatorne obaveze kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva, nastavi sa izradom top-down LRIC troškovnog modela, odnosno sa izvršavanjem obaveze računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva, na način i u rokovima propisanim dokumentom Agencije "Metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva".

10.6 Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno članu 116 ZEK-a operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza veleprodajnog tržišta garantovanih kapaciteta, Agencija Crnogorskom Telekomu, kao operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, propisuje obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija koje se odnose na usluge koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta.

Agencija je 2012. godine usvojila Metodologiju za računovodstveno odvajanje i troškovno računovodstvo koja propisuje metodologiju vođenja računovodstva i pravo potpunog pristupa svim relevantnim finansijskim podacima, što uključuje i podatke o prihodima ostvarenim naplatom od trećih strana.

Crnogorski Telekom je shodno ovoj regulatornoj obavezi implementirao propisani sistem, od strane Agencije, odvojenog i troškovnog računovodstva, te pripremao i dostavljao odvojene račune dobiti i gubitka po relevantnim tržištima, odnosno uslugama. Kako su ranijim analizama odvojeno tretirana relevantna tržišta trunk i terminalnih segmenata iznajmljenih linija ista su bila predmet odvojenih računovodstvenih evidencija.

Agencija može zatražiti od vertikalno integrisanog operatora da učini transparentnim svoje veleprodajne cijene i transferne naknade, naročito kako bi se osiguralo ispunjavanje obaveze nediskriminacije ili, po potrebi, spriječilo nepravedno unakrsno subvencioniranje.

Računovodstvenim razdvajanjem troškova i prihoda elektronskih komunikacionih usluga operatora sa značajnom tržišnom snagom obezbjeđuje se ispunjenje zakonske obaveze sprječavanja subvencionisanja jedne usluge drugom na relevantnim tržištima na kojima su operatori određeni kao operatori sa značajnom tržišnom snagom.

Računovodstveno razdvajanje podrazumijeva da su aktivnosti operatora podijeljene u posebne segmente ili usluge za računovodstvene potrebe, te se na taj način kroz sistem odvojenih izvještaja omogućava sprovođenje principa nediskriminacije, odnosno jednakih tržišnih uslova, što omogućava razvoj konkurencije i ulazak novih operatora na tržište.

U svrhu provjere ispunjavanja obaveza transparentnosti i nediskriminacije, Agencija može objavljivati ove podatke s ciljem unapređivanja transparentnosti tržišta, vodeći, pri tom računa o stepenu poverljivosti.

Nametanje ove obaveze omogućava Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u vezi sa cijenama usluga koje pripadaju relevantnom veleprodajnom tržištu garantovanih kapaciteta Crnogorskog Telekoma, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

U cilju veće efikasnosti primjene obaveza transparentnosti i obezbjeđivanja nediskriminatornosti, Agencija ocjenjuje neophodnim i nametanje obaveze odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjene istiskivanja cijenama drugih operatora.

Polazeći od već nametnutih obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti i transparentnosti, Agencija ocjenjuje obavezu odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija adekvatnom i proporcionalnom.